

Perustuslaillinen vastarinta ja kutsuntalakot Oulussa vuosina 1901 - 1904

Antti Pohjolainen
Suomen historian pro gradu –
tutkielma
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
13.12.2010

Sisällysluettelo

1 Johdanto	4
1.1 Tutkimuksen tausta, kysymykset ja rakenne	4
1.2 Tutkimuslähteet ja lähestymistapa	11
1.2.1 Alkuperäislähteet ja metodi	11
1.2.2 Aikaisempi tutkimus.....	16
1.2.3 Aikalaiskirjallisuus ja poliittiset muistelmat	17
2 Passiivinen vastarinta Oulussa.....	20
2.1. Kagaalin synty, organisaatio ja toiminta	20
2.2 Oululaisen vastarinnan verkosto	25
2.3 Salaisen kirjallisuuden levittäminen Pohjois-Suomessa	29
2.4 Kuntien vastarinta kutsunnan järjestämisessä ja sen tulokset.....	33
2.4.1 Ensimmäinen kutsuntalakkovuosi.....	33
2.4.2 Uuden asevelvollisuuslain mukaiset kutsunnat	42
2.4.3 Sotavuoden kutsunnat.....	53
3 Monimuotoinen kagaali.....	58
3.1 Ylioppilaat lakkotyössä	58
3.2 Tärkeät työläisagitaattorit.....	66
3.3 Papisto, uusi asevelvollisuuslaki ja vastarinta.....	70
4 Suomen asevelvollisen nuorison kutsuntakäyttäytyminen.....	76
4.1 Sosiaalinen asema	76
4.2 Alueelliset erot.....	82

5 Vastarintatyön seurauksia.....	85
5.1 Oululaisten perustuslaillisten maastakarkoitukset 1903	85
5.2 Vastarintatoiminta maanpaossa	90
5.3 Asevelvollisten armonanomuksia.....	94
5.4 Passiivisesta vastarinnasta kohti aktivismia	96
6 Pohdinta	102
7 LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	108
I Alkuperäislähteet	108
II Painetut alkuperäislähteet	110
III Tutkimuskirjallisuus.....	110
IV Painamattomat lähteet.....	115
V Internet lähteet	115

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen tausta, kysymykset ja rakenne

Kesällä 1901 keisari Nikolai II hyväksyi uuden asevelvollisuuslain, joka lakkautti Suomen suuriruhtinaskunnan oman kansallisen armeijan ja liitti suomalaiset asevelvolliset palvelemaan venäläisiin joukko-osastoihin. Laki kuului helmikuun manifestin (1899) yhtenäistämistoimenpiteisiin, joilla Suomi liitettiin emämaahan Venäjään ja sen valtiollista erityisasemaa kavennettiin.¹ Uutta lakia pidettiin Suomessa perustuslain vastaisena. Laki johti voimakkaaseen vastustukseen, kuten eri puolella maata kerättyihin adresseihin² ja lopulta asevelvollisuusikäisten kutsuntalakkoihin. Yhtenäistämistoimien torjuminen oli aiheuttanut avoimen poliittisen kiistan päättäjien kesken³, mutta uusi asevelvollisuuslaki sai osakseen myös kansan huomion, sillä se ei koskenut vain ylempiä hallinto- ja toimeenpanoviranomaisia vaan myös jokaista asevelvollista nuorukaista.⁴

Osa perustuslaillisista päätti ryhtyä konkreettisiin toimiin uuden lain soveltamisen estämiseksi, koska pelkkä toimenpiteistä valittaminen ei tehonnut.

---

¹ Tutkimuskirjallisuudessa tärkeitä yleisteoksia ovat Matti Klingen *Keisarin Suomi* (1997) ja Tuomo Polvisen *Valtakunta ja rajamaa. N. I. Bobrikov Suomen kenraalikuvernöörinä 1898 – 1904* (1984), kuten myös Päiviö Tommilan *Suuri adressi* (1999). Teokset kuvaavat ensimmäistä sortokautta ja sen tapahtumia eri näkökulmista. Esimerkiksi Polvisen mukaan fennomaanien puolue hajosi ennemmin kielimanifestin seurauksena kuin uuden asevelvollisuuslain johdosta ja asevelvollisuuslakia käsitelläänkin lähinnä Bobrikovin suhtautumisesta suomalaisten toimintaan siinä kysymyksessä. Osmo Jussilan teos *Suomen suuriruhtinaskunta 1809 – 1917* (2004), on samaa sarjaa edellisten kanssa jossa Suomen asemaa verrataan muihin itsehallinnollisiin kansakuntiin ja valtioihin. Se ei tutkimuksen aikarajauksen puitteissa eroa juurikaan Polvisen teoksesta, johon Jussila itse mainitsee viittaavansa, jos asiasta ei erikseen mainita.

² Oulun/Tampereen adressi, asevelvollisuusadressi.

³ Suomalaista puoluekenttää on tutkinut myöntövyyslinjan osalta Pirkko Rommi *Yrjö-Koskisen linja: myöntövyysuunnan hahmottuminen suomalaisen puolueen toimintalinjaksi* (1964) sekä yleisesti Rauli Mickelsson kirjassa *Suomen puolueet. Historia, muutos ja nykypäivä* (2007). Suomalaisten järjestämän vastarinnan suurin vaikutus on kaikissa aikalaiskirjallisuudessa ja tutkimuksissa nähty olevan sen kansanjoukkoja yhdistävä tekijä. Puoluekenttä jakaantui, kun suomenmieliset jakaantuivat eri blokkeihin: oppositioon ja hallitukseen. Työväestö sai oman osansa yhdistyessään puolueeksi Forssan puoluepäivillä, mutta jo sitä ennen sillä oli omia vaatimuksia ja se sai toimia suhteellisen rauhassa suuriruhtinaskunnassa, kuten Antti Kujala *Venäjänsä hallitus ja Suomen työväenliike 1899 – 1905* (1995) teoksessa osoittaa.

⁴ Murtorinne 1964, 88.

He perustivat syksyllä 1901 laajan kansanadressin keräyksen jälkeen vastarintajärjestön, kagaalin⁵, jonka tehtävänä oli vastarinnan organisoiminen jokaiseen Suomen pitäjään. Maanalaisen vastarintaorganisaation keskustoimikunta järjestettiin Helsinkiin ja koko maa jaettiin 45 piiriin, joista jokaisella keskustoimikunnan jäsenellä oli jokin piiri valvottavanaan. Piireillä oli omat salaiset kirjeenvaihtajansa, jotka hoitivat kenttätyön paikallisten perustuslaillisten kanssa.⁶ Oulun piirin johdossa toimi rehtori Mauno Rosendal, lin valtiopäivämies Pekka Aulin ja metsänhoitaja Theodor August Heikel. Heidän apunaan oli useita muita aktiivisia perustuslaillisia, ylioppilaita sekä työväenmiehiä. Työssä heidän kaikkien yhteinen määritelmä on agitaattori⁷, jolla tarkoitetaan henkilöä, joka teki työtä vastarinnan puolesta. Termi agitaatio kattaa tutkimuksessa kaiken puhutun ja kirjallisen propagandan, kuten lehdistön, agitaattoreiden puheet ja lentolehtiset perustuslaillisen passiivisen vastarinnan ideologian levittämisen aatekanavana.⁸

Passiivinen vastarinta huipentui kagaalin organisoimien kutsuntaikäisten nuorten asevelvollisuuslakkoihin vuosina 1902 - 1904, kun osa heistä jäi pois kutsunnoista eikä osallistunut arvannostoon, jossa pienimmät arpaluvut nostaneet joutuivat armeijan palvelukseen. Sitkeä vastarinta vaikutti osaltaan lopulta siihen, että vuonna 1905 kutsunnat korvattiin sotilasmiljoonilla, joissa Suomen suuriruhtinaskunta maksoi Venäjän armeijalle rahallisen korvauksen sen rajojen puolustamisesta.⁹

---

⁵ Nimi on venäläisten käyttämä pilkkanimi niistä suomalaisista, jotka käyttivät passiivista vastarintaa aseenaan taistelussa sortotoimia vastaan. Toisaalta aikakaudelle oli tyypillistä käyttää venäläisiä poliittisia iskusanoja. Nykyään kirjallisuudessa näkyy käytettävän kagaalinimitystä kaikista sortokauden aikaisista perustuslaillisista, vaikka kyseessä oli organisaatio, joka keskittyi levittämään laittomia kirjoja ja sanomalehtiä, vastustamaan asevelvollisuuskutsuntoja, järjestämään poliittista kansanvalistustoimintaa, keräämään rahoja oppositiotoiminnalle ja levittämään Suomi-tietoutta ulkomaille.

⁶ Cederholm 1920, 21 - 22; Parmanen 1936, 348 - 349; Reuter 1928, 131 - 138.

⁷ Joissain muissa tutkimuksissa agitaattori on korvattu sanalla agentti.

⁸ Ks. Ehrnrooth 1992.

⁹ Katso mm. Luntinen 1984.

Asevelvollisten kutsuntakäyttämistä ja kutsuntalakkojen vaikutusta siihen vuosien 1902 – 1904 kutsunnoissa ei ole Oulun osalta tutkittu ja siksi se on tutkimuksen kannalta hyvin hedelmällistä maaperää. Oulun lääni oli pinta-alaltaan suuri ja se jakaantui kahteen kutsuntapiiriin, joista tutkin ensimmäisen kutsuntapiiriin neljättä, viidettä ja kuudetta arvanheittoaluetta. Kyseessä on Oulun kaupungin, joka oli yksi pohjoisen Suomen suurimmista asutuskeskuksista, ja sen lähialueen kutsuntakäyttämisen tutkimus. Oulun kaupunki keskuksena antaa tietoa ja vertailupohjaa sille kuinka kutsunnat lähialueella, pienemmässä yksikössä, kuten pitäjässä sujuivat. Näin kutsuntakäyttämisestä voin tehdä johtopäätöksiä myös agitaatiotoiminnan vaikutusmahdollisuuksista syrjäisemmillä seuduilla verrattuna kaupunkiin.

Tutkimuksen rajaaminen itsessään vain lakkovuosiin 1902 – 1904 ei onnistu, koska tutkimuksessani esitän lukuja ja tilastoja kutsuntalakkoaktiivisuudesta sekä passiivisen vastarinnan kuin vanhasuomalaisen vastarintatyön vaikutuksesta kutsuntakäyttämiseen. Tällöin tarvittavaa taustatietoa saan vertailemalla kutsuntalakkovuosia saman alueen vuoden 1901 kutsunnan toimittamista koskeviin asiakirjoihin, siihen kuinka moni oli joko poissa, otti osaa arvannostoon tai oli siihen terveydentilan vuoksi kykenemätön. Tietoja käytän varsinaisten kutsuntalakkovuosien 1902 – 1904 vertailuun. Tiedoista rakentuu kuva asevelvollisen nuorison kutsuntakäyttämisestä tavallisena kutsuntavuotena verrattuna agitaatiovuosiin, joissa näkyy passiivisen vastarinnan ja laillisen hallinnon ajaman politiikan vaikutus asevelvollisuusikäisten kutsuntakäyttämiseen. Näin tutkimus rajataan vuosiin 1901 - 1904.

Tutkimukseni kohteena ovat arvanheittoalueet käsittävät Oulun kaupungin ja sitä lähinnä olevat kaksi muuta arvanheittoaluetta. Oulun lääni oli jaettu kahteen kutsuntapiiriin, ensimmäiseen ja toiseen. Yhteensä ensimmäisessä kutsuntapiirissä oli kahdeksan arvanheittoaluetta, joista tutkimukseni keskusta, Oulun kaupunkia, lähinnä olevat arvanheittoalueet ovat: lin pitäjä ja

Kuivaniemen kappeli (IV), Oulun kaupunki, Oulun maaseurakunta, Oulunsalon kappeli, Haukiputaan- ja Kiimingin pitäjät, Ylikiiminki, Limingan kunta, Kempeleen kunta, Tyrnävän kunta, Temmeksen kunta, Lumijoen kappeli (V) sekä Muhoksen ja Utajärven pitäjät (VI). Arvanheittoalue koostui enintään noin 5000 asukkaasta, jolloin arvanheittoalue muodostui useimmiten useammasta kaupungista tai pitäjästä, jotka käsittivät pienempinä yksiköinä useampia kyliä. Kyliä en tutki itsenäisinä yksiköinä, koska useimmista kylistä saattoi olla vain yksi tai muutamia asevelvollisuusikäisiä, jolloin näin pienestä yksiköstä saadut tulokset eivät ole yhteismitallisia suurempien kylien kanssa. Esimerkiksi jos kylän ainoa kutsuttu saapuisi arvannostoon tai olisi sieltä poissa, olisi sen prosentuaalinen osuus täysi sata. Se ei todennäköisesti olisi missään linjassa muiden, suurempien yksiköiden kanssa, eikä sen suhteen voisi tehdä johtopäätöksiä. Lisäksi jakoa tukee se, että jokainen kaupunki ja pitäjä nostivat kutsuntapaikalla oman vuoronumeronsa arvannostoa varten. Arvannostovuorot siis arvottiin aina ennen kuin asevelvolliset kävivät arpaa nostamaan. Esimerkiksi neljännen arvanheittoalueen kohdalla Kuivaniemi ja Li nostivat arpaa keskenään siitä kumpi aloittaa arpojen nostamisen.¹⁰

Tutkimuksessani en käsittele kuitenkaan kokonaisia arvanheittoalueita kokonaisuuksina, niiden laajan sosiaalisen diversiteetin takia. Esimerkiksi Oulun kaupunki on sosiaaliselta jakautumalta täysin erilainen kuin samaan arvanheittoalueeseen kuuluva Lumijoen kappeli. Oulussa on suurin osa puhtaasti kaupunkiammattien kuten käsityöläisten edustajia kun Lumijoella taas suurin osa on saanut elantonsa maataloudesta.¹¹ Sosiaalinen jakauma mahdollistaa siis myös eri ryhmien tilastollisen vertailun ja osoittaa oliko jokin tietty ryhmä perustuslaillisella kannalla ja jäi pois kutsunnoista vai tsaarilliselle esivallalla uskollista osallistumalla toimitukseen.

---

¹⁰ Pienimmät arvannostaneet joutuivat rekryyttiluvun mukaisesti palvelemaan armeijaan, jolloin arvannostovuoron ajankohta ei ollut yhdentekevää, ellei palvelukseen vapaaehtoisia ollut ilmoittautunut määrää, joka kattaisi koko rekryyttiluvun mukaisen vuosittaisen tarpeen. Vapaaehtoiset saivat automaattisesti pienimmät numerot numerosta yksi ylöspäin.

¹¹ KaST K65/2 Asevelvollisuusluettelo Oulun läänin 1:ssä piirissä v.1901; KaST K67/4.1 Kutsuntaluettelot v. 1901.

Useimmat kutsunta-alueet sijaitsevat Oulun kaupungista katsottuna periferiasa, ja niiden erikoispiirteitä työssä analysoidaan aina tilastoinnin sitä vaatiessa. Esimerkiksi koko tutkimusalueella virkamiehiä on lähinnä vain Oulun kaupungin alueella. Suurin osa arvanheittoalueista sisältää vain torppareita, talonpoikia, renkejä ja työmiehiä.¹²

Asevelvollisten sivistystasoa ei ole tilastoitu eikä taulukoitu, koska muilla alueilla kuin Oulun kaupungissa ei sivistystaso juurikaan ole luku- ja kirjoitustaitoa eikä ainakaan kansakoulua mainittavampaa. Lisäksi lähteiden mukaan sillä ei ollut juurikaan merkitystä kutsunta-aktiivisuuteen, kuin ainoastaan ylioppilaiden osalta, joista vuonna 1902 koko maassa yhteensä 195 kutsuntavelvollisesta 170 jäi pois kutsunnoista. Esimerkiksi Oulun läänin alueella kaikista kuudesta ei kukaan ilmoittautunut kutsuntapaikalle.¹³

Sama asia koskee myös perheiden ainoita poikia, joita voisi heidän periaatteellisen vapautuksensa puolesta tutkia erillisenä ryhmänä. Miksi perheiden ainoat pojat tai ainoat työkykyiset pojat olisivat luvatta poissa kutsunnoista, vaikka heidät vapautettaisiin kokonaan asepalveluksesta tarvittavia todistuksia vastaan? Syy ei voi käytännössä olla muu kuin agitaation aikaansaama painostus tai oma ns. perustuslaillinen vakaumus, jolloin mahdolliset poikkeamat tästä jaosta on yksilöity ja eritelty sanallisesti, muttei tilastoitu erikseen.

Tutkimuksen tavoitteiden kannalta suurimman roolin saavat kutsunnoista laittomasti poissa olleet. Toisaalta agitaatiosta ja perustuslaillisten kannatuksesta kertoo myös mahdollisia palvelushelpotuksia saavien henkilöiden jättäytyminen pois kutsuntatilaisuudesta, jolloin myös arvannostoon kelpaamattomien suhteellista määrää pidetään mittarina tulevien vuosien

---

¹² KaST K65/2 Asevelvollisuusluettelo Oulun läänin 1:ssä piirissä v.1901; KaST K67/4.1 Kutsuntaluettelot v. 1901.

¹³ Klinge 1968, 219.

lakkoaktiivisuudesta. Jutikkalan tutkimuksen mukaan juuri kutsuntakäyttäytyminen edustaa kansan suoraa mielipidettä laittomia asevelvollisuuskutsuntoja kohtaan, koska se on ainoa asia johon valtiovalta määrää jokaisen 21 vuotta täyttäneen. Se eroaa vaaleista, joissa äänestäminen on vapaaehtoista, kutsuntojen kohdalla oma käyttäytyminen taas edustaa henkilökohtaista poliittista mielipidettä, jos agitaation vaikutusta ja suoranaista väkivallalla uhkailua ei oteta lainkaan huomioon.¹⁴ Vuosina 1902 – 1904 paikalle saapuvien osuus puolestaan oli lähtökohtaisesti täysin erilaisessa tilanteessa kuin vuonna 1901, jolloin kutsuntoihin osallistuminen edusti ikäluokan normaalia käyttäytymistä, kun seuraavina vuosina tilanne kääntyi pääläellään. Yhden ikäluokan osalta tehdyn esityksen mukaan, koko alueella, vähintään 80 - 85 prosenttia saapuisi kutsuntapaikalle, jos kyseessä olisi tavallinen kutsuntavuosi.

Tutkimuksen tärkeät kutsuntakäyttäytymistä koskevat kysymykset ovat: kuinka vastarinta organisoitiin ja ketkä organisaatioon kuuluivat? Keitä kutsuntalakat koskivat ja kuinka ne järjestettiin? Vaikuttiko kutsuntalakkoaktiivisuuteen sosiaalinen tausta, maantieteellinen sijainti tai sivistystaso?¹⁵ Mitä kutsuntalakoista seurasi eri osapuolille, kuten johtajille ja riviagitaattoreille, luvatta poisjääneille asevelvollisille, tottelemattomille kunnille ja kutsuntalautakunnan lisäjäsenille sekä papeille?¹⁶ Vaikuttiko ympäristön paine menettelytapojen valintaan, kuten esimerkiksi yhteispäätökset asevelvollisten kesken tai agitaattoreiden väkivallalla uhkailu ja pakottaminen?¹⁷

---

¹⁴ Jutikkala 1977, 185, 192 – 193.

¹⁵ Normaalipalvelusaika, kolme vuotta, lyheni sivistyksen mukaan. Kansakoulun käymisestä sai vuoden lyhennyksen palvelusaikaan, kun taas yliopisto-opinnoista palvelusaika lyheni vielä vuoden lisää.

¹⁶ Kagaali organisoitiin erikseen niin sanotun pappiskagaalin, ja pappeja kehoitettiin kieltäytymään kuuluttamasta kutsuntaa koskevaa lakia sekä kutsuntalistoja kirkoissa.

¹⁷ Papiston suhtautumista asevelvollisuuskysymykseen ja poliittisia tapahtumia manifestista suurlakon jälkeiseen aikaan on tutkinut Eino Murtorinne teoksessa *Papisto ja esivalta routavuosina 1899– 1906* (1968). Ylioppilaiden historiaa Edvart Hjeltin muistelmin *Vaiherikkailta vuosilta I-II (1920)* lisäksi on käsitellyt Matti Klinge neljäosaisessa teoksessa, joista kolmas osa *Ylioppilaskunnan historia 1872 - 1917* (1978) on tutkimuksen kannalta relevantti.

Ensimmäisessä käsittelyluvussa tutkin vastarintaverkoston Oulussa. Siinä käsittelen alueen johtavat perustuslailliset kagalistit, kutsuntalakkoagitaattorit, organisaation muodon. Lisäksi käyn läpi kuntien vastarinnan ja sen tulokset jokaiselta eri vuodelta.. Luvussa huomioin myös kansan syvien rivien aktivoitusinen, puolueiden politiikan uudet suunnat ja erilaiset vaikuttamiskeinot, sekä kutsuntatilaisuuden järjestämisen ja itse arvannostotilaisuuden. Lisäksi luvussa esitän Suomen eli senaatin talousvaliokunnan virallisen suhtautumisen ja kenraalikuvernöörin teot sekä valtuudet vastarinnan kukistamiseksi.

Toisessa käsittelyluvussa selvitän kagaalin eri sidosryhmien toimintamuodot ylioppilaiden, työväenliikkeen sekä maan papiston osalta. Ryhmät ja niiden agitaatiotyö passiiviseen vastarinnan puolesta kosketti kaikkia kansalaisia yhteiskuntaluokasta riippumatta, eikä passiivinen vastarinta olisi voinut pysyä elossa ilman kansan tukea.

Kolmannessa käsittelyluvussa esittelen eri sosiaalisten ryhmien suhtautumisen laittoman asevelvollisuuslain perustuslailliseen vastustamiseen. Eri kansan osat käyttäytyivät kutsunnoissa eri tavoin. Toiset olivat toisia aktiivisempia lakon kannattajia kuin taas toiset. Sosiaalisten erojen lisäksi eri alueilla käyttäydyttiin ja suhtauduttiin kutsuntoihin eri tavoin. Samassa luvussa osoitan, ettei alueelliset erot johtuneet välttämättä siitä että jokin kunta sijaitsi Oulun kaupungista katsottuna periferiassa, vaan kutsuntatulokseen vaikutti enemmän agitaattoreiden työ ja paikkakunnan yleinen ilmapiiri kuin maantieteellinen sijainti.

Vastarintatyöllä oli myös seurauksensa. Asevelvollisuuslakot koskettivat koko kansaa. Seurauksista joutui kärsimään niin asevelvolliset nuorukaiset, passiivisen perustuslailliset johtajat kuin valtiovallan edustajatkin. Lakot johtivat

---

armonanomusten tulvaan, johtajien maastakarkottamisiin sekä lopulta terroritekoihin. Näitä asioita käsittelemän työn neljännessä käsittelyosiossa. Viimeisessä käsittelyluvussa kertaan verkoston toimintaa, jonka mittarina kutsuntalakot ja varsinkin sen saavutukset, mutta myös seuraukset olivat.

1.2 Tutkimuslähteet ja lähestymistapa

1.2.1 Alkuperäislähteet ja metodi

Tutkimuksessani selvitän asevelvollisuusikäisten kutsuntakäyttäytymistä vuosina 1900 – 1904 Oulun kaupungissa ja sen lähialueella sijaitsevilla arvanheittoalueilla. Menetelmänä käytän sisällönanalyysiä, jota voidaan pitää joko yksittäisenä tai väljänä teoreettisena kehyksenä. Sisällönanalyysin avulla voidaan analysoida dokumentteja systemaattisesti ja objektiivisesti.¹⁸ Tutkimusmetodi on kuitenkin lopulta vain työn apuväline, joka ohjaa analyysia kun aineistolle esitetään tutkimustehtävän mukaisia kysymyksiä.¹⁹ Laadullisen aineiston analysoinnin tarkoituksena on antaa aineistolle lisää informaatioarvoa luomalla hajanaisesta aineistosta mielekästä ja selkeää yhtenäistä kokonaiskuvaa. Lopulta analyysin ja erittelyn avulla on malli kunkin arvanheittoalueen kutsuntakäyttäytymisestä.²⁰

Työssäni on myös kyse verkostoista, joita vastarintamiehet loivat ja muokkasivat sekä uusivat tarpeen vaatiessa. Yleisesti ottaen verkostoilla tarkoitetaan sosiaalisia verkostoja kun on kyse ihmisten, ihmisryhmien tai organisaatioiden välisten suhteiden muodostamista kokonaisuuksista. Niiden tutkimusta tieteellisin metodein kutsutaan verkostoanalyysiksi. Vastarintaliike, kagaali, koostui suhteellisen pienestä ydinryhmästä, joiden erilaiset sosiaaliset

---

¹⁸ Tuomi & Sarajärvi 2003, 105.

¹⁹ Tuomi & Sarajärvi 2003, 97; Kalela 1976, 177.

²⁰ Tuomi & Sarajärvi 2003, 109 - 110.

suhteen yhdistettynä samaan poliittiseen aatteeseen liittivät useat sadat henkilöt toisiinsa, joilla kaikilla taas oli omat sosiaaliset verkostonsa. Tutkimuskohteena onkin passiivisen vastarinnan poliittinen organisoituminen, jolloin vastarintaverkoston ovat luoneet ne ihmiset, jotka ovat jakaneet saman näkemyksen ja tiedon toimintamahdollisuuksista. Aiemmassa tämänkaltaisessa tutkimuksessa onkin osoitettu, että juuri vahvat siteet toisiin kuten ystävyysuhteet ovat erottaneet alullepanijat heistä, jotka jäivät sivustaseuraajiksi.²¹

Oulun alueella vastarinta kuitenkin konkretisoitui muutamien vaikuttajien ja heidän sisäpiirinsä ympärille, joita tutkimuksessa seurataan. Vastarintaverkosto myös muuttui ja uusiutui osittain pakosta, kun osa johtavista maaseutukagaaleista karkotettiin maasta tai joutui henkilökohtaisista syistä tekemään eroa aatteeseen. Verkostonäkökulma onkin työssäni vain yksi näkökulma, jolloin se ei sovi täysin uuteen eikä vanhaan verkostotutkimukseen. Kyseessä ei ole perinteinen sosiaalitutkimuksen stereotypiamalli, jossa ihmiset luokitellaan ominaisuuksien perusteella eri kategorioihin, mutta ei myöskään täysin konkreettisen sosiaalisen vuorovaikutuksen tutkimus, joka muodostaisi uusia, oletuksista täysin poikkeavia rakenteita. Nykyaikaisella verkostotutkimuksella voidaan antaa esimerkiksi kuva siitä mitä tiettyyn ryhmään kuuluminen tarkoitti sosiaalisten siteiden kannalta, ja luoda kokonaan uusia luokituksia. Toisaalta metaforisessa käytössä verkosto on tutkimuskohteen luonnetta väljästi kuvaava käsite, joka parhaassa tapauksessa nostaa esille uusia piirteitä ja rikastuttaa kuvaa tutkittavasta ilmiöstä. Sitä se on käytännössä tässäkin.²²

Vastarintaa järjestäneiden toiminnasta löytyy tietoa Kansallisarkistosta yksityiskokoelmien puolelta, joita ovat Sortovuosien kutsuntalakkolaisten toimikunta, joka pitää sisällään vuosina 1902 - 1904 laittomista

---

²¹ Saaritsa & Teräs, 2003, 7 – 9, 28.

²² Saaritsa & Teräs, 2003, 7 – 9.

asevelvollisuuskutsunnoista kieltäytyneiden tai kieltäytymistä agitoineiden henkilöiden muistelmia, sekä Eino I. Parmasen kokoelma. Kokoelma pitää sisällään yhteensä 35 kansiota ja siihen sisältyy myös painotuotteita, joita Parmanen on eri henkilöiltä saanut. Aineistossa on myös kirjeitä ja kirjekonsepteja, selostuksia aineiston keruusta sekä kirjoituksia ja jäsentelyjä Taistelujen kirjaan. Parmasen kokoelmassa on säilynyt Mauno Rosendalin ja Oulun alueen ns. maalaiskagaalin kokousten pöytäkirjoja sekä Rosendalin kirjeenvaihtoa, jotka Rosendalin poika Lauri Rosendal on Parmasen kokoelmaan luovuttanut. Rosendalin ja hänen vaimonsa kirjeenvaihto tuhoutui tulipalossa. Kokouksista aineistoa on säilynyt lähinnä Mauno Rosendalin omissa papereissa säilyneissä kokousten pöytäkirjoista. Perustuslaillisten kokouslähteiden kannalta ongelmallisinta on ajanjakso Rosendalin karkottamisesta kesästä 1903 käytännössä aina loppuun saakka, josta pöytäkirjalähteitä ei ole säilynyt.

Kagaalin arkisto löytyy Eduskunnanarkistosta ja siitä on koottu kirja *"Kagaalin" arkistoa: kokoelma vuosina 1899-1905 ilmestyneitä poliittisia lentolehtisiä, julistuksia, kiertokirjeitä y.m.* (1939). Siihen on kerätty suuri osa vastarintamiesten kirjoituksia ja kannanottoja vallitseviin oloihin. Työn kannalta Parmasen kokoelma on relevantimpi Oulun seudun paikallistutkimukseen, kun muodostan kuvan vastarintaorganisaatiosta ja sen toiminnasta Oulussa valtakunnan yleisen linjan välillä.²³

Kutsuntalakkoaineistoksi olen rajannut kutsuntaa koskevat asiakirjat, jotka ovat Kansallisarkiston Sörnäisten toimipisteessä. Asevelvollisen armeijan ajalta löytyy kutsuntalaitoksen arkisto, mihin on kirjattu Suomen asevelvolliset nuoret pituuksineen, painoineen, terveydentiloineen ja ammatteineen. Arkisto on

---

²³ Kagaali organisoivat muitakin ns. sortotoimia vastustavia toimenpiteitä ja lopulta osa nuoria svekomaaneja ja nuorsuomalaisia aloittivat aktiivisen vastarinnan, johon sisältyi mm. prokuraattori Soisalon-Soinin murha sekä muuta aseellista toimintaa. Tutkimuksessa käytettävää termiä passiivinen vastarinta vain puhuttaessa kutsuntalakkoihin liittyvästä toiminnasta, eikä kaikkia sortotoimenpiteitä vastustavasta toiminnasta.

riittävä Suomen sotalaitoksen historiaa tutkittaessa.²⁴ Arkistosta käytän Oulun läänin ensimmäisen kutsuntapiirin kutsunnan toimittamista koskevia asiakirjoja vuosilta 1900 – 1904. Ne koostuvat arpalistoista, kutsuntaluetteloista, kutsuntapöytäkirjoista, kutsuntatoimiston asiakirjoista, kutsuntatoimiston luetteloista ja saapuneista kirjeistä. Lisäksi sieltä löytyvät tiedot poisjääneistä sekä tilinteot kutsunnan toimeenpanosta.

Lähteitä voi pitää luotettavina, sillä ne ovat kutsuntatoimiston virkamiesten sekä papiston tuottamia virallisia asiakirjoja. Vaikka asevelvollisuuslain vastustajia oli molemmissa osapuolissa, ei vastarinta tiedettävästi sabotoinut asiakirjoja, koska se olisi ollut laitonta. Papit kieltäytyivät kuuluttamasta asevelvollisia kirkossa sekä kuulutuslistojen kanssa odotettiin kunnes ajankohta keväällä oli ohitse. Kunnat taas jättivät lisäjäseniä valitsematta tai valitut lisäjäsenet ilmaisivat kantansa laitonta lakia kohtaan ja kävelivät ulos kutsuntapaikoilta, jos sinne edes saapuivat.

Käytännössä tutkimusaineisto koostuu erillisistä kutsuntaluetteloista ja –pöytäkirjoista. Kutsuntaluetteloihin on merkitty jokainen kutsuntavuoden ensimmäiseen päivään mennessä 21 vuotta täyttänyt asevelvollisuusikäinen, sekä aiemmin lykkäystä saaneet. Niistä löytyy myös usein oma tai isän sääty sekä kutsutun ammatti. Pöytäkirjoihin on merkitty paikalle saapuneet, heidän erilaiset anomukset koskien vapautuksia tai palvelushelpotuksia sekä päätökset näihin. Lisäksi kutsuntatilaisuuksia on kuvattu lisätyn kutsuntatoimiston pöytäkirjoissa 1901 – 1905, mutta Oulun läänin ensimmäisestä kutsuntapiiristä näitä ei ole säilynyt todellisuudessa kuin vuosilta 1901 ja 1903. Kutsuntojen toimittamista koskevista asiakirjoista selvitän kutsuntoja kolmella eri arvanheittoalueella.

---

²⁴ Syrjö 1994, 235 - 236.

Aineistosta muodostan jokaisen arvanheittoalueen osalta tarvittavat kategoriat ja aineiston analysoin sekä erittelen seuraaviin kategorioihin: kuinka kutsunnat on järjestetty, keitä oli saapunut paikalle, ketkä olivat poissa laillisesti tai laittomasti sekä mihin säätyyn he kuuluivat.²⁵ Poissaolleiden syitä on kutsuntaluetteloihin merkitty vaihtelevasti, osa oli poissa laittomasti ja osa Amerikassa, joka sekin oli laitonta. Ulkomaille lähtemistä on vaikea selvittää, koska heistä on jäänyt tietoja vain niiden osalta jotka ottivat passin. Vuodesta 1903 eteenpäin passin saamiseen tarvittiin asevelvollisuustodistus, jolla sai kunnan nimismieheltä esteettömyystodistuksen passin hankintaa varten. Passeja myös lainattiin toisilta sekä postitettiin takaisin Suomeen. Pohjanlahden yli kuljettiin myös venekyydissä jäniksenä Ruotsiin.

Sortovuosien puhjettua siirtolaisuus kasvoi, mutta varmaa tietoa on vain niistä, jotka poistuivat passilla. Maasta passitta poistuneiden määrästä ei ole tietoa, mutta niitä oletetaan olevan paljon, etenkin nuoria, jotka eivät halunneet osallistua kutsuntoihin. Amerikkaan lähteneitä siirtolaisia oli merkitty kutsuntaluetteloihin vuosilta 1902 – 1904 yhteensä 26, joista vain kolme oli vuosilta 1903 ja 1904. Se ei siis kerro totuutta siitä kuinka moni pakoili kutsuntoja. Ilmeisesti varsinainen pakoilu alkoi vasta vuoden 1902 kutsuntojen jälkeen, kun laittomasti poissaolleet jättivät maan rangaistuksen pelossa kagaalin kehotuksista välittämättä. Siirtolaiset maksoivat kagaalille viimeistään Tukholmassa lokakuussa 1903 pidetyn kokouksen jälkeen, jossa 11 äänellä 10 vastaan sovittiin, että siirtolaisista pidetään huolta avustamalla heitä rahallisesti. Tämä siksi että juuri asevelvollisuusikäiset olivat niitä, jotka todellisuudessa kantoivat vastuun vastarinnan menettelyistä.²⁶

Tutkimuksessa käytän muistitietoaineistoa, jolla selvitän passiivisen vastarinnan järjestänyttä organisaatio kagaalia sekä siinä toimineiden henkilöiden osuutta historian kulkuun. Omaelämäkerrallinen aineisto kuvaa siitä millainen tilanne

---

25 KaST K70/3 Kutsunnan toimittamista koskevat asiakirjat v. 1900 - 1904.

26 Parmanen 1937, 709 – 715.

Suomessa sortokaudella on vallinnut eri ihmisten tunnelmien ja näkökulmien kautta. Samalla se kertoo siitä mitä on pidetty muistamisen arvoisena ja toisaalta asioista joita on jätetty muiden kerrottavaksi. Esimerkiksi Herman Gummerus ei muistelmissaan selvitä kagaalin toimintaa ulkomailla vaan jättää sen toisen aikalaisensa Konni Zilliacuksen muisteltavaksi. Myös muistikuvat aiheesta voivat vaihdella ja ne eivät anna objektiivista kuvaa asioiden kulusta, mutta useista samaa lähdettä koskevista muistoista voidaan rakentaa tutkijan kuvaus tapahtumista.²⁷ Toinen asia on kirjoitelmien poliittisuus ja tilanne jossa ne ovat ilmestyneet. Kirjoituksilla on jokin tarkoitus, eivätkä ne silloin voi olla objektiivisia vaan niillä halutaan korostaa omaa näkökulmaa, sekä selittää asiat kyseisestä näkökulmasta. Tutkimuksessa ei kuitenkaan käsitellä sitä kuka perustelee asiansa parhaiten ja miksi.

1.2.2 Aikaisempi tutkimus

Passiivinen vastarinta kutsuntalakkojen osalta on tutkimuksessa usein sivuttu aihe. Yksityiskohtainen tutkimus on painottunut lähinnä opinnäytetöihin²⁸, joissa on käytetty joko historiallisalueellista periaatetta tai kutsuntahallinnollista periaatetta. Historiallisalueellisella periaatteella tarkoitetaan Suomen kihlakuntien, läänien tai pitäjien mukaisesti rajattua tutkimusaluetta²⁹ kun taas kutsuntahallinnollinen periaate tarkoittaa kutsunta-alueellista aineiston tarkastelua³⁰.

Opinnäytetöissä on otettu huomioon valtakunnan yleinen poliittinen kehitys ensimmäisen sortokauden aikana, jonka on nähty johtaneen kansan

---

²⁷ Korkiakangas 1999, 164 - 165; Ukkonen 2000, 86 - 87. Esimerkiksi erään ylioppilastalon yleiskokouksen tarkasta ajankohdasta ei päästy Parmasen mukaan maisteri Kokon ja ylioppilas Palmgren haastatteluissa yhteisymmärrykseen.

²⁸ Röppänen: Viipurin lääni; Manninen: Etelä-Pohjanmaa; Sirkka: Pohjois-Savo.

²⁹ Tulokas, jossa hän käsittelee kutsuntalakkoja Jämsän ja Hollolan kihlakunnissa.

³⁰ Suomi oli jaettu useaan kutsuntapiiriin. Esimerkiksi Oulun lääni oli laajan pinta-alansa takia jaettu kahteen kutsuntapiiriin, joissa molemmilla oli oma vuotuinen rekryyttikiintiö.

yhtenäiseen vastustukseen adressien muodossa ja passiiviseen vastarintaan kuten kutsuntalakkoihin. Toisaalta niissä on tutkittu lakkoja ja niiden järjestämistä sekä lakkoaktiivisuutta siten, että varsinaista vertailupohjaa ei ole. Näkökulma kaikissa aihetta käsittelevissä tutkimuksissa on lakkolähtöinen. Tässä tutkimuksessa pääpaino on organisaatioissa, verkostossa ja eri ryhmien kuten kuntien virkamiesten, ylioppilaiden, työväenluokan, lääkäreiden ja papiston toiminnassa, joiden toimintaa lakkotilastot kuvaavat. Yleisesti perinteisessä historian tutkimuksessa osoitetaan aina lukuja lakkoon osallistuneiden määrästä kussakin läänissä. Kutsuntalakoista onkin kirjoitettu yleisesti poliittisen historian kirjoissa, joiden teemana on ollut Suomen erityisasema Venäjän valtakunnassa ja Venäjän yhtenäistämistoimien mukanaan tuomat muutokset, joilla oli seurauksensa.³¹

1.2.3 Aikalaiskirjallisuus ja poliittiset muistelmat

Ensimmäisen sortokauden aikaista ilmapiiriä on kuvattu monissa aikalaissteoksissa ja poliittisissa muistelmassa. Poliittisilla muistelmilla tutkimuksessa tarkoitan teoksia, jotka ovat ilmestyneet vuosikymmen tai pari sortokauden jälkeen. Useimmilla teoksilla on haluttu oikeuttaa todellisuudessa lain vastainen toiminta ja ne ovat ilmestyneet ns. valkoisen Suomen rakennuskaudella 1920- ja 30-luvuilla. Passiivisen vastarinnan organisoinutta järjestöä kagaalia on selvittänyt yksi sen jäsenistä, kagaalin sihteerinä ollut Julius Reuter kirjassaa *"Kagalen": ett bidrag till Finlands historia 1899 – 1905 (1928-29) osat I ja II*. Tutkimukselle kirja antaa kuvan organisaation järjestämisestä ja sen toiminnasta sortokaudella, ja se on edelleen kattava teos kagaalin toiminnasta ensimmäisen sortokauden aikana.³² Aiheesta on kirjoittanut myös toinen Reuterin aikalainen ja vastarintatoimija historioitsija

---

³¹ Ks. Polvinen 1984; Klinge 1997; Jussila 2004.

³² Reuter ei kerro kuitenkaan ns. naiskagaalista vaan viittaa vain siitä olevan ilmestymässä oma selvityksensä jota ei koskaan saatu kirjoitettua.

Herman Gummerus muistelmissaan *Aktiivisilta taisteluvuosilta (1935)*. Kirjan alussa Gummerus muistelee vastarinnan organisoimista, joka on tärkeää tutkimuksen osalta. Loppuosa kirjasta keskittyy muistelemaan aktiivista vastarintaa ja poliittisia murhia Suomessa.

Lisäksi sortovuosista aikalaisista on kirjoittanut aktivisti Konni Zilliacus: *Sortovuosilta, poliittisia muistelmia (1920)*. Teos on lähinnä omaelämäkerrallinen poliittinen muistelmateos, jossa keskitytään lähinnä perustuslaillisten aktivistien luomiin ulkomaisiin suhteisiin venäläisten vallankumouksellisten ja Japanilaisten kanssa ja kuvataan hänen aikaansa ulkomailla tätä kyseistä työtä tehdessään. Tutkimuskenttään se tuo passiivisen vastarinnan osalta myös sen ulkopoliittisen ulottuvuuden, joka käytännössä jää tässä tutkimuksessa kuitenkin heikoksi, koska Oulun seudun Suomen ulkopuolinen politiikka konkretisoitui Ruotsissa painettuun ja sieltä kuljetettuun salaiseen kirjallisuuteen sekä keskeisten vastarintamiesten siellä viettämään maastakarkotuksen jälkeiseen aikaan. Kirjailija Eino I. Parmanen on kuvannut sortokausia hyvin yksityiskohtaisesti *Taistelujen kirja* -sarjassa osissa I-IV, joissa hän käy järjestelmällisesti läpi sortokauden vaiheet aina suurlakon jälkeiseen aikaan. Osat ovat ilmestyneet 1936 - 1941 ja niissä kerrotaan sortovuosista ja taistelusta venäläistämistoimia vastaan tutkijan otteella, mutta kirjoissa näkyy Parmasen oma suhtautuminen vastarintaan ja sen oikeutukseen. Kirjaan on koottu paljon materiaalia, kuten kirjoituksia kutsuntalakkojen puolesta ja vastaan, sekä se on Reuterin ohella ainoa, jossa käsitellään vielä järjestelmällisemmin kagaalin toimintaa myös Helsingin ulkopuolella, jossa sen keskustoimikunta sijaitsi.³³

Erilaisen kuvan sortovuosista taas antaa Suomen entinen presidentti Juho K. Paasikivi teoksessa *Paasikiven muistelmia sortovuosilta (1957)*. Muistelmissa hän perustelee omaa vanhasuomalaista reaalipoliittista linjaa, ja esittelee syyt

---

³³ Esimerkiksi Parmasen taistelujen kirjan ensimmäinen osa on omistettu Eugen Schaumanille sekä Konni Zilliacukselle.

sille miksi esimerkiksi senaattorit Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen sekä J. R. Danielson-Kalmari valitsivat toisen tien politiikan toteuttamiseen. Eron hän esittää olevan siinä, että vanhasuomalaiset käsittelivät asiaa vähemmän valtio-oikeudelliselta kannalta, mutta pääosin poliittiselta ja kansalliselta kannalta. He olivat historian tuntijoita, kun taas perustuslaillisten joukossa juristit olivat vahvasti edustettuina kuten nuorsuomalaisten P.E. Svinhufvud ja K. J. Ståhlberg. Historioitsijat taas näkivät ilmiöt ja tapahtumat ilman moraalialueita ja oikeudenmukaisuutta, siten kuin asiat olivat ja ovat olleet.³⁴

Oulun osalta aikakautta on muistellut Sigurd Roos: *Sortovuodet ja suurlakko v. 1905. Oulun kaupungissa ja läänissä* (1909) ja Auk. Oravala *Mauno Rosendal. Elämäkerta* (1920) kirjassa. Näiden kirjojen ongelma on tutkimuksen kannalta historiallinen epätarkkuus ajankohtien suhteen sekä niiden kerronnallinen ote tapahtumiin kuten myös vastarintahenkilöitä miltei palvova kirjoitustyyli. Esimerkiksi Oravala kirjoittaa Rosendalin erottamisesta Oulun suomalaisen lyseon lehtorin virasta: ”Siten oli Rosendal väkivaltaisesti estetty jatkamasta hedelmällistä työtään nuorison keskuudessa, jota hän todella, kuten hän aikaisemmin antamassa selityksessään oli lausunut, rakasti ja jonka hyväksi hän oli jo uhrannut miehuutensa parhaimmat voimat, sekä saatettu perheineen taloudellisesti avuttomaan asemaan.”³⁵ Roos taas muistaa osan tapahtumista eri vuodelle kuin paikallishistorian kirjoittanut Kustaa Hautala³⁶. Toki kirjat puolestaan kuvaavat ajan henkeä ja henkilöiden sekä vastarintatyön arvostusta tuona aikana sekä tapahtumia, joita ei Oulun osalta muuten ole kirjoitettu missään teoksessa. Sortokausien aikaisia poliittisia tapahtumia Oulusta on pintapuolisesti raapaissut Oulun kaupungin paikallishistorian kirjoittaja Kustaa Hautala teoksessa *Oulun kaupungin historia IV 1856 – 1918* (1974).

---

³⁴ Paasikivi 1957, 39 – 40.

³⁵ Oravala 1922.

³⁶ Esimerkiksi Savanderista tuli Roosin mukaan Oulun kuvernööri vuonna 1901 ja Hautalan mukaan alkuvuodesta 1903, joka on myös oikea vuosi.

2 Passiivinen vastarinta Oulussa

2.1. Kagaalin synty, organisaatio ja toiminta

Vuoden 1898 alussa astui Venäjällä kenraali Aleksei Kuropatkin hoitamaan sotaministerin tehtäviä. Kuropatkin kuului vakaumuksellisiin venäläisnationalisteihin, joiden tavoitteena oli Venäjän valtakunnan venäläistäminen. Hänen ensimmäisiä tehtäviä oli Suomen asevelvollisuuskysymyksen ratkaisu. Vanha vuoden 1878 asevelvollisuuslaki ärsytti venäläisiä sen synnystä saakka ja se olikin tarkoitettu kestämaan vain vuosikymmenen, vaikka kesti käytännössä kaksi vuosikymmentä. Sen mukaan venäläiset eivät voineet palvella Suomen armeijassa, eikä suomalaisia joukko-osastoja voisi käyttää valtakunnan puolustamiseen Suomen rajojen ulkopuolella. Lisäksi asevelvollisuus aika oli lyhyempi Suomessa kuin muualla valtakunnassa. Vuosisadan lopulla suurvaltojen välit kiristyivät eikä uudessa tilanteessa Suomen suuriruhtinaskunnalla voinut olla erillistä armeijaa, kun kysymyksessä oli myös pääkaupungin, Pietarin, puolustaminen.³⁷

Kysymys ratkaistiin pikaisesti kesän alussa kun Kuropatkinin ajamasta kandidaatista, venäläisestä yleisesikuntaupseerista, Nikolai Bobrikovista tuli Suomen kenraalikuvernööri. Bobrikovin tutustuttua Suomen strategiaan suunnitelmiin sekä sotaväkikysymykseen häntä askarrutti suomalaisten luotettavuus. Hän esittikin elokuussa kymmenkohtaisen toimintasuunnitelman keisarille, jonka ensimmäisessä kohdassa esitettiin Suomen sotaväen liittämistä Venäjän armeijaan, kadettikoulun venäläistämistä sekä venäläisille ja suomalaisille yhteisen upseerikerhon perustamista Helsinkiin.³⁸

Asevelvollisuuslaista päättäminen haluttiin poistaa Suomen valtiopäivien vallasta, koska oletettiin, etteivät he olisi siihen suostuneet. Venäläiset, Kuropatkinin johdolla, muokkasivat asevelvollisuuslakia, sisällyttäen siihen

---

³⁷ Tommila 1999, 41 - 44; Klinge 1997, 343.

³⁸ Klinge 1997, 341; Tommila 1999, 41 - 44.

kaikki keskeiset yhdenmukaistamisasiat. Sen jälkeen laki annettiin Suomen senaatin valmisteltavaksi. Käytännössä venäläiset olettivat valmistelun olevan vain lain kääntämistä suomen kielelle. Senaatti ei kuitenkaan voinut hyväksyä esitystä, koska kysymys senaatin mukaan oli perustuslakikysymyksestä, joka vaati kaikkien säätyjen yksimielisen päätöksen. Senaatti laati asiasta oman ehdotuksen, jonka keisari kuitenkin joulukuussa 1898 hylkäsi, kun taas Kuropatkinin ehdotus jätettiin tulevien, ylimääräisten, valtiopäivien käsiteltäväksi. Vuoden 1899 ylimääräisten valtiopäivien tehtävänä olikin ainoastaan päättää asevelvollisuusasiasta ja sotaväen järjestysmuodosta.³⁹

Säätyjen käydessä valtiopäivillä keskustelua asevelvollisuuslaista laadittiin Venäjällä helmikuussa 1899 manifesti, jossa todettiin koko valtakunnan etuja koskevien lakikysymysten olevan niin laajoja, että niitä eivät Suomen suuriruhtinaskunnan omat elimet voineet yksin käsitellä. Käytännössä keisarikuntaa koskevien lakien valmistelun tuli tapahtua niin, että siitä vastaava venäläinen ministeri otti yhteyttä kenraalikuvernööriin, ministerivaltiosihteeriin ja senaattiin. Valtiopäivien rooli rajoitettiin lausunnon antamiseen. Sitten lakiehdotukset lausuntoineen jätettiin valtakunnanneuvoston käsiteltäviksi, joka koostui kenraalikuvernööristä, ministerivaltiosihteeristä sekä tehtävään määräytyistä senaattoreista. Aiemmin Suomen valtiopäivillä oli ollut käytännössä valtakunnanneuvoston rooli alemmalla institutionaalisella tasolla. Esimerkiksi vuoden 1878 asevelvollisuuslaki oli neuvoteltu sotaministerin kanssa. Tästä syystä valtiopäivät olivat alkaneet pitämään omia päätöksiään lopullisina, kuten ne hyvin pitkälti olivat olleetkin, joten manifestin mukaista menettelyä pidettiin laittomana, jopa sortona.⁴⁰ Manifestilla keisarilla oli nyt mahdollista julistaa laki

---

³⁹ Tommila 1999, 47 - 52; Pänkälä 1990, 151. Lakiesitykset sisälsivät seuraavat asiat: Palvelusajan pidentäminen kolmesta viiteen vuoteen, kristinuskoisten venäläisten tuli päästä suomalaisiin joukko-osastoihin ja upseeriston ovet oli avattava venäläisille. Suomalaisia joukko-osastoja oli voitava komentaa maan rajojen ulkopuolella rauhan ja sodan aikana. Suomen sotaväki alistettaisiin hallinnollisesti Venäjän sotaministerille ja sen oma päällikön virka lakkautettaisiin. Suomesta olisi otettava sama prosenttiosuus sotaväkeen kuin Venäjällä. Suomen oli kustannettava joukkojen ylläpito. Asevelvollisuuslaki säädettävä tavallisessa järjestyksessä eikä perustuslain muotoisena kuten vuoden 1878 laki edellytti.

⁴⁰ Klinge 1997, 349.

yleisvaltakunnalliseksi saatuaan siihen esityksen Suomen kenraalikuvernööriltä hänen tarpeelliseksi katsomassaan asiassa.⁴¹

Valtiopäivillä asevelvollisuuskysymyksessä oli kaikilla yhtenäisenä näkemyksenä, että venäläisiä ehdotuksia ei voitu hyväksyä, oltiin menettelytapojen suhteen kuitenkin käytännössä eri mieltä. Manifestin promulgoimisesta eli julkaisemisesta asetuskokoelmassa tulikin ratkaiseva kysymys koko maan mielipidekehitykselle. Puolet senaattoreista kieltäytyi julkaisemasta manifestia, joka johti fennomaanien sisäiseen hajaannukseen. Fennomaanien puolue jakaantui kahtia nuorsuomalaisiin ja vanhasuomalaisiin. Nuorsuomalaiset ns. perustuslailliset halusivat taata Porvoon valtiopäivien perustuslait. Heihin kuului nuorten fennomaanien lisäksi kaikki vanhasuomalaisten myöntyväisyyspolitiikkaa vastustavat ruotsinmielisistä sekä liberaaleista aina konservatiiveihin saakka. Vanhasuomalaiset poliitikot Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen johdolla, edustivat reaalipoliittista linjaa ja uskoa venäläisten näkökulmasta oikein toimimiseen, jolloin kaikki muuttuisi vielä paremmaksi. Toisaalta he eivät myöskään hyväksyneet kielipoliittisista syistä nuorsuomalaista perustuslaillista linjaa, johon nyt oli liittynyt myös ruotsinmielisiä. Kun myöntyväisyyslinjaa vastustavat senaattorit erosivat senaatista vuoden 1900 kielimanifestin sekä vuoden 1901 asevelvollisuuslain julkaisemisen yhteydessä, kantoivat vanhasuomalaiset käytännössä hallitusvastuun ollessaan senaatin talousvaliokunnassa enemmistönä. Silti kansan yleiseen mielipiteeseen nähden vanhasuomalaiset muodostivat nyt opposition.⁴²

Perustuslaillinen kanta suhteessa vanhasuomalaiseen ns. myöntyväisyyslinjaan on passiivisen vastarinnan jo ollessa käynnissä esimerkillisesti tiivistynyt eräässä Theodor Heikelin pitämässä puheessa Haaparannassa vuoden 1903 alussa. Pääpuhujana Heikel alusti myöntyväisyyspuolueen ja perustuslaillisen

---

⁴¹ Tommila 1999, 59. 64 - 66.

⁴² Mickelsson, 2007, 68 - 69; Tommila 1999, 97; Klinge 1997, 350 - 353.

puolueen periaatteelliset ohjelmat lukemalla oman kirjoituksensa ”Mukautumispuolueen ja perustuslaillisen puolueen periaatteelliset ohjelmat”. Siinä hän esitti Venäjän imperialismin periaatteen, joka ei sisältänyt vain valtakunnan yhdentämisyrittämyksiä vaan myös koko Suomen kansan hävittämisen ja venäläistämisen. Sen takia kukaan ei saanut kuvitella että tekemällä myönnytyksiä sellaisen politiikan edessä voitiin saavuttaa mitään. Tätä Heikel vertasi työhön, joka tulee sitä nopeammin tehdyksi mitä helpommalla sen antoi tehdä. Tästä oli esimerkkinä muiden Venäjällä asuvien kansakuntien kohtalo. Heikelin mukaan maassa ei ollut ketään, joka piti uutta linjausta hyvänä vaihtoehtona, vaan kyse oli ennen kaikkea keinoista, joilla sen seurauksia lievennettiin tai poistettiin, mutta joista myös oltiin erimielisiä.⁴³

”Uuden Suomettaren” linjaa ei saanut valita, koska Suomen perustuslakia oli loukattu ja uudet lait eivät olleet syntyneet perustuslain vaatimalla tavalla, joka johti siihen että kansalaiset eivät saaneet niitä myöskään totella. Jos kansa myöntyisi, samalla sen oikeudentunto vähitellen kuolisi, kunnes se olisi lopulta kuollut. Totuuden puolesta kärsiminen oli puolestaan isänmaan etu, kun ajateltiin myös tulevia sukupolvia. Merkittävin ero kahden puolueen välillä oli juuri se, että toinen vaatii tekemään kuten ”nykyhetkelle” oli hyödyllisintä, toinen taas sitä mikä oli oikein ja hyödyllisintä sekä viisainta. Kansaa ”ei ole mahdollista hävittää, jos se tahtoo itse elää --- valitkaa kansalaiset kumpaa tietä tahdotte kulkea.” Huomattavaa on se, ettei Heikel suinkaan kiellä myöntyväisyyksinjalla saavutettavan mitään etuja, vaan edut ovat liian lyhytaikaisia eivätkä ne palvele lopullista päämäärää.⁴⁴

Ennen minkäänlaisen organisaation perustamista, asevelvollisuuslakkoja, laittoman kirjallisuuden levittämistä tai poliittista kansanvalistustoimintaa, oppositioon joutuneet perustuslailliset yrittivät osoittaa kansan yleisen

---

⁴³ KA EPK XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Pöytäkirjoja ja muita asiapapereita.

⁴⁴ KA EPK XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Pöytäkirjoja ja muita asiapapereita.

mielipiteen suurella joukkoadressilla keisarin politiikkaa vastustavaksi. Suuren adressin myötä oli sääty-yhteiskunnasta muodostumassa, suurten massojen mukaantulon myötä, kansalaisyhteiskunta. Toisaalta Suomessa ylipäättään minkäänlainen varsinainen politiikan tekeminen ensimmäisen sortokauden aikaan oli vaikeaa, koska valta oli käytännössä kenraalikuvernööri Bobrikovin sekä ns. myöntövyyssenaatin käsissä.⁴⁵ Uusi asevelvollisuuslaki oli ristiriitainen Venäjän kannalta venäläisten määräävien sotilasvirkamiesten mukaan myös siksi, ettei Suomen oma sotaväki ja sotilaskoulutus lisännyt valtakunnan sotavoimaa, vaan se oli ennemminkin uhka pääkaupungille Pietarille. Uudesta laista pidettiin, sen valtavasta vastustuksesta huolimatta, kiinni Pertti Luntisen mukaan vain siksi, että se oli ensimmäinen helmikuun manifestin mukainen laki. Siitä luopuminen olisi samalla tulkittu siten, ettei manifesti ollutkaan sitova.⁴⁶

Kun perustuslailliset senaattorit olivat eronneet, ei heidän edustama mielipide voinut tulla esille valtiopäivillä eikä senaatissa. Suuri joukko entisiä valtiopäivämiehiä kokoontui elokuussa 1901 liberaalin senaattori Leo Mechelinin johdolla kenraali Julius af Lindforsin luokse Turholmin kartanossa Degerössä Helsingin ulkopuolella. Kartanossa vastarinnalle luotiin virallinen organisaatio, mutta käytännössä päätettiin vasta asevelvollisuusadressin keräämisestä. Joukko kokoukseen osallistuneita nuorempia vastarintamiehiä perusti salaisen oppositiojärjestö kagaalin. Organisaatiosta luotiin kolmiportainen, jonka tasot olivat valtakunta, piiri ja kunta. Kagaali toimi keskushallituksena, jolla oli n. 45 piirijärjestöä ja n. 500 paikallisina agentteina eli maaseutuasiamiehinä toimivaa kirjeenvaihtajaa.⁴⁷

---

⁴⁵ Klinge 1997, 358 - 359. Mickelsson 2007, 70.

⁴⁶ Luntinen 1984, 41.

⁴⁷ Klinge 1997, 374 - 375; Mickelsson 2007, 68.

2.2 Oululaisen vastarinnan verkosto

Ennen suurta asevelvollisuusadressia, johon kerättiin 473 468 nimeä, syntyi Pohjois-Pohjanmaalla samaa tarkoitusta varten adressihanke. Adressi lähti Oulusta rehtori Mauno Rosendalin ja Oulun tuomiorovasti Waldemar Wallinin aloitteesta, kun helmikuussa 1901 Rosendal ja Wallin kutsuivat Tampereelle kokoukseen henkilöitä miettimään mitä asevelvollisuus ja kielikysymyksen suhteen voisi tehdä.⁴⁸ Kokous pidettiin Tampereella helmikuun lopulla 1901, ja siihen osallistui 19 henkeä, joista 9 oli oululaisia, heidän joukossaan listä valtiopäivämies Pekka A. Aulin⁴⁹. Lisäksi kokoukseen osallistui entisiä oululaisia arvostettuja henkilöitä, kuten Oulun suomalaisen yksityislyseon perustaja rovasti W. Lindstedt sekä Oulun lääninsairaalan entinen ylilääkäri K. von Fieandt. Kokouksessa keskusteltiin siitä miten piti toimia asevelvollisuusadressi asiassa. Tuliko adressin mukana lähettää erityinen lähetystö vai pelkkä adressi ja kumpi olisi parempi joukkoadressi vai pieni määrä merkityksellisiä nimiä?⁵⁰

Asevelvollisuusasian suhteen ihmeteltiin kokouksessa sitä, että Suomen edustajat eräässä valtakunnanneuvoston valiokunnan kokouksessa eivät olleet useiden venäläisten kummastukseksi lausuneet sanaakaan Suomen laillisten oikeuksien puolustamiseksi, kun huomioon otettiin se onnettomuus ”joka odottaa poikiamme, jos heiden on suorittaminen asevelvollisuutensa Venäjällä vieraisissa oloissa, sikäläisen viinatulvan keskellä ja omauskoisen sielunhoidon puutteessa.” Asiasta oltiin sitä mieltä, että adressi olisi lähetettävä ja siihen tuli koota nimiä lääneittäin niin paljon kuin suinkin. Jokainen lääni sai hoitaa asian rahallisen puolen. Lähetystöön valittiin kustakin läänistä viisi miestä, joista kolme olisi talonpoikia, ja he veisivät adressin Keisarillisen Senaatin

---

⁴⁸ KA EPK XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Mauno Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Kirjeitä.

⁴⁹ Sittemmin Ahmavaara.

⁵⁰ KA EPK XI. Rehtori M. Rosendalin papereita (antanut L.F. Rosendal).

registraattorin konttoriin ja sen jälkeen kävisivät henkilökohtaisesti puhuttelemassa senaattoreja adressissa esitetyssä asiassa.⁵¹

Kokouksen jälkeen osanottajat palasivat kotiseuduilleen keräämään nimiä, joita oli lopulta yhteensä 92 889. Nimistä Oulun läänistä tuli enemmän kuin kolmannes. Adressin toimitti senaatin talousosastolle 28 -henkinen lähetystö, jota johti Rosendal, ja muita oululaisia tuomiorovasti Waldemar Wallin, Aulin ja Oulun maaseurakunnan kunnallislautakunnan puheenjohtaja maanviljelijä Jaakko Pikkarainen. Lähetystö jakaantui useampaan osaan, jotta sitä ei tarvitsisi saattaa kenraalikuvernöörin tietoon. Toimi asevelvollisuusasiassa ei kuitenkaan tältä osin tuottanut näkyvää tulosta.⁵²

Samat lähetystön oululaiset, Wallinia lukuun ottamatta, toimivat vastarinnan keskeisimpinä henkilöinä Oulun seudulla. Heidän lisäksi passiivisen vastarinnan puolestapuhujia olivat metsänhoitaja Theodor A. Heikel, entinen senaattori Lennart Gripenberg ja Oulun työväenyhdistyksen puheenjohtaja räätäli Jaakko Kemppainen⁵³. Rosendal toimi käytännössä perustuslaillisten johtajana ja hänellä oli hoidettavanaan Oulun lääni, jossa hän piti ahkerasti esitelmiä milloin missäkin pitäjässä, usein rinnallaan Heikel, joka tunnettiin taitavana puhujana ja kirjoittajana. Pohjanmaalla tunnettua herännäisjohtajaa Mauno Rosendalia kuvattiin lämminsydämiseksi ja tulisieluseksi mieheksi, joka sai talonpojat helposti seuraamaan häntä. Ennen sortokausia hän olikin vaikuttanut herännäisyysliikkeen piirissä maallikkojohtaja, mutta kuten senaatti niin myös herännäisyysjohtajat jakoutuivat asevelvollisuuskysymyksen ja vastarinnan edessä. Rosendal valitsi velvoittavaksi sen mitä hän piti moraalisesti oikeana, eikä hän tehnyt eroa hengellisten ja maallisten kysymysten välillä⁵⁴. Poliittisista oloista mm. talonpojille⁵⁵ esitelmoidessään,

---

⁵¹ KA EPK XI. Rehtori M. Rosendalin papereita (antanut L.F. Rosendal).

⁵² Hautala 1974, 599 – 600.

⁵³ Kujala 1995, 199.

⁵⁴ Murtorinne 1968, 206.

hänellä oli mukana sihteerinä Elin Nylander sekä ajoittain kaksi muuta oululaista naiskagaalia Selma Wählberg ja Nanny Lilius. Myös Aulin ja hieman myöhemmin Gripenberg toimivat perustuslaillisten vastarintamiesten paikalliskokouksissa puheenjohtajina, kunnes heidät karkotettiin maasta vuonna 1903 ja Oulun piirin yhteyshenkilön asema Rosendalilta lankesi taitavana pidetylle puhujalla Heikelille.

Vuoden 1902 aktiivinen työ eri piireissä, aina työväenluokan agitaattoreista ylioppilaisiin, sujui ilman sen suurempaa organisaatiota. Vastarintatyötä johdettiin Helsingistä käsin, mutta passiivisen vastarinnan harjoittamasta toiminnasta maaseudulla on jäänyt vain vähän tietoa. Periaatteessa keskushallitus jakoi ohjeita maaseutusentraaleille, mutta kuitenkin on huomattavaa että passiivinen vastarinta toimi Pohjois-Pohjanmaalla, aluksi rehtori Mauno Rosendalin ja sittemmin metsänhoitaja Heikellin johdossa, varsin itsenäisesti sekä menestyksekkäästi, vaikka esimerkiksi perustuslaillisten kansalaiskokouksissa tehdyt päätökset alistettiin vielä keskushallinnon ratkaistaviksi. Pohjois-Pohjanmaalla järjestettiin vastarintaa kannattavien keskuudessa useita suuria kokouksia, joissa pohdittiin erilaisia vaikuttamiskeinoja aina passiivisesta vastarinnasta aseelliseen toimintaan. Esimerkiksi Pietarsaareissa pidettiin maaliskuussa 1903 kokous, jonka puheenjohtaja oli Mauno Rosendal ja osanottajia oli läsnä 265 henkeä 70:stä eri kunnasta Oulun ja Vaasan lääneistä^{56,57} Oulun erityisestä asemasta kertoo sekin, kun Rosendal kerran kyseli keskushallitukselta avustajia kokoukseen, hänelle vastattiin, ettei sinne ollut juuri sillä hetkellä varaa lähettää avustajia, sillä niitä tarvittiin kipeämmin muualla kuin Oulussa.⁵⁸

---

⁵⁵ KA EPK XXXVI. Elin Nylander muistelmia. Nylander kertoo muistelmissaan aloittaneensa työt Rosendalin sihteerinä syksyllä 1901, kun hän tapasi talonpoikia. Nylander kuvaa Rosendalia Oulun poliittisen propagandan johtajaksi.

⁵⁶ KA EPK XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Pöytäkirjoja ja muita asiapapereita.

⁵⁷ Parmanen 1937, 128. Molemmat nimet on lisäksi mainittu Oulun kaupungin kohdalta J. N. Reuterin keräämässä ns. luettelossa kagaalin maaseutuasiemiestä.

⁵⁸ KA EPK XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Kirjeitä.

Varsinaista passiivisen vastarinnan maaseutuasiamiesten salaista verkostoa yritettiin luoda Oulujoen kansakoululla kesäkuun lopussa 1902 pidetyssä kokouksessa. Kokouksen puheenjohtaja Rosendalin varsinaisena asiana olikin organisaation uudelleen järjestäminen. Tähän asti toiminta oli ollut suhteellisen helppoa kun esimerkiksi kielletyn kirjallisuuden levittämisessä oli katsottu läpi sormien eikä vastarintaan ollut hallituksen puolelta puututtu vielä kovin ottein. Lisäksi joku nimetön varakas henkilö oli luvannut uhrata suuren osan omaisuuttaan passiivisen vastarinnan hyväksi, jolloin varojen käyttämiseksi tarvittiin myös uusi työnjako.⁵⁹

Uudessa ehdotuksessa verkostosta, jokaisen kunnan asiamies, esimerkiksi lin pitäjässä Pekka Aulin, jakaisi sen piireihin ja määräisi piireille johtajat. Piirijohtaja valitsisi puolestaan ne henkilöt, joiden avulla halusi piirissään työskennellä. Kunnan pääjohtaja ei tietäisi alajohtajien apulaisista eivätkä nämä pääjohtajastaan. Jos jotain jäsentä epäiltäisiin, luovuttaisi hän tehtävänsä toiselle. Toisaalta tämä järjestely olisi vaatinut paljon luotettavia vastarintamiehiä eikä ehdotusta kannatettu. Yksi syy siihen oli Rosendalin mukaan se että yksi kunnan toimelias mies voisi hoitaa koko homman eikä salaperäisyys olisi miellyttänyt Pohjanmaan suoraa ja rehellistä kansaa. Asiasta käytiin keskustelua, jonka tuloksena siitä miten passiivisen vastarinnan voimat saataisiin kootuksi ja vahvistetuiksi, päätettiin järjestää syysmarkkinoiden aikaan Oulussa tai sen lähiseudulla yleinen koko lääniä käsittävä kokous, jossa keskusteltaisiin kysymyksestä. Ne henkilöt eri kunnissa, joille kutsut kokoukseen lähetettiin, saivat toimekseen ottaa mukaansa muita luotettavia henkilöitä, jotta tieto passiivisesta vastarinnasta leviäisi ja näin kansan olisi helpompi omaksua se. Mitään lopullista ratkaisua ei kokouksen jälkeen verkostolle voida esittää, mutta varmaa on että passiivinen vastarinta levittäytyi

---

⁵⁹ KA EPK XI. Rehtori M. Rosendalin papereita (antanut L.F. Rosendal).

kaikkiin yhteiskuntaluokkiin Oulun seudulla ja sitä johtivat alueella kunnioitetut vastarintamiehet.⁶⁰

2.3 Salaisen kirjallisuuden levittäminen Pohjois-Suomessa

Kesällä 1901 sanomalehtien, kuten *Nya Pressenin*, lakkautukset johtivat laajan maanalaisen kirjallisuuden syntyyn, jossa arvosteltiin Bobrikovia ja maan hallitusta kovasanaisesti. Tukholmassa alettiin painamaan lehteä nimeltä *Fria Ord* joka sai suomenkielisen käännöksen nimeltä *Vapaa Sana*. Niiden lisäksi painettiin lentolehtisiä sekä muuta kiellettyä kirjallisuutta. Näiden salakuljetusta varten oli, perustuslaillinen aktiivi ja *Fria Ord* lehden toimittaja, Konrad Zilliacus hankkinut erikoispiirustusten mukaan tilatun 20 metriä pitkän huvipurren Ruotsin ja Suomen väliseen matkustamiseen.⁶¹

Huvipurren lisäksi Zilliacuksella oli naisia salakuljetustehtävissä, jotka pistäytyivät Ruotsissa hakemassa kiellettyä kirjallisuutta ja toimivat lisäksi kirjallisuuden lajittelijoina, postittajina ja jakajina. Naisilla oli salakuljetusta varten suunnitellut vaatteet ja matkavarusteet, ja ne sisälsivät esimerkiksi useita salataskuja ja välipohjia. Sukatkin oli sullottu täyteen kirjallisuutta, jonka havaitsemisen estivät muodissa olleet pitkät hameet.⁶² Aktiivinaisten Nylanderin, Wählbergin ja Liluksen tärkeimpänä tehtävänä olikin levittää tätä salaista kirjallisuutta ja lentolehtisiä. Työtä he tekivät asunnostaan käsin. Vielä vuonna 1901 maalaisväestön oli kaupunkiin poiketessaan mahdollisuus käydä kyselemässä kiellettyä kirjallisuutta suoraan kotiovelta eikä kukaan antanut heitä ilmi. Tätä Parmanen selittää pohjalaisväestön piirteillä, ”jossa vastarinnan henki on synnynnäisesti veressä.”⁶³

---

⁶⁰ KA EPK XI. Rehtori M. Rosendalin papereita (antanut L.F. Rosendal).

⁶¹ KA EPK I. Naiset kielletyn kirjallisuuden salakuljettajina ja levittäjinä sortovuosien aikana.

⁶² KA EPK I. Naiset kielletyn kirjallisuuden salakuljettajina ja levittäjinä sortovuosien aikana.

⁶³ Parmanen 1936, 404 - 405; Hautala 1974, 600.

Vuonna 1902 Nylander sai hoitaakseen *Vapaiden lehtien*, jota painettiin Haaparannassa, levittämisen sekä asiamiesverkoston luomisen ympäri Suomea. Samalla hän muutti Seittenkarille, noin tunnin merimatkan päähän kaupungista, josta hän matkusti laukku täynnä kirjeitä, ristisiteitä ja paketteja Haaparantaan⁶⁴. Takaisin Ouluun Nylander muutti 1903, tuolloin Rosendalin ollessa Suomesta karkotettuna Tukholmassa. Rosendal toimi Tukholmassa Vapaiden lehtien toimittajana, jonne lehden painatus oli siirtynyt. Nylander kävi välillä tapaamassa Rosendalia sekä tiedottamassa Pohjois-Suomen asioista.⁶⁵ Lähetykset Haaparannasta edelleen rajan yli olivat vaikeita, mutta siitä huolehtiminen jätettiin räätälinlesken Anna Rantalan huoleksi. Käytännössä Nylanderilla, kuten muillakin naiskagaaleilla oli suuri rooli kielletyn kirjallisuuden levittämisessä Suomessa.⁶⁶

Voimistelunopettaja Agnes Hagman, joka asui keväällä 1902 Oulun pormestarin Arehus Castrénin kodissa, toimi kielletyn kirjallisuuden levittäjänä. Pormestarin kotiin tuli suuria pahvilaatikoita kirjallisuutta Haaparannasta, kuten Zilliacuksen tuotantoa sekä *Vapaita lehtisiä*. Kirjat postitettiin etukäteen käyttäen lähettäjinä keksittyjä henkilöitä, ja näistä kertyneet varat tilitettiin Zilliacukselle. Kutsuntalakkokehotuksia sekä Vapaita lehtisiä Hagman jakoi nuorille miehille kesälomalla ympäristössä pyöräillessään. Vuonna 1903 oli eräs kielletty lehtinen joutunut nimismiehen käsiin, jonka vuoksi häntä tultiin kuulustelemaan laittomasta toiminnasta sekä uhattiin ilmoittaa kuvernöörille. Hagman kuitenkin sieppasi kyseisen paperi hänen kädestään ja heitti sen palavaan uuniin, minkä jälkeen poistui paikkakunnalta Helsinkiin. Siellä ollessaan hän sai kuulla olevansa etsintäkuulutettu, jolloin katsoi parhaaksi lähteä lukuvuodeksi 1903 -

---

⁶⁴ Haaparantaan muuttaminen suoraan ei onnistunut, koska kaupungissa oli säikähdetty kielletyn kirjallisuuden salakuljetuksesta, ja asunnon saaminen sieltä oli käytännössä mahdotonta.

⁶⁵ Parmanen 1936, 407. Nylander muutti Oulusta Helsinkiin 1904 ja hänet on tunnettu sittemmin myös Suomen aktivistisen puolueen jäsenenä.

⁶⁶ KA EPK XXXVI. Elin Nylander muistelmia; Parmanen 1936, 406.

1904 Tukholmaan jatkamaan opintojaan. Matkaan hän lähti vanhalla passilla ja palasi kesäkuussa 1904 kun olot olivat muuttuneet.⁶⁷

Myös Arvi Hällforsin⁶⁸, rehtori Rosendalin oppilaan, koti toimi kirjallisuuden jakopaikkana Oulun kaupungissa.⁶⁹ Kirjallisuutta postitettiin luetteloiduille asevelvollisille. Postituksen Hällfors muisti vaarallisena, sillä sitä ei voinut hoitaa pelkästään Oulusta. 13-vuotiaana kertoja matkusti Oulusta Raaheen ja tiputti postia väliasemilta, kunnes jäi kerran kiinni postihallituksen virkamiehelle. Postiluukku avattiin ja kielletty kirjallisuus lähetettiin Oulun kuvernöörille jatkotutkimusta varten, mutta ne onnistuttiin varastamaan takaisin kuvernöörin virkapöydältä, jolloin tutkimuksesta ei tullut mitään. Toisaalta Hällfors myös kertoi postin virkamiesten olleen mielestään yleensä isänmaallisia, jota tukee tarina siitä, kun kerran yksi paketti oli ollut hiukan auki, se palautettiin lähettäjälle varustettuna kehotuksella että oltaisiin varovaisempia.⁷⁰

Vapaat lehtiset, joka oli kiistatta perustuslaillisen suuntauksen pää-äänenkannattaja, oli tärkeä ase taistelussa sortoa vastaan. Eräessä vuonna 1903 Haaparannassa käydyssä keskustelussa oli kuitenkin puhetta sen ja muun kielletyn kirjallisuuden roolista. *Vapaat lehtiset* ja muut oli laitettava kiertoon, kun ne oli luettu, etteivät ne lojuisi kodeissa hyödyttöminä. Theodor Heikelin mukaan julkaisu ei ollut kuitenkaan puolueen äänenkannattaja, koska niissä jokainen kirjoittaja vastasi kirjoituksestaan eikä toimitus. Silti niissä ei otettu esille vanhasuomalaisten kantaa kuin niissä kohdissa, joissa ruodittiin senaatin vallitsevaa politiikkaa, ja kirjoitettiin vastineita heidän muualla julkaisemilleen kirjoituksille. Kysymys näistä myöntöväisyyssuunnan sanomalehdistä, kuten *Uudesta Suomettaresta*, ja niihin suhtautumisesta jakoi myös osallistujien

---

⁶⁷ KA SVKLA K2. Naispropagandistien kirjeitä 1935 – 1938.

⁶⁸ Syntynyt Oulussa vuonna 1888. Toimi myöhemmin 1930-luvulla Turun kaupunginjohtajana.

⁶⁹ Hällforsin äiti oli passiivisen vastarinnan kannattaja ja hän oli ottanut helmikuun manifestin aikaan yhteyttä senaattori Yrjö-Koskiseen, jossa esitti että senaatin ei pidä julkaista manifestia. Mainintaa äidin nimestä ei löydy lähteistä, jolloin hänet on määritelty maaseutukagaalin rivijäseneksi.

⁷⁰ KA EPK X. 66 Fil.Maisteri Kaupunginjohtaja Arvi Hällforsin, Turku, 16/XII 1934 antamia haastattelutietoja.

mielipiteitä. Osan mukaan lehteä piti lakata tilaamasta, koska se ei edustanut omaa kantaa. Osa taas tilasi Suometarta vain tietääkseen mitä ”vihollisen” leirissä tapahtuu. Puheenjohtaja Aulinin mukaan sekään ei ollut hyvä, koska suuri tilaajamäärä sai venäläiset luulemaan, että sillä olisi koko kansan tuki. Lisäksi kansaa oli varoitettava tilaamasta niitä, koska kansa helposti uskoi sanomalehdestään lukemansa.⁷¹

Toinen ”vihollisleirin” lehti oli Oululainen *Kaiku*. Siinä kirjoitettiin vuoden 1902 kutsuntojen alla kaksi kirjoitusta, jossa kehoitettiin asevelvollisia osallistumaan kutsuntaan. Sen takia perustuslailliset kirjoittivat lehteen seuraavanlaisen protestin:

”Arvoisalle Kaikun toimitukselle. Pyydämme lehdessänne sijaa seuraavalle kirjoitukselle. Viime aikoina lehdessänne ilmenneen ja varsinkin numeroissa 61 ja 62 ”Asevelvollisille 1 ja 2” nimisessä kirjoituksessa selvästi esiintyvän suunnan johdosta tunnemme me allekirjoittaneet kansalaiset velvollisuudeksemme ilmaista mitä jyrkimmän vastalauseemme ja mielipahamme, tietäen samalla, ettei Pohjanmaan kansan enemmistö ole sellaisten mielipiteiden takana”.⁷²

Lehdet, lentolehtiset ja kirjat olivat vastarinnalle arvokas propagandamuoto, joka tavoitti kansalaiset. Lehtiä ja kirjallisuutta jaettiin kaikille sosiaalisesta ryhmästä riippumatta, olivathan lakot koko kansan yhteinen asia. Työläisagitaattorit jakoivat lehtiä työväestölle omissa kokouksissaan ja ylioppilaat, joille kagaali oli perustanut oman kanslian Helsinkiin, valistivat kansaa kirjallisuudella omilla agitaatiomatkoillaan. Lyseolaisia ja muita koululaisia käytettiin puolestaan samoissa töissä kuin naisia. He saattoivat

---

⁷¹ KA EPK XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Pöytäkirjoja ja muita asiapapereita.

⁷² KA EPK XI. Rehtori M. Rosendalin papereita (antanut L.F. Rosendal).

myös toimia kirjekuriireina esimerkiksi vieden nimellä tai paikalla ja päivämäärällä varustettuja kirjeitä paikasta toiseen. Heidän etunaan oli se, etteivät venäläiset santarmit, kunnan nimismiehet ja poliisit sekä muut kuten postilaitoksen virkamiehet osanneet ainakaan ensimmäisinä vuosina varsinaisesti epäillä heitä toimimisesta vastarinnan hyväksi, jolloin he pääsivät kulkemaan rauhassa paikasta toiseen.

2.4 Kuntien vastarinta kutsunnan järjestämisessä ja sen tulokset

2.4.1 Ensimmäinen kutsuntalakkovuosi

Uuden asevelvollisuuslain mukaan oli Suomen sotaväki lopulta lakkautettu Kaartinpataljoonaa lukuun ottamatta. Sen joukko-osastojen täydentämiseksi tarvittiinkin Suomen rakuunarykmentin lakkauttamisen jälkeen enää vain 280 miestä, joka oli huomattavasti pienempi sitä lukua, johon oli aiempina vuosina totuttu. Vuoden 1902 kutsuntojen piti tapahtua kuitenkin vielä vanhan asevelvollisuuslain mukaan, kun uutta lakia piti noudattaa vasta seuraavan vuoden kutsunnoissa.

Kutsuntapiirin johdossa toimi lääninhallituksen alainen läänintoimisto ja kussakin piirissä kutsuntatoimisto. Alueet muodostuivat useimmiten yhdestä tai useammasta kunnasta. Kutsuntatoimistot keräsivät kunnittain lähetetyt kirkonkirjaotteet kuten myös henkikirjoittajien luettelot. Sen jälkeen niistä koottiin osittaiset kutsuntaluettelot, jotka lähetettiin kunnille. Seuraavaksi papisto julisti asevelvollisten nimet kirkoissa. Tämän jälkeen kutsuntaluettelot tarkastettiin kunnissa ja järjestettiin kutsuntakokoukset. Sitten kutsuntaluettelot saapuivat kunnilta takaisin kutsuntatoimistoille, joista Oulun läänin kutsuntatoimisto sijaitsi Oulun kaupungissa. Kutsuntatoimistossa päätettiin kuinka rekryttiluku jakautuisi kunnittain, kuten myös eri arvanheittoalueiden kutsuntapäivät sekä

paikat joissa ne järjestettiin. Kaiken tämän jälkeen papisto sai painetut kutsuntaluettelot julistettavaksi kirkoissa.⁷³

Vuoden 1902 kutsunnoissa oli viimeisen kerran voimassa vanha, vuoden 1878, asevelvollisuuslaki. Venäjällä oli säädetty laki yleisestä asevelvollisuudesta vuonna 1874, jolloin suomalaiset olivat vedonneet omaan autonomiseen asemaansa Suuriruhtinaskunnassa. Suomi oli saanut asevelvollisuusasiassa päätöksen, jossa sitä kohdeltiin erityistapauksena. Näin Suomen sotaväki muodostui erilliseksi laitokseksi, josta ei päätetty yleisen valtakunnan lain nojalla. Suomesta palvelukseen kutsuttiin yhteensä noin kymmenen prosenttia kun vastaava luku Venäjällä oli 26 prosenttia. Näiden lisäksi Suomessa palvelusajat asevelvollisilla olivat venäläisiä lyhyemmät.⁷⁴

Vuoden 1878 asevelvollisuuslain mukaan kutsuntaikäisiksi laskettiin kaikki edellisvuoden loppuun mennessä 21 vuotta täyttäneet miespuoliset Suomen kansalaiset. Henkikirjoittajat ja seurakunnat toimittivat kutsuntaviranomaisille luettelot heistä. Kirkko kuulutti asevelvolliset yleensä kahtena sunnuntaina peräkkäin, joista kävi ilmi ketkä olivat kutsuttuina mistäkin paikasta sekä kutsuntojen ajankohta. Kutsuntoihin oli otettava osaa sillä oli laissa säädetty myös rangaistukset kutsunnoista luvatta poissaolleille. Rangaistuksena määrättiin joko suoraan palvelukseen tai maksamaan sakkoja.⁷⁵

Asevelvollisuuslain mukaisesti kutsunnat piti järjestää Suomessa huhtikuun 15. ja kesäkuun 23. päivän välisenä aikana. Varsinaisen kutsuntatilaisuuden järjesti aina kutsuntalautakunta, jonka vakiojäseninä olivat sotakomissaari, sihteri ja sotaväessä palveleva upseeri. Lisäksi jokaisesta kunnasta paikalla oli itseoikeutetusti kunnan nimismies sekä kolme kunnallislautakunnan valitsemaa lisäjäsentä. Kuntien virkamiesten rooli passiivisessa vastarinnassa sai

---

⁷³ KaST K70/3 Kutsunnan toimittamista koskevat asiakirjat 1900 – 1904.

⁷⁴ Laitinen & Nokkala 2005, 52 - 54.

⁷⁵ Pänkälä 1990, 151.

merkittävän roolin. Kagaalin kunnille lähettämän ohjeistuksen mukaan kunnankokouksen ei tullut valita kutsuntatilaisuuteen lisäjäseniä eikä lautakunnan esimiehen pitänyt ottaa osaa kutsuntaan.⁷⁶ Näin toimittiin muun muassa lissä, Haukiputaalla, Kiimingissä ja Ylikiimingissä vuonna 1902, kun kuntakokouksessa ei valittu jäseniä lisättyyn kutsuntatoimistoon.⁷⁷

Oulun läänissä oli kuvernööri Furuhjelm tammikuussa 1902 määrännyt 400 markan sakon uhalla lin kunnallislautakunnan esimiehen Pekka Aulinin kutsumaan kokoon uuden kuntakokouksen. Kokouksessa piti päättää lisäjäsenten valitsemisesta kutsuntatoimistoon, koska Aulin oli edellisessä kokouksessa siitä kieltäytynyt, sillä se oli laiton ja loukkasi kunnallista itsehallintoa. Kunnallisasetuksen 20§ mukaan oli kuntakokouksen esimiehellä oikeus tutkia ottiko hän kuntakokoukseen ne asiat, jotka virkamies tai yksityinen henkilö tahtoi kokoukseen kuulutettavaksi. Kutsuntatoimiston jäseniä ei siis voinut valita, koska niitä vaadittiin toimimaan laittoman asetuksen mukaan. Lisäksi Aulin vetosi omatuntoonsa asiassa, joka oli hänestä laiton ja loukkasi kansan pyhimpiä oikeuksia. Samoin toimittiin myös Limingan kunnassa. Huomionarvoista oli myös Oulunsalon kunnan menettely lisäjäsenten valinnan suhteen. Vuoden 1902 kutsunnan jäsenet ja lisäjäsenet oli valittu jo syksyllä ja alkutalvesta vuonna 1901. Syksyllä valitut lisäjäsenet peruivat tulonsa eikä heidän tilalleen valittu ketään, koska uutta asevelvollisuuslakia ei suostuttu kunnissa noudattamaan.⁷⁸

Yleisesti ottaen korkeat uhkasakotkaan eivät saaneet kuntia valitsemaan lisäjäseniä tai jäseniksi valittiin henkilöitä joista tiedettiin, että he eivät ottaisi osaa kutsuntatoimistojen työhön. lissä kunnallislautakunnan esimies K. G. Weijola ja varaesimies Antti Hiivala pyysivät aluksi eroa kyseisestä tehtävästä, koska toinen heistä olisi lain mukaan joutunut olemaan läsnä

---

⁷⁶ Parmanen 1936, 452.

⁷⁷ Rytkönen 1989, 322 – 324.

⁷⁸ KaST K64/21 Saapuneet virkakirjeet v. 1902.

kutsuntatoimistossa. Heille kummallekaan ei kuitenkaan myönnetty eroa, sillä voitiin luottaa siihen, etteivät he ottaisi osaa kutsuntaan.⁷⁹ Näin vastarinta ulottui myös kutsuntatilaisuuksien järjestämiseen. Roosin mukaan Furuhjelmin seuraaja Savander yritti myös vuonna 1904 painostaa kuntia asevelvollisuuslakiin määräämällä heille jälleen sakkoja sekä vaatimalla kunnilta rahaa uuden järjestelmän hyväksi. Tästä oli seurauksena vain vastarinnan voimistuminen.⁸⁰

Painostuksen johdosta Aulin lähetti myös Rosendalille kirjeen listä helmikuun lopulla 1902, jossa oli mukana myös jäljennös kuvernöörille lähetetystä selvityksestä kutsuntatoimiston vaalia koskevassa asiassa. Kirjeessä Aulin aidosti ihmetteli että lin kunnasta löytyi ihmisiä, jotka kirjoittivat hänelle hänen toimineen asian suhteen väärin. Näitä ihmisiä Aulin piti ”kurjina raukkoina”.⁸¹

Myös asevelvollisten kutsuntaa varten vuokrattavat talot olivat passiivisen vastarinnan kohteena vuonna 1902 esimerkiksi lissä. Siellä oli yleensä pidetty kutsuntatilaisuus talollisen Heikki Wirkkulan kestkievevarissa, mutta vuonna 1902 ei lin pitäjän nimismies J. Tasanen saanut sitä siihen tarkoitukseen vuokrata. Lopulta muutamaa viikkoa myöhemmin Matti Lies suostui vuokraamaan talon 20 markan maksua vastaan.⁸²

Menettely tuotti vastarinnalle ainakin periaatteellisen voiton. Huhtikuun kolmannen päivän reskriptin nojalla kutsuntatoimistosta tehtiin päätösvaltainen puheenjohtajan ja kahden muun jäsenen läsnä ollessa. Näin vakinainen osa pystyi toimittamaan kutsunnat myös ilman lisäjäseniä; puheenjohtajana oli senaatin nimittämä sotakomissaari ja sihteerinä kuvernöörin virkaan asettama

---

⁷⁹ Rytkönen 1989, 323.

⁸⁰ KA EPK XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Kirjeitä; Roos 1909,19.

⁸¹ KaST K64/21 Saapuneet virkakirjeet v. 1902.

⁸² KaST K64/21 Saapuneet virkakirjeet v. 1902.

lainoppinut henkilö sekä yksi paikallinen upseeri edustamassa sotilasasiantuntemusta.⁸³

Normaalisti kutsuntatilaisuus olisi alkanut lisäjäsenten nimenhuudolla. Lisäjäseniltä varmistettiin, että kuulutus kutsuntatoimittamisesta oli tapahtunut laillisessa järjestyksessä eli kutsuntaluettelot oli kuulutettu kahtena peräkkäisenä sunnuntaina kirkossa seurakunnan henkilöiden, useimmiten pastorin kuuluttamana. Tämän jälkeen tilaisuudessa tarkastettiin kutsuntaluettelo sekä ettei kukaan määrätystä asevelvollisista ollut sillä hetkellä vangittuna. Jos kutsuttu puolestaan oli tuomittu pahasta rikoksesta, ei häntä edes kutsuttu paikalle, vaan kutsuntaluetteloihin merkittiin hänen kohdalleen esimerkiksi ”tuomittu häpeällisestä rangaistuksesta” ja nimen perään lisäksi ns. harakanvarpaat.⁸⁴

Oulun seudulla kunnan kutsunnan toimittamiseen valitut lisäjäsenet olivat kuitenkin harvassa. Kuvernöörin painostamasta lin kunnasta ei kukaan lopulta valittu kunnan edustaja ollut läsnä kutsuntatilaisuudessa. Samoin menettelivät vuoden 1902 kutsunnoissa Kempele, Tyrnävä, Temmes, Oulun kaupunki ja Utajärvi. Muhoksesta oli yksi edustaja paikalla.⁸⁵

Tämän jälkeen kutsuntaikäiset kutsuttiin sisään ja heille ilmoitettiin, että hakemukset mahdollisista palvelushelpotuksista oli esitettävä ennen kutsutun esiinhuutoa. Kutsunnoista olisi suoraan vapautetut kaikki lääkärit ja apteekkarit sekä valtionapua nauttivat opettajat. Lisäksi alamittaiset kutsutut joiden rajaksi oli määrätty 5 jalkaa ja yksi kalutuuma eli kaikki alle 150 senttiä pitkät.⁸⁶ Mahdollisia syitä helpotuksiin, kuten vapautukseen palveluksesta sodan ja rauhan aikana oli se, että oli perheen ainoa poika tai ainoa työhön kykenevä

---

⁸³ KaST K66/1.2 Lisätyn kutsuntatoimiston pöytäkirjat v. 1901; Pänkälä 1990, 26 – 27.

⁸⁴ KaST K66/1.2 Lisätyn kutsuntatoimiston pöytäkirjat v. 1901; Pänkälä 1990, 28 – 29.

⁸⁵ KA EPK VII. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Erilaisia painotuotteita.

⁸⁶ Pänkälä 1990, 28.

poika. Myös ylemmän kansakoulun käyneet saivat helpotusta yhden vuoden, mikä tarkoitti mahdollisen palvelusajan laskua kolmesta vuodesta kahteen vuoteen. Ylioppilaille puolestaan myönnettiin kahden vuoden helpotus vakinaiseen palvelukseen.⁸⁷ Kaikkiin palvelushelpotusanomuksiin tarvittiin mukaan mahdolliset todistukset, joko koulusta esimerkiksi koulun rehtorilta tai papin todistus perheen ainoalle työhön kykenevälle pojalle.⁸⁸

Anomus hylättiin, jos asianmukaiset todistukset eivät olleet mukana. Asiasta sai silti tehdä valituksen läänintoimistoon. Valitukseen tuli liittää mukaan asianmukaiset todistukset. Osa ainoiden poikien anomuksista hylättiin sen takia että isä kykeni edelleen töihin. Lisäksi vaikka asevelvollinen olisi todettu sairaaksi, täytyi hänet vielä todeta niin sairaaksi, ettei enää sen vuoksi kykene tekemään töitä. Yleistä oli myös, ettei oltu todistettu veljen tai veljien olevan kykenemättömiä työntekoon. Tämä koski kuitenkin vain yli 18 vuotta täyttäneitä veljiä sillä palvelushelpotuksia saattoi saada myös siihen asti kun nuoremmat veljet täyttäisivät 18 vuotta, jolloin heidät laskettaisiin työhön kykeneviksi. Sillä oliko asevelvollisuusikäinen todellisuudessa palvelushelpotuksiin oikeutettu, ei ollut väliä, jos anomuksia ei esitetty oikeaan aikaan. Anomusten jälkeen huudettiin kutsutut esiin ja kutsuuilta varmistettiin henkilötiedot, vaikka lautakunta olikin saanut ne jo seurakunnalta aiemmin. Henkilötietojen varmistaminen oli käytännössä juuri lisäjäsenten tehtävä, koska oletettiin heidän henkilökohtaisesti tuntevan kutsutut.⁸⁹

Vuonna 1902 tutkimusalueella saapui asevelvollisia nostamaan arpaa vain Iin ja Muhoksen pitäjistä, niin yhtenäistä vastustus oli.⁹⁰ Iin pitäjän yhteensä 65 kutsutusta 15 nosti arvan, 14 ei kelvannut sitä nostamaan ja 36 oli laittomasti poissa. Osa paikalle saapuneista 29 henkilöstä tiesi ettei kelpaisi palvelukseen:

---

⁸⁷ Kutsuntaikäisiä ylioppilaita tutkimusalueella oli vuonna 1901 yhteensä kaksi, joista molemmat olivat Oulun kaupungista.

⁸⁸ KaST K66/1.2 Lisätyn kutsuntatoimiston pöytäkirjat v. 1901.

⁸⁹ Pänkälä 1990, 29.

⁹⁰ KA EPK XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Erilaisia painotuotteita.

mielisairas, halvaantunut, kuuromyökkä ja yksi isänsä ainoa poika. Tilaisuuteen osallistuminen ei ollut heille välttämättä mielipiteen ilmaus, vaan enemmänkin realiteetteihin perustuva välttämätön paha, josta ei voisi koitua heille minkäänlaisia jatkoseuraamuksia armeijan eikä valtion tasolla. Muhokselta puolestaan 53 asevelvollisesta yksi nosti arvan, neljä ei kelvannut ja loput 48 olivat poissa ilman laillista estettä. Tällöin kutsuntapaikalle oli saapunut vajaa kymmenen prosenttia kutsutuista. Myöhemmin neljä heistä armahdettiin ja kirjoitettiin nostoväkeen.⁹¹

Kutsuntalakkoja on pidetty tutkimuksessa poliittisena mielipidemittarina. Niissä toisin kuin vaaleissa, kannan valitseminen oli kutsuntaikäiselle pakollista. Tällöin käytännössä kaikki keisarilta myöhemmin armoa anoneet kuuluisivat prosentuaalisesti siihen luokkaan, joka ei lopulta kannattanutkaan perustuslaillista politiikkaa. Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan lasketa armahdettuja prosentuaalisesti keisarille uskollisen vallan noudattajiksi, vaikka he selvästi vaihtoivatkin poliittista kantaansa myöhemmin. Näin on siksi, ettei tutkimusalueelta ole sellaista listaa, josta näkyisi jokainen armahdusta hakenut ja sen saanut, jolloin lukuja voitaisiin laskea yhteen tai vähentää.

Osassa kuntien kutsuntoja paikalle oli saapunut suuri osa kutsuttuja, mutta vain esittääkseen vastalauseen ja poistua kseeseen paikalta. Tällaisia kuntia olivat Oulun maaseurakunta, Liminka, Kempele, Tyrnävä, Temmes ja Oulun kaupunki.⁹²

Anomusten jälkeen kutsutut kävivät läpi lääkärintarkastuksen. Lääkärintarkastuksessa ja lääkärin sen pohjalta tekemästä selvityksestä ilmeni kelpasiko asevelvollinen vain jalkaväkeen, ratsu- ja jalkaväkeen, vai oliko kokonaan palvelukseen kelpaamaton tai vain toistaiseksi palvelukseen

---

⁹¹ KaST K61/2-3 Kutsuntaluettelot v. 1902; K61/2 I Kutsuntapiiri 1902.

⁹² KA EPK XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Kirjeitä.

kelpaamaton. Listaan merkittiin lisäksi tarkastuksesta poissa olleet sekä tarkastettujen ja kelpaavaksi todettujen pituus ja paino. Mahdollisia syitä sotapalvelukseen kelpaamattomuuteen olivat mm. länkisääret, jokin fyysinen vamma esimerkiksi vikaa kyynärpäässä, tärykalvo puhki, silmävika kuten likinäkö, sydänvika, lättäjalat, sisätauti, epämuodostunut rintakehä, hermotauti, vino lantio ja heikko selkäranka.⁹³

Lääkärillä oli kutsuntatilaisuudessa erittäin paljon valtaa, sillä hänen merkitsemät ehdotukset palveluskunnosta vietiin kutsuntalautakunnalle luettavaksi. Lääkäriin ehdotuksiin suostuttiin käytännössä joka kerta. Toki lääkäriin päätöksistä sai kutsuttu vielä valittaa samojen sääntöjen mukaisesti kuin muistakin kutsuntatilaisuuden osista. Silti missään lähteissä ei ole epäilyksiä eikä ehdotuksia lääkäreiden toiminnasta lääkäriinvalaansa vastaan esimerkiksi merkitsemällä kutsutuille palvelusvapautuksia jonkin sairauden tai ruumiinvamman pohjalta.

Lääkäreiden tärkeä rooli kutsuntojen toimittamisessa ei jäänyt myöskään kagaalin keskushallinnolta huomaamatta. Se laati erityisesti lääkäreitä varten kirjelmän, jonka aloitteen teki yliopiston dosentti, tohtori Adolf Törngrén. Törnrgren kagaalin johtomiehenä kiinnitti erityisesti huomiota siihen, kuinka suuri merkitys sillä olisi jos lääkärit, etenkin yksimielisesti, kieltäytyisivät avustamasta kutsuntatoimituksia. Kirjelmä jaettiin ja luettiin syyskuussa 1901 lääkäreiden kokouksessa Helsingissä. 120 lääkärin muodostama joukko ei kuitenkaan päässyt yksimielisyyteen siitä milloin olisi oikea ajankohta toimia. Päätökset tehtiin vasta seuraavassa kokouksessa, kun sille oli saatu juridinen näkökohta, jossa hyväksyttiin, ettei lääkäreiden tullut avustaa kutsuntatilaisuuksissa. Tosin lopulta sääntöjen noudattaminen jäi jokaisen omaksi päätökseksi. Ainoastaan lääkäreiden kannasta eroava käsitys oli Suomen sotaväen ylilääkärillä C. F. Wahlbergilla, joka kirjoitti kirjelmän lääkäreille. Siinä hän totesi, ettei heidän

---

⁹³ KaST K66/1.2 Lisätyn kutsuntatoimiston pöytäkirjat v. 1901.

tehtävänsä ollut tulkita lakia, vaan totella annettuja käskyjä. Heidän tilalleen määrättäisiin kuitenkin toisia lääkäreitä, jotka tottuneina vieraisiin oloihin vaarantaisivat Suomen nykyisen aseman.⁹⁴

Kutsuntojen alkaessa ei paikalle saatu kuin sotilaslääkäreitä, jotka oman virka-asemansa takia olivat sinne komennettavissa. Heitä ei kuitenkaan ollut tarpeeksi, joten Turun läänin toiseen ja Vaasan läänin ensimmäiseen kutsuntapiiriin määrättiin kutsuntalääkäreiksi kaksi venäläistä sotilaslääkärinä.⁹⁵

Lääkärin tarkastuksen jälkeen osa kutsutuista saattoi haluta armeijaan vapaaehtoisena, jonka vaatimuksena oli käytännössä vain 17 - 30 vuoden ikä sekä tarjokkaan hyvä maine. Vapaaehtoisuus mahdollisti aliupseeriksi pääsyn, joka oli määräaikainen palvelus. Vapaaehtoisille oli myös tarjolla mahdollisuus upseerikoulutukseen, jos alla oli opillisia ansioita vähintään yhden vuoden palvelusajan lyhennykseen oikeuttava määrä.⁹⁶ Vuonna 1902 tarjokkaita ei ollut.

Kun palvelukseen vapaaehtoiset oli käyty läpi, nostivat kutsutut arvan vuorotellen. Heille selvitettiin asevelvollisuuslain 74 pykälä, joka koski arvannostoa. Arpauurna sijoitettiin näkyvälle paikalle ja kyseessä oli julkinen arvannosto. Nostajalta vaadittiin ennen nostamista käsivarsien ja tyhjien käsien paljastus, jonka jälkeen uurna sai koskea vain nostaja. Jokainen nosti arpaa vain kerran, ja jos käteen sattui uurnasta useampi lappu, laskettiin niistä pienin numero ja muut sijoitettiin takaisin uurna. Kutsutut huudettiin nostamaan arpaa kylittäin kutsuntaluettelon mukaisessa järjestyksessä. Jos arvannostoa ei ehditty suorittaa loppuun saman päivän aikana, suljettiin urna sinetein ja se sai yöksi asevartion. Pienimmät numerot nostaneet joutuivat lähes varmasti armeijan palvelukseen.⁹⁷ Arvannoston päätyttyä ilmoitettiin kutsutuille heillä

---

⁹⁴ Reuter 1928, 177 – 180.

⁹⁵ Reuter 1928, 180 – 182.

⁹⁶ Pänkälä 1990, 28.

⁹⁷ Pänkälä 1990, 30.

olevan asiassa valitusoikeus, jonka jälkeen kutsunnoista tehty pöytäkirja hyväksyttiin jokaisen lautakunnan jäsenen allekirjoituksella.⁹⁸

Arpaa nostaneet asevelvolliset saivat tiedon kohtalostaan syyskuun alkupuolella, kun luetteloita kuulutettiin kirkoissa ja ne asetettiin nähtäviksi kunnantuville. Vakinaiseen väkeen määrätyt saivat tiedot palveluspaikastaan ja palvelukseen astumispäivämäärästä. Loppuvuodesta muille tuli tieto nostoväkeen siirretyistä ensin kirkoissa kuulutettavaksi ja sitten asianomaisille eli asevelvollisuuden täten suorittaneille toimitettavaksi.⁹⁹ Muhoksen pitäjässä ainoa arpaa nostanut talollisen poika Isak Pelkonen sai arpanumerokseen nollan ja määrättiin astumaan palvelukseen marraskuun ensimmäisenä päivänä 1902.¹⁰⁰ Ne, jotka olivat osallistuneet kutsuntoihin, saivat vielä vanhasuomalaisilta lokakuun lopussa Uudessa Suomettaressa kehotuksen laillisuuteen, jossa muistutettiin että kaikkien arvannostaneiden piti astua Suomen kaartiin vakinaiseen palvelukseen. Heidän täytyi saapua palvelukseen, kun jo arvannostossa olivat alistuneet lakia noudattamaan.¹⁰¹

2.4.2 Uuden asevelvollisuuslain mukaiset kutsunnat

Vaikka passiivinen vastarinta oli saanut niin kutsuntaikäiset kuin suuren osan myös kutsunnan toimittamiseen tarvittavista kunnan virkamiehistä taakseen, ei sen organisaatio ollut kuitenkaan sen valmiimpi kuin edellisvuonna. Toisin kuin hallituksella, joka oli aloittanut oman kampanjansa kutsuntojen puolesta.

Esimerkiksi alkuvuodesta 1903 oli ministerivaltiosihteeri von Plehwen luona käynyt myöntöväisyyssuuntauksen lähetystö, pääasiassa muutamia talonpoikia

---

⁹⁸ KaST K66/1.2 Lisätyn kutsuntatoimiston pöytäkirjat v. 1901.

⁹⁹ Pänkälä 1990, 151.

¹⁰⁰ KaST K61/2-3 Kutsuntaluettelot v. 1902; K61/2 I Kutsuntapiiri 1902.

¹⁰¹ KA EPK XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Erilaisia painotuotteita.

maaseudulta kuten ratsutilallinen Kaarlo Wärrö sekä entisiä valtiopäivämiehiä, jotka olivat esittäneet asevelvollisten armahdusanomuksen keisarille, sekä oman ehdotuksen täyttää puuttumaan jäänyt rekryttiluku.

Anomuksessa pyydettiin vuoden 1903 kutsuntojen peruuttamista kokonaan. Sitä perusteltiin jo valmiiksi alhaisella rekryttiluvulla, joka oli vain 190 miestä. Määrän olisi voinut täyttää niillä kelpoisilla miehillä, jotka halusivat astua palvelukseen. Se helpottaisi koko kansaa sekä maan kutsunnan järjestämiseen tarvittavia virkamiehiä.¹⁰²

Anomuksen nojalla haluttiin kannustaa nuoria osallistumaan vapaaehtoisesti kutsuntoihin. Sitä ei perustuslaillisten piirissä haluttu, koska he uskoivat toimineensa täysin oikein: se laki jonka mukaan asevelvolliset otettiin, oli edelleenkin laiton. Myös valtiopäivämies Pekka Aulin arvosteli sitä Pietarsaassa pidetyssä kokouksessa. Se oli hänestä hallituksen temppu pelastaa itsensä epäonnistuneesta kutsunnasta, eikä sen toimintaa voinut hyväksyä. Sen jäsenet eivät yksityishenkilöinä voineet toimia koko maan puolesta, koska lähetysten anomuksessa ei mainittu että asevelvollisukaasi ei ollut laillinen vaan hallitsijalle olisi pitänyt lausua totuus. Anomuksessa ei myöskään sanottu, mistä kunnista värvättävät otettaisiin ja miten toimittaisiin niiden kuntien kanssa, jotka pysyivät perustuslaillisella kannalla. Asevelvollisuusasiassa tuli tehdä vastarintaa myös jatkossa. Kokous paheksui lähetystä ja päätti, että asevelvollista nuorisoa olisi kehoitettava jäämään pois tulevistakin kutsunnoista ja osoittamaan, että Suomen kansa ei mukaudu hallituksen harjoittamiin laittomuuksiin.¹⁰³

Vastarintatyötä tehtiin Oulun seudulla aktiivisesti heti edellisten kutsuntojen loppumisesta saakka. Alkuvuodesta pidettiin Pohjois-Suomessa muutama

---

¹⁰² Parmanen 1937, 337 – 339.

¹⁰³ KA EPK XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Pöytäkirjoja ja muita asiapapereita.

kokous joissa käsiteltiin passiivista vastarintaa. Haaparannassa pidetyssä kansalaiskokouksessa, johon osallistui lähes sata kansalaista Perä-Pohjolasta, hyväksytyssä ohjelmassa kannatettiin perinteisiä vastarinnan keinoja. Kansaa oli valistettava passiivisesta vastarinnasta ja sen tärkeydestä, jota Heikel korosti jokaisen tehtäväksi, sillä kukaan ei ollut siihen liian halpa tai kykenemätön. Osa kokouksen osallistujista kannatti auktoriteetteja, alueella tunnettuja henkilöitä, puhumaan kansalle, kun taas toinen vaihtoehto oli vapaa keskustelu.¹⁰⁴

Kansalaisten roolia passiivissa vastarinnassa pidettiin kokouksessa ilmeisen tärkeänä, olihan kyse myös kansalaiskokouksesta. Kansalaiskokoukseen ei kuitenkaan voinut osallistua jokainen halukas. Osallistua sai vain jos tunsi jo valmiiksi joitain muita perustuslaillisuuden kannattajia. Perustuslaillisten teesien mukaan ajateltiin kuitenkin useamman asiasta jotain tietävän edistävän aatetta paremmin ja levittävän sitä tehokkaammin kuin pieni elitistinen piiri. Varsinaisesta keskustelusta kuitenkin näkyy selvästi paikalla olleiden suhtautuminen kansaan, jolla tarkoitetaan lopulta sivistymätöntä kansanosaa, joka olisi kaikkien vietävissä, jos sitä ei valistettaisi ja sille ei kerrotaisi kuinka asioiden suhteen oikeasti tuli menetellä. Loppujen lopuksi kansalaisten valveutuneisuudella kuitenkin mitattiin itse vastarinnan tulokset.¹⁰⁵

Passiivisen vastarinnan toiminnan linja pysyi kuitenkin samana. Kagaalin Helsingissä pitämän marraskuisen Kampin kokouksen tekemän linjauksen mukaan vastarinnassa pyrittiin vaikuttamaan kuntien osalta edelleen papistoon ja muihin virkamiehiin, jotta kukaan kutsuntojen kanssa tekemisissä oleva ei ryhtyisi mihinkään toimiin, jotka liittyivät asevelvollisuuskutsuntaan. Myöskään kuntakokouksia lisäjäsenien valitsemiseksi ei pitänyt kutsua koolle, eikä kutsuntalueteloa pitänyt tarkastaa, sekä oli pidettävä huoli, ettei kunnallislautakunnan esimies osallistunut kutsuntatoimitukseen. Sen sijaan

---

¹⁰⁴ KA EPK XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Pöytäkirjoja ja muita asiapapereita.

¹⁰⁵ KA EPK XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Pöytäkirjoja ja muita asiapapereita.

asevelvollisille ohjeet olivat edelleen samat, sillä huomautuksella että mitään anomuksia vapautuksesta tai palvelushelpotuksista ei tullut jättää, eikä nuorten myöskään tullut mennä kutsuntaan enää vain esittääkseen vastalauseen, koska pelättiin että heidät pakotettaisiin tai painostettaisiin ottamaan osaa kutsuntoihin. Lisäksi kagaalilla oli tarkoitus tukea kutsuntaikäisiä jäämään pois esimerkiksi järjestämällä heille juhlia kutsuntapäiviksi mahdollisimman kauas kutsuntapaikasta, josta ei kuitenkaan Oulun osalta ole jäänyt mitään todisteita.¹⁰⁶ Lisäksi eräässä kokouksessa myöhemmin asemapäällikkö von Numers esitti taas, ettei millään paikkakunnalla saisi käyttää kunnan eikä yksityisten huoneita kutsuntaa varten.¹⁰⁷

Vuoden 1903 kutsuntojen alkaessa tilanne oli myös kuntien osalta toinen. Kyseessä oli ensimmäinen uuden asevelvollisuuslain mukainen kutsunta, jossa kutsutut vanhoivat myös ensi kertaa uuden sotilasvalan. Valassa Suomen erillistä asemaa ei tunnustettu, kuten ennen, kun vala vannottiin Suomen Suuriruhtinaalle. Nyt hallitsijan nimitys oli vaihtunut Venäjän keisariin ja itsevaltiaaseen. Valaan otettiin kantaa myös perustuslaillisten kokouksessa Pietarsaareissa maaliskuussa 1903. Heikel luki ääneen uuden sotamiesten valan. Vapaaherra von Troill piti tärkeänä, että vala tehtiin

”tietäväksi jokaiselle asevelvolliselle, heidän pitäisi tietää tarkasti rangaistukset joita poisjääminen voi tuottaa, heille tulisi kertoa heidän velvollisuutensa asevelvollisuusasiassa, kansalaisten olisi tuettava ja autettava asevelvollisia tekemään velvollisuutensa, ja jokaisen tulisi saada lyhyt kirjoitus edellä mainitusta.”¹⁰⁸

---

¹⁰⁶ Parmanen 1937, 295 – 306.

¹⁰⁷ KA EPK XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Pöytäkirjoja ja muita asiapapereita.

¹⁰⁸ KA EPK XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Pöytäkirjoja ja muita asiapapereita.

Vuoden 1903 uudet säädökset asevelvollisten kutsunnasta pitivät sisällään muutamia muutoksia. Ensimmäinen niistä koski lääkärintarkastusta, joka siirrettiin tehtäväksi vasta arvannoston jälkeen¹⁰⁹. Poisjääminen kutsuntatilaisuudesta ei päästänyt arvan-otosta eikä katsastuksestakaan, sillä ”poisjääneen puolesta ottaa arvan toimiston puheenjohtaja tahi joku toimistossa olevista kunnan jäsenistä”. Lääkärintarkastus toimitettaisiin, kun poisjäänyt saataisiin käsiin. Jos poisjääneen puolesta nostettu arpanumero sisältyi siihen asevelvollisten lukumäärään, minkä kutsuntapiiri oli määrännyt, niin katsottiin hänet otetuksi sotapalvelukseen ja merkittiin heti palvelukseen otettujen luetteloon.

Se, joka nostetun arvan mukaisesti joutui sotaväkeen, mutta jäi ilman laillista estettä pois lääkärintarkastuksesta tai uudesta kutsunnasta, todettiin syylliseksi jos hänet havaittiin kelpaavaksi sotapalvelukseen. Häntä rangaistiin sotilaspääällikkökunnan harkinnan mukaan sotilasrangaistuksella. Jos asevelvollinen puolestaan havaittiin palvelukseen kelpaamattomaksi, sai hän vähintään kymmenen ja enintään sadan markan sakkoon. Saman rangaistuksen saivat myös ne, joita ei otettu palvelukseen sotaväkeen, mutta olivat jääneet pois ilman laillista estettä lääkärintarkastuksesta.

Se 21 vuotta täyttänyt, joka vältteli asevelvollisuutta ilman asianomaista lupaa ja oleskeli Venäjän valtakunnan rajojen ulkopuolella, tuomittiin vähintään 6 kuukauden ja enintään yhden vuoden vankeuteen tai vähintään 200 ja enintään 1,000 markan sakkoon. Jos hänet lisäksi havaittiin asekuntoiseksi, joutui hän ilman arvannostoa sotapalvelukseen.

---

¹⁰⁹ Reuter 1930, 12 – 14. Suurin osa maan lääkäreistä oli edellisvuoden tapaan perustuslaillisella kannalla. Reuterin mukaan 359 lääkärille lähetti heidän oma lähetystönsä kirjeen, jossa vaadittiin sitoutumista perustuslailliselle kannalle eli sitä etteivät he olisi läsnä kutsuntatilaisuudessa. Sitoumuksensa antoi 311 lääkärä. Lisäksi yhdeksän lupasi olla menemättä, muttei kirjoittanut sitoumusta, ja vain 39 kieltäytyi siitä tai ei vastannut sitoumukseen mitään.

Ne, jotka olivat arpanumeron perusteella määrätty sotaväkeen, mutta ilman laillista estettä jäivät määrättyä aikana palvelukseen saapumatta, saivat saman rangaistuksen, mikä varsinaisessa sotapalveluksessa oleville henkilöille oli säädetty jos ei määräaikana saapunut palvelukseen. Jos heidät havaittiin kykenemättömiksi sotapalvelukseen tai tavattaisiin vasta sitten kun ovat täyttäneet 34 vuotta, saavat he vähintään kolmen ja enintään kuuden kuukauden vankeusrangaistuksen.¹¹⁰

Rangaistus asevelvollisuuden laiminlyömisestä ei vanhentunut koskaan eikä siihen sovellettu yleisen lain säädöksiä vanhentumisajasta. Jokainen joka osallistui arvannostoon, mutta ei astunut palvelukseen sotaväkeen, sai todistuksen siitä, että hän on saapunut asevelvollisuuden suorittamiseen. Ilman todistusta ei yli 21-vuotias voinut mennä naimisiin. Myös valtion ja kunnan virkoihin tarvittiin kyseinen todistus.¹¹¹

Vuonna 1903 sai Oulun läänin läänintomisto Suomen senaatilta Keisarin määräyksestä kirjeen, jonka mukaan Kaartin pataljoonan täydentämiseksi oli vastaanotettava kaikki ne, jotka vapaaehtoisesti olivat ilmoittaneet haluavansa astua palvelukseen, vaan joita ei ollut vakinaiseen palvelukseen otettu. Tämän jälkeen oli palveluksesta pois jääneet asevelvolliset etsittävä ja tuotava palvelukseen. Niistä kunnista, joissa arvannostoa ei ollut suoritettu, täydennykseksi oli otettava se miesmäärä, jota asevelvollisuustoimistot eivät ole voineet määrättyssä muodossa ulos ottaa.¹¹²

---

¹¹⁰ KA EPK V. 11 Senaattori Lennart Gripenberg, painotuotteita, eri henkilöiden kirjoituksia, monistuksia Yrjö Koskisen kirjeestä ym.

¹¹¹ KA EPK V. 11 Senaattori Lennart Gripenberg, painotuotteita, eri henkilöiden kirjoituksia, monistuksia Yrjö Koskisen kirjeestä ym.

¹¹² KA EPK V. 11 Senaattori Lennart Gripenberg, painotuotteita, eri henkilöiden kirjoituksia, monistuksia Yrjö Koskisen kirjeestä ym.

Laittomasti poissaolleille antoi nimettömänä pysytellyt henkilö kolmekohtaisen ohjeen:

1. Piti vältellä niitä henkilöitä, kuten kruununvouteja, nimismiehiä ja viskaaleja, joiden piti panna toimenpide täytäntöön.
2. Jos se ei ollut mahdollista, piti huomauttaa viranomaisia toimenpiteen laittomuudesta.
3. Jos viranomainen ei tästä välittänyt, vaan uhkasi väkivallalla, ei siihen tarvinnut alistua, vaan sitä piti edelleen vastustaa.

Huomionarvoista on, ettei väkivallasta ja sen käytöstä ollut senaatti antanut virkamiehille mitään ohjeita. Myös tuleva rangaistus olisi siis ollut käytännössä täysin sama kuin, jos asevelvollinen olisi nostanut arpaa ja joutunut Kaartin pataljoonaan, jolloin määräyksellä ei uskottu olevan suurtakaan vaikutusta.¹¹³

Edellisvuoden luja vastarinta ja kagaalin toiminta saivat myös Bobrikovin kiristämään otettaan ja tekemään tiukempia päätöksiä kuin edellisvuoden kutsunnassa, mutta samalla myös löysäämään palvelukseen otettavien laatuksia esimerkiksi pituuden suhteen. Esimerkkinä siitä lähetti läänintuomio piiritoimistolle vuotta myöhemmin kutsunnoissa kirjeen siitä, että kyseisenä vuonna ei saa Suomen Kaartinpataljoonaan ottaa 170 senttimetriä lyhyempiä. Lisäksi heidän kunnon täytyi olla moitteeton, mutta ongelma pataljoonan päällikön mukaan on ollut juuri miesten pieni koko, koska annettuja määräyksiä ei ollut aikaisempina vuosina noudatettu.¹¹⁴

Alkuvuodesta Bobrikov sai itselleen diktatuurivaltuudet, joilla hän pystyi korvaamaan itselleen epämieluisat virkamiehet, kuten esimerkiksi Oulun läänin vanhan kuvernöörin Furuhjelmin uudella, Otto Savanderilla. Lisäksi hän sai valtuudet karkottaa vastarinnan puolestapuhujia maasta. Esimerkiksi Heikel

---

¹¹³ KA EPK V. 11 Senaattori Lennart Gripenberg, painotuotteita, eri henkilöiden kirjoituksia, monistuksia Yrjö Koskisen kirjeestä ym.

¹¹⁴ KaST K64/2.3 Saapuneet virkakirjeet v. 1904.

halusi kuvernööreistä suomalaisia, kun taas Oulun läänin uusi kuvernööri, tohtori Savander, oli ”yksi kenraalikuvernöörin kätyreitä ja siis ansaitsi kansan ylenkatseen”.¹¹⁵ Myös kevään tulevia kutsuntoja varten lähetettiin kutsuntapaikalle valvomaan venäläisiä santarmeja sekä poliiseja.

Virkavallan kiristyneestä otteesta kielii vielä sekin, että Oulun kaupungissa maaliskuun lopulla 1903 pidetyssä kokouksessa päätettiin perustaa noin 25 henkinen toimikunta, koska olot olivat virkavallan osalta kiristyneet, ja toiminta oli vaikeutunut ja tullut vaativammaksi. Sen takia tarvittiin lisää väkeä taisteluun passiivisen vastarinnan puolesta.¹¹⁶

Kuntakokouksissa pyrittiin lisäjäsenten valitsemisen suhteen toimimaan kuten edellisvuonna. Neljännen arvanheittoalueen lin kunnan ja Kuivaniemen kappelin lisjäseniä ei ollut valittu lainkaan, koska kutsuntalautakunnan jäsenten vaalin ja kutsuntaluetteloiden tarkastamiseen kutsuttuun kokoukseen ei ollut saapunut ketään paikalle. Kutsuntaan 27. huhtikuuta saapuivat lopulta kunnallislautakunnan esimiehet listä Jaakko Veijala ja Kuivaniemeltä Aappo Metsikko ilman lisjäseniä. Paikalla olivat vakinaisjäsenenä sotakomissaari kapteeni Pilsudski, sotilasjäsen Ståhl ja toimeen määrätty sihteeri. Heidän lisäksi siellä oli myös Oulun läänin kuvernööri Savander, varalääninsihteeri Vilho Leino ja nimismies Juho Tasonen, sekä kolme poliisikonstaapelia. Kuvernöörin ei normaalisti kuulunut olla paikalla, mutta uutena kuvernööri Savander halusi varmasti ottaa aktiivisesti osaa kutsuntojen onnistumisen puolesta, olihan edellistä juuri syytetty asevelvollisuusasian laiminlyömisestä. Toiseksi auktoriteetista olisi saattanut olla apua, jos paikalle olisi saapunut asevelvollisia vain esittämään vastalauseen.¹¹⁷

---

¹¹⁵ KA EPK XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Pöytäkirjoja ja muita asiapapereita.

¹¹⁶ KA EPK XI. Rehtori M. Rosendalin papereita (antanut L.F. Rosendal).

¹¹⁷ KaST K66/1.2 Lisätyn kutsuntatoimiston pöytäkirjat v. 1901, 1903 ja v. 1905.

Vuoden 1903 kutsunnoissa Oulun kaupunkia uhattiin vuorostaan 400 markan uhkasakolla, koska kutsuntaluetteloita ei ollut lähetetty aikanaan. Myöskään Oulun maaseurakunnan kunnallislautakunnan esimies ei ollut saanut luetteloita vielä huhtikuun lopulla, mutta oli kuitenkin löytänyt ne viimein tyhjillään olevasta kuntakokouksen huoneesta, kuitenkaan tietämättä miten ne olivat sinne joutuneet. Ilmeisesti luettelot oli vain jätetty tarkoituksella tyhjään huoneeseen. Lisäjäseniä ei kokouksessa valittu, koska kokoukseen ei ollut tullut ketään puheenjohtaja Kauppilan lisäksi, vaikka tieto oli kuulutettu kirkossa kahtena peräkkäisenä sunnuntaina, kuten asiaan kuului. Oulunsalon kappelissa sen sijaan ollut lisäjäsenten valintakokouksessa osallistujia paikalla, mutta kutsuntalistoja pari viikko myöhemmin maaliskuun 10 päivä ei ollut kukaan tarkastamassa. Kiimingin kokouksessa oli paikalla vain puheenjohtaja Runtti. Ylikiimingissä pidettiin puolestaan kaksi kokousta, koska ensimmäinen ei ollut äänivaltainen, mutta toisessa kokouksessa huhtikuun lopulla valittiin lisäjäsenet. Asevelvollisuusluettelot oli tarkastettu jo maaliskuussa. Haukiputaan kunnassa puolestaan kuntalaiset yksimielisesti eivät halunneet käsitellä kutsuntaluetteloita ja poistuivat kokouksesta paikalta. Liminkalaiset valitsivat lisäjäsenet, mutta kutsuntaluetteloita ei pystytty tarkastamaan, koska siinä kokouksessa ei väkeä ollut saapunut paikalle. Kempeleellä lähetti kutsuntalautakunnan esimies Juho Korpela vasta käskystä kutsuntaluettelot niinkin myöhään kuin toukokuun loppupuolella. Lisäjäsenien valintaan ei saapunut samana päivänä aiemmin pidettyyn kokoukseen ketään, vaikka asiasta oli kirkossa laillisesti kuulutettu. Temmeksellä luettelot tarkastettiin, vaikka äänivaltaisia jäseniä ei ollut paikalla tarpeeksi. Lisäjäseniä ei kuitenkaan pystytty valitsemaan edellisestä syystä. Tyrnävällä puolestaan luettelot tarkastettiin, mutta lisäjäseniä ei suostuttu valitsemaan vaan vaalin alkaessa poistuivat kyläläiset paikalta. Lumijoelta valittiin jäsenet, mutta kutsuntaluetteloita ei tultu paikalle tarkastamaan, joten luettelo palautettiin semmoisenaan.¹¹⁸

---

118 KaST K66/1.2 Lisätyn kutsuntatoimiston pöytäkirjat v. 1901, 1903 ja v. 1905.

Viidennen arvanheittoalueen kutsunnat pidettiin Oulussa ruotsalaisen lyseon voimistelusalissa 16 - 18.6.1903. Paikalla oli sotakomissaari kapteeni Pilsudski, sotilasjäsen Ståhl ja sihteeri. Lisäksi kaupungin nimismies ja kuntien nimismiehet sekä kaupungista poliisikomissaari Steuberg. Kunnallislautakunnan esimiehet saapuivat Oulunsalosta, Haukiputaalta ja Temmeksestä. Kempeleestä ja Tyrnävältä ei ollut saapuvilla ketään. Kiimingistä oli paikalla kunnallislautakunnan esimies, eikä muita edes ollut valittu. Ylikiimingistä oli kunnallislautakunnan esimies sekä yksi lisäjäsen.¹¹⁹

Kuudennen arvanheittoalueen kutsuntaluetteloiden tarkistamiseen ei saapunut osanottajia, mutta lisäjäseniksi valittiin talolliset Henttunen ja Keränen, joista toukokuun 4. päivänä Valkolan talolla pidettyyn kutsuntatilaisuuteen osallistui vain Henttunen. Keräsen paikalle ei tullut ketään. Utajärvellä luetteloita ei kevään kuluessa suostuttu tarkastamaan, koska luetteloa ei ollut laadittu perustuslaillisesti annetun lain perusteella, joten kokous ei katsonut myöskään olevan syytä luettelon tarkastukseen. Lisäjäsentien valintaa koskevaan kokoukseen ei saapunut paikalle ketään. Kutsuntoihin ei lopulta tullut paikalle edes lautakunnan esimies Waris, koska oli ilmoittanut kirjallisesti olevansa siihen sillä erää kykenemätön. Paikalla oli kuitenkin vakinaiset jäsenet Pilsudski, Ståhl ja heidän sihteeri, sekä kuvernöörin määräyksestä Oulun kaupungin nimismies Dahlström ja kuntien nimismiehet.¹²⁰

Passiivinen vastarinta oli kuntien osalta, kunnallislautakunnan esimiehiä lukuun ottamatta, voimakasta, ja perustuslailliseen kantaan vedottiin suurimmassa osassa kuntia. Silti vuoden 1903 kutsunnat eivät sujuneet passiiviselta vastarinnalta edellisvuoden tapaan lakkoaktiivisuudella mitattuna. Kun vastustus oli ollut käytännössä muutamaa kauneusvirhettä lukuun ottamatta täydellistä, oli se tippunut nyt 33,8 prosenttiin. Verrattuna saman alueen esimerkiksi vuoden 1901 ns. normaalikutsuntoihin, joissa oli laittomasti poissa

---

¹¹⁹ KaST K66/1.2 Lisätyn kutsuntatoimiston pöytäkirjat v. 1901, 1903 ja v. 1905.

¹²⁰ KaST K66/1.2 Lisätyn kutsuntatoimiston pöytäkirjat v. 1901, 1903 ja v. 1905.

jo 15 prosenttia kutsuntaikäisistä, ei vastustus ollut enää läheskään yhtä huomattavaa. Arpaa nosti 48,2 prosenttia ja 18 prosenttia ei kelvannut lainkaan arpaa nostamaan. Verrattuna 1901 vuoden kutsuntoihin oli arpaa nostaneiden osuus jopa 6,4 prosenttiyksikköä suurempi vuonna 1903. Vastaavasti heidän, jotka eivät kelvanneet arpaa nostamaan osuus oli 42,6 prosenttia, kun vuonna 1903 se oli huomattavasti alhaisempi, vain 18 prosenttia. Poissaolleiden joukossa on ollut huomattavasti suurempi osa heitä, jotka eivät olisi todennäköisesti joutuneet palvelukseen vakinaiseen väkeen.

Taulukko 1. Arpaa nostaneet (A), siihen kelpaamattomat (B) ja kutsunnoista laittomasti poissaolleet (C) vuosina 1901 ja 1903.

Vuosi/Kutsuttuja yhteensä	A	%	B	%	C	%
1901 / 524	219	41,8	223	42,6	82	15,6
1903 / 550	265	48,2	99	18,0	186	33,8

Lähde: KaST K65/2 Asevelvollisuusluettelo Oulun läänin 1:ssä piirissä v.1901; K67/4.1 Kutsuntaluettelot v. 1901; K67/4.2 Kutsuntaluettelot v. 1902 – 1903; K70/4 Päiväkirja Oulun läänin 1:seen kutsuntapiiriin kirjoitetuista asevelvollisista v. 1903.

Kutsuntojen jälkeen ne, jotka olivat joko nostaneet tai joille oli nostetettu pienimmät arpanumerot, saattoivat yrittää vielä pakoilla kutsuntakirjan antajia. Näin tapahtui esimerkiksi elokuussa, kun työmies Bernhard Seppänen ei ollut tavoitettavissa poliisikonstaapelin ja etsiväpoliisin häntä haeskellella. Koska kukaan ei tiennyt missä hän oli, kiinnitettiin kutsuntakirja sinetillä hänen oveen. Muutenkin kutsunnoista pakoilu oli ainakin Oulun kaupungissa asuneen Hannes Uksilan mukaan työläisnuorten keskuudessa yleistä. Hän muisti esimerkiksi isällään työskennelleen Albert Kurttilan paenneen maasta Ruotsiin, koska ei alistunut kutsuntoihin. Suomeen hän palasi vasta suurlakon jälkeen. Samoin teki moni muu työläisnuorukainen.¹²¹

¹²¹ KA EPK II. Syksyllä 1931 saadut haastattelut ym.

Yleisesti ottaen asevelvollisuutta pakoilleiden rangaistukseksi jäi lopulta niiden henkilöiden erottaminen töistä, jotka olivat valtion viroissa. Asevelvollisuustodistuksista tuli pakollinen kyseisiin virkoihin haettaessa. Asevelvollinen ei saanut passia seuraavan viiden vuoden aikana. Kaikki asevelvolliset kirjoitettiin nostoväkeen, sekä senaatti sai tehdä esityksiä niistä nuorukaisista jotka osoittivat katuvansa. Katumusta saattoi osoittaa esimerkiksi armonanomuksilla. Nämä rangaistukset olivat käytännössä samat kuin edellisvuoden kutsunnoissa eikä niihin haluttu tehdä senaatin tai hallitsijan osalta muutoksia, koska tilastot osoittivat että rangaistukset olivat osoittautuneet tehokkaiksi. Jos taas heidät olisi laitettu venäläisiin joukko-osastoihin, olisi se ärsyttänyt kansan syviä rivejä ja voimistanut lakkoilevan nuorison vastarintaa.¹²²

Toisaalta vastarinnan silmin asiaa katsottuna kyseiset toimenpiteet olivat helppo ottaa vastaan, varsinkin kun ensin heitä peloteltiin, mutta mitään vakavampaa ei kuitenkaan saatu aikaan. Siinä oli vastarinnalla aihe uuteen propagandaan: ”kuten edellisvuosien kokemukset osoittavat, ovat kaikki rangaistukset rajoittuneet turhamaisiin peloituksiin ja anteeksipyyntöihin.”¹²³

2.4.3 Sotavuoden kutsunnat

Perustuslailliset pitivät kiinni kannastaan, jossa kiellettiin kuuluttamasta kuntakokouksia, joissa valittaisiin lisäjäseniä kutsuntatoimistoon ja luonnollisesti jos kokous oli jo kuulutettu tuli lisäjäsenet jättää valitsematta. Luottamusmiesten tuli olla tunnettuja luonteen lujudesta ja vakavista perustuslaillisista mielipiteistään, jotteivät esimerkiksi kuvernöörin toimet tai uhkailut vaikuttaisi heidän toimintaansa.¹²⁴

---

¹²² Kagaalin arkistoa, 431 – 432.

¹²³ Kagaalin arkistoa, 565.

¹²⁴ Kagaalin arkistoa, 533 – 534.

Myös joukko eteläpohjanmaalaisia kutsuttuja muistutti asevelvollisuustovereitaan huhtikuussa 1904 siitä, kuinka tärkeää oli jäädä pois kutsunnoista, varsinkin kun oli sotavuosi. Propagandan mukaan suomalaiset senaattorit olivat Pietarissa salassa neuvotelleet siitä kuinka monta tuhatta miestä sotapalvelukseen otetaan alun perin otettavien 190 sijaan, varsinkin kun oli kyseessä sotavuosi ja nuorukaisia tarvittiin Japania vastaan käytävässä sodassa Itä–Aasiassa.¹²⁵

Vuoden 1904 kutsuntoihin olivat melkein kaikki kunnat, edellisvuosista poiketen, lähettäneet kutsuntaluettelot ajallaan kutsuntoimiston puheenjohtajalle kapteeni J. Pilsudskylle. Ainoastaan Utajärven kunnan osittainen kutsuntaluettelo ei ollut saapunut ajoissa. Osittaisiin kutsuntaluetteloihin merkittiin joka vuosi anomukset helpotuksista eli mahdolliset helpotusten saajat. Aulinin ollessa karkotettuna, jatkoi Oulun maalaiskunnan kunnallislautakunnan esimies Jaakko Pikkarainen, joka oli kutsuntatoimiston kuvernöörin määräämä siviilijäsen, yksinäistä taistelua. Hän ei ilmoittanut, ettei aio saapua paikalle.¹²⁶ Todellisuudessa Pikkarainen lääkärintodistuksen mukaan, syytä häneltä asiaan kysyttäessä, kärsi selkäreumatismista huhtikuun alusta, ainakin muutaman kuukauden ajan.¹²⁷

Vuoden 1904 asevelvollisten rekryyttiluku jakautui seuraavasti: neljännestä otettaisiin 1, viidennestä kolme, ja kuudennesta yksi. Koko maasta oli tarkoitus ottaa vakinaiseen sotaväkeen 190 asevelvollista.¹²⁸ Luku oli yhtä suuri kuin vuonna 1903, eli 90 henkeä pienempi kuin vuonna 1902. Pohjoissuomalaiset sotilaat palvelivat uudessa Henkivartiokaartin 3:nnessä tark`ampuja-pataljoonassa.¹²⁹

---

¹²⁵ Kagaalin arkistoa, 564 – 566.

¹²⁶ KaST K62/9 Oulun läänin 1.sen kutsuntapiirin pohjapöytäkirja.

¹²⁷ KaST K64/2.3 Saapuneet virkakirjeet v. 1904.

¹²⁸ KaST K64/2.3 Saapuneet virkakirjeet v. 1904.

¹²⁹ KaST K62/9 Oulun läänin 1.sen kutsuntapiirin pohjapöytäkirja.

Kutsunnat alkoivat edellisvuoden tapaan lin pitäjän ja Kuivaniemen kappelin kutsunnoilla toukokuun 20. päivänä. Kutsuntatoimiston vakinaisina jäseninä oli sotakomissaari kapteeni Pilsudski, sotilasjäsen luutnantti Pekka Halonen sekä sihteeri E. Engström. Lisäksi lissä olivat läsnä kuvernöörin määräämänä lin pitäjän nimismies J. Tasanen sekä kunnallislautakuntien valitsevat lisäjäsenet. Läsnä oli tänäkin vuonna Oulun läänin kuvernööri sekä santarmiupseeri ratsumestari Tjakin.¹³⁰

Kuntien keskinäisessä arvannostossa Kuivaniemen asevelvolliset saivat ensin nostaa arvan ja sitten lin asevelvolliset. Arvannoston jälkeen nuoret lähetettiin edellisvuoden tapaan lääkärintarkastukseen. Pienimmän arpanumeron nosti iiläinen talollisen poika Matti Hölkkä. Lääkäreitä oli poikkeuksellisesti kaksi, joista toinen oli kuvernöörin määräämä Oulun piirilääkäri Relander ja toinen tohtori oli Gabbe. Lääkärintodistusten jälkeen paikalla olleille jaettiin asevelvollisuustodistukset, joita tarvittiin haettaessa valtion tai kunnan virkoihin, passin saamiseen sekä avioliittoon mentäessä.¹³¹

Kuudennen arvanheittoalueen Muhoksen ja Utajärven kutsunnat alkoivat 25. toukokuuta Muhoksella. Vakinaiset jäsenet olivat samat kuin edellisessä, paitsi nimismiehenä oli A. Melart. Myös lääkärit olivat samat. Lisäjäsenistä, neljänneistä arvanheittoalueesta poiketen, kumpikaan Utajärveltä valittu ei saapunut ja Muhoksen toinen lisäjäsen apteekkari Lundén ei myöskään ollut paikalla. Muhos aloitti arvannostamisen, jonka seurauksena talonpoika Juho Lyttinen määrättiin Henkivartiokaartiin palvelukseen.¹³²

Viidennen arvanheittoalueen eli Oulun seudun kutsunnat järjestettiin 8 - 10. kesäkuuta. Vakinaisten jäsenien lisäksi paikalla olivat kaikki lisäjäsenet eri

---

¹³⁰ KaST K62/9 Oulun läänin 1.sen kutsuntapiirin pohjapöytäkirja.

¹³¹ KaST K62/9 Oulun läänin 1.sen kutsuntapiirin pohjapöytäkirja.

¹³² KaST K62/9 Oulun läänin 1.sen kutsuntapiirin pohjapöytäkirja.

kunnista, jotka olivat myös kunnallislautakunnan esimiehiä. Kuvernöörin määräämänä paikalla oli Oulun piirin nimismies Dahlström. Lisäksi vielä viran puolesta paikalla olivat Limingan ja Haukiputaan nimismiehet sekä Oulun poliisikamarin poliisikomissaari Hämäläinen. Kutsuntoja seurasi jo totuttuun tapaan itse kuvernööri sekä ratsumestari Tjakin.¹³³

Kutsuttuja oli yhteensä 520, joista poissa oli yhteensä 109. Lääkärintarkastettavia jäi 411, joten tarkastukset jakautuivat useammalle päivälle. Jokainen tarkastettu sai itselleen asevelvollisuustodistuksen heti tarkastuksen jälkeen. Heikki Salo Tyrnävältä ei kuitenkaan ollut tyytyväinen siihen että hänet oli merkitty nostoväen ensimmäiseen luokkaan, joten hän valitti siitä asiaankuuluvine asiakirjoihin piiritoimistoon, josta se siirrettiin läänintuomiston harkittavaksi.¹³⁴ Palvelukseen määrättiin lumijokelainen Kaarlo Äijälä, ylikiiminkiläinen Heikki Leipivaara sekä Oulun maaseurakunnasta Johannes Tossavainen.¹³⁵

Taulukko 2. Arpa nostaneet (A), siihen kelpaamattomat (B) sekä laittomasti ja laillisesti (C) ja laillisesti poissa olleet (D) asevelvolliset vuonna 1904.

Kutsuttuja yhteensä	A	%	B	%	C	%	D	%
610	368	60,3	101	16,6	130	21,3	11	1,8

Lähde: KaST K70/3 Oulun läänin 1. kutsuntapiiri. Kutsunnan toimittamista koskevia asiakirjoja v. 1903 – 1904; K70/5 Päiväkirja Oulun läänin 1.seen kutsuntapiiriin kirjoitetuista asevelvollisista v. 1904.

Vuoden 1904 tilastoissa palattiin käytännössä normaaliin päiväjärjestykseen. Passiivisen vastarinnan johtajat oli karkotettu Ruotsiin, eikä agitaattorien työllä saavutettu enää tarpeeksi laajaa perustuslaillista kannatusta. Laittomasti poissa

¹³³ KaST K62/9 Oulun läänin 1.sen kutsuntapiirin pohjapöytäkirja.

¹³⁴ KaST K62/9 Oulun läänin 1.sen kutsuntapiirin pohjapöytäkirja.

¹³⁵ KaST K70/5 Päiväkirja Oulun läänin 1.seen kutsuntapiiriin kirjoitetuista asevelvollisista v. 1904.

oli 21,3 prosenttia, joka oli maanlaajuisesti keskiarvoa. Arvannostoon kelpaamattomien määrä sen sijaan oli alhainen, vain 16,6 kun se vuonna 1901 oli yli 42 prosenttia. Myös arpaa nostaneiden osuus nousi vähäisen hylkäysprosentin myötä tutkittavan ajanjakson korkeimmaksi, yli 60 prosenttiin. Suurin muutos taulukossa oli laillisesti poissaolleiden osuus, joita ei aiempina vuosina ollut juurikaan, mutta nyt heidän osuutensa nousi lähes kahteen prosenttiin.

Kutsunnan heikkoon tulokseen vaikutti kiristynyt viranomaisten valvonta, joka johti agitaation vaikeutumiseen. Taulukoissa ei myöskään voi olla näkymättä vastarinnan paikallisen johdon oleskelu maanpaossa. Kutsuntaan liittyi myös myöntövyvyssuunnan kirjoittelu lehdissä kuin myös ylioppilaiden hajaannus. Samaan aikaan työväestö alkoi keskittää energiaa enenevässä määrin omien oikeuksiensa puolustamiseen.

3 Monimuotoinen kagaali

3.1 Ylioppilaat lakkotyössä

Ylioppilailla oli suuri rooli paitsi suuren adressin keräämisessä myös kutsuntalakoissa. Ajatus asevelvollisuuslakoista oli esitetty jo tammikuussa, ennen uutta lakia ja manifestin julkaisua, *Vapaissa Sanoissa* otsikolla ”Asevelvollisuus ja passiivinen vastarinta”. Siinä selvitettiin, ettei asevelvollisten tullut alistua laittomiin kutsuntoihin. Toisaalta podettiin myös kuinka asevelvollisuusikäinen nuoriso asiaan suhtautuisi, sillä saattoihan siitä olla heille joitain arvaamattomia seurauksia? Kagaali päätti asiasta helmikuun kokouksessa 1902, ja sen johdosta lähetettiin kirje maaseutujen paikallisille asiamiehille, joka sisälsi ohjeet ja toivomuksen siitä että nuorten olisi jäätävä pois kutsunnoista. Niiden, jotka jäisivät pois, olisi suostuteltava kavereitansa toimimaan samoin. Toinen kirjelmä aiheesta ilmestyi maaliskuun alussa. Siinä ei kuitenkaan suoraan kehotettu jäämään pois kutsunnoista vaan ainoastaan selitettiin, mikä merkitys poisjäämisellä olisi. Olisi ollut suotavaa, että kutsunnat eivät onnistuisi, ja se varmasti herättäisi vakavia epäilyksiä siitä, miten silloin kävisi, kun muutaman sadan miehen rekryttiluku muuttuisi tuhansiksi miehiksi tulevaisuudessa.¹³⁶

Kirjelmään ei kuitenkaan oltu tyytyväisiä, koska pelkän kehotuksen ei uskottu olevan riittävän herättävä. Siihen tarvittiin suoraa toimintaa, henkilökohtaista kosketusta asevelvollisuusikäisiin, ja ylioppilailla oli sellaisesta toiminnasta omakohtaista kokemusta. Jo kagaalin perustamisen yhteydessä oli muodostettu erityinen osasto, jonka tehtävänä oli olla yhteydessä ylioppilaisiin. Kuitenkin tietämättä siitä, että kagaali oli suunnitellut asevelvollisuuslakkoja, ryhtyivät Helsingin ylioppilaat oma-aloitteisesti toimeen. Lakkojen aloitteentekijäksi nousi uusmaalainen ylioppilas Alvar Palmgren, joka pohti ensin asiaa oman osakuntansa kesken. Kun siinä kokouksessa päädyttiin kutsuntalakon kannalle,

---

¹³⁶ Parmanen 1936, 466-467.

pidettiin maaliskuussa 1902 osakuntien ylioppilaitten kanssa yhteinen kokous.¹³⁷ Toiminta ja organisaatio järjestettiin nopeasti. Pohjalaisista yhteyttä otettiin Johan Jakob Huldéniin, joka innostui ajatuksesta ja toimi työn hyväksi. Huldénin paikan Oulun läänissä otti kuitenkin Väinö Kokko, joka osallistui lakkojen järjestämiseen ensimmäisestä vuodesta alkaen.¹³⁸ Pohjalaisessa osakunnassa sortotoimet, varsinkin uusi asevelvollisuuslaki, aiheuttivat sisäisiä muutoksia, kun nuorsuomalaiset nousivat osakunnassa johtavaan asemaan. Venäläistämistoimia vastustettiin ankarasti ja vanhasuomalaisia tovereita arvosteltiin ja halveksuttiin.¹³⁹

Ylioppilaiden suunnitelmana oli vaikuttaa omassa piirissä olevien opiskelijoiden keskuudessa sekä ulottaa toiminta myös osakunta-alueisiin. Käytännöllisiä toimenpiteitä varten muodostettiin valiokunta, jossa oli jäsen jokaisesta ylioppilasosakunnasta. Sen tehtävänä oli järjestää työ yleisen asevelvollisuuslakon aikaansaamiseksi koko maassa. Valiokunta oli yhteydessä kagaalin vastaavan osaston kanssa. Ylioppilaat ryhtyivät toimintaan pääsiäislomille lähdettyään ja jakoivat heille määrätyissä piireissä, yhdessä kagaalin paikallisten maaseutuasiamiesten kanssa, Palmgrenin kirjoittamaa lentolehdistä sekä kagaalilta saatua kirjallisuutta. Tätä varten he kävivät mahdollisuuksien mukaan asevelvollisten kodeissa ja järjestivät yhteisiä kokouksia. Lisäksi ylioppilaat olivat yhteistoiminnassa työväestön kanssa, joka myös kannatti ajatusta asevelvollisuuslakosta.¹⁴⁰

Kevät 1902 kului Kokolta ja muilta aktiiviylioppilailta Alli Illikaiselta, Yrjö Kerttulalta ja Kaarlo Hällforsilta Oulun seudulla kagaalin kustantamalla agitaatiomatkoilla eri pitäjissä, joista Kokko itse muisti toimineensa tutkimusalueella ainakin seuraavissa pitäjissä: Liminka, Kempele, Muhos,

---

¹³⁷ Klinge 1968, 216.

¹³⁸ Parmanen 1936, 467- 474.

¹³⁹ Roiko-Jokela 2007, 28.

¹⁴⁰ Parmanen 1936, 467- 474.

Utajärvi, Haukipudas, Kiiminki ja Ii.¹⁴¹ Ensiksi vierailuja tehtiin kutsuntalautakuntiin valittujen jäsenten luokse, tarkoituksena saada nämä jäämään pois ja jättämään vastalauseensa, johon malli oli kirjoitettu valmiiksi. Tämän jälkeen vierailtiin kutsuntaiässä olevien nuorten luona.¹⁴²

Asevelvollisten ylioppilaiden työn tulos näkyi kahtaalla, kun ylioppilaat pidättyivät itse menemästä kutsuntaan sekä taivuttivat voimakkaasti muita asevelvollisia samalle kannalle.¹⁴³ Esimerkiksi tutkimusalueen neljästä ylioppilaasta kaikki olivat poissa. Tuloksiin oli Kokko itsekin tyytyväinen, ja myös kutsuntakäyttäytyminen tukee tätä johtopäätöstä sillä 94.4 prosenttia asevelvollisuusikäisistä tutkimusalueella jäi laittomasti pois kutsunnoista.¹⁴⁴ Kokko itse, toiminnasta ilmiannettuna, sai yliopiston rehtorilta Edvard Hjeltiltä agitaatiomatkoista muodollisen varoituksen.¹⁴⁵

Helsingissä pidettiin toukokuun 21. päivänä kokous, jossa keskusteltiin ylioppilaiden järjestäytymisestä. Noin 150 heistä lähti kesälomaksi kiertelemään maata. Eero Erko ei kuitenkaan kirjeessään Rosendalille, joka ei ollut osallistunut kokoukseen, uskonut ylioppilaiden saavan mitään suurta aikaan, mutta jotain kuitenkin. Siksi Erko kysyi, voisiko Rosendal tehdä kesällä joitakin matkoja asian hyväksi, ja lupasi Helsingin osaston korvaavan matkakustannukset.¹⁴⁶

Seuraava syksy 1902 kului epätietoisuudessa kutsunnoista poisjääneiden kohtalosta ja huhujen mukaan kaikki poisjääneet, varsinkin ylioppilaat,

---

¹⁴¹ KA SVKLA K/2. 1934 – 1935 kirjoitettuja muistelmia.

¹⁴² KA EPK III. Laittomat asevelvollisuusmaksut. Pankinjohtaja, maisteri Väinö Kokon Hangössä 21/VIII 1931 haastattelussa antamia tietoja.

¹⁴³ Klinge 1968, 217.

¹⁴⁴ KA EPK III. Laittomat asevelvollisuusmaksut. Pankinjohtaja, maisteri Väinö Kokon Hangössä 21/VIII 1931 haastattelussa antamia tietoja; KaST K61/2-3 Kutsuntaluettelot v. 1902; KaST K61/2 I Kutsuntapiiri 1902.

¹⁴⁵ KA EPK III. Laittomat asevelvollisuusmaksut. Pankinjohtaja, maisteri Väinö Kokon Hangössä 21/VIII 1931 haastattelussa antamia tietoja.

¹⁴⁶ KA EPK XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Kirjeitä.

vangittaisiin ja pantaisiin venäläiseen sotaväkeen. Tämä oli omiaan herättämään pakokauhua nuorison keskuudessa: osa muutti pois kaupungista, vaihtoi asuntoa tai asui ystäviensä luona. Monet myös ottivat lupakirjan passin saantia varten, jotta voisivat paeta ulkomaille. Myöhemmin, kun kenraalikuvernööri Bobrikov oli saanut Hjeltin mukaan tietää ylioppilaiden ”joukkopaosta”¹⁴⁷, antoi senaatti myös määräyksen läänin kuvernööreille, ettei passeja saisi jakaa ennen kuin asevelvollisuus olisi suoritettu.¹⁴⁸

Vastaukseksi niihin huhuihin, joita liikkui vuoden 1902 kutsunnoista laittomasti poissaolleiden keskuudessa, rauhoitettiin Pohjois-Pohjanmaalla mieliä seuraavilla argumenteilla. Pelottelun voimattomuuden parhaiten todisti se, että Oulun läänin kutsuntatoimisto oli tehnyt päätöksen kutsunnasta poisjääneiden asevelvollisten saattamisesta sotapalvelukseen. Päätöksessä kaikista niistä kunnista, joista ei ollut arpa nostettu, haastettiin läänintoimistoon tutkittaviksi asevelvolliset huhtikuun 25. päiväksi. Sitä pidettiin osoituksena hallituksen mielivallasta, mutta myös sen voimattomuudesta. Kuka määräisi, keitä ne harvat olisivat, jotka tuosta suuresta joukosta haastettaisiin? Oletettiin ettei ”niin kurjaa mielivallan kätyriä” löydy pormestareista eikä nimismiehistä. Lisäksi kuka haastettu olisi sitä noudattanut, jos se olisi jossakin kunnassa pantu toimeen? Tämän vuoksi jokainen, joka ei alistunut laitonta asevelvollisuus asetusta noudattamaan, saattoi kirjoituksen mukaan olla levollinen. Lopuksi vielä kehoitettiin 1903 vuoden asevelvollisia noudattamaan sitä esimerkkiä, jolla heidän toverinsa viime vuonna saivat osakseen kansalaisten kiitoksen ja kunnioituksen.¹⁴⁹

Viranomaiset suunnittelivat rankaisevansa ylioppilaita ottamalla heidän joukostaan kaikki loput rekryytit, jotka olisi pitänyt valita normaalilla

---

¹⁴⁷ Hjeltin mukaan mitään varsinaista joukkopakoa ei syntynyt ja vastoin yleistä käsitystä hän rauhoitteli ylioppilaita ja pyysi heitä jäämään, jotteivät työllä saavutetut tulokset valuisi hukkaan.

¹⁴⁸ Hjelt 1920, 91 – 92.

¹⁴⁹ KA EPK VII. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Erilaisia painotuotteita.

arvanvedolla.¹⁵⁰ Sitä varten Oulun läänin kuvernööri Edvard Furuhjelm tahtoi joulukuussa 1902 kutsuntatoimistoilta luettelon niistä ylioppilaista tai polyteknillisen opiston oppilaista, jotka eivät saapuneet kutsuntaan.¹⁵¹ Nimet listaan oli kerätty papiston ja henkikirjoittajien luetteloista sekä poliisivirkamiehien henkilökohtaisista ilmoituksista. Luettelossa oli maininta tutkimusalueen yhteensä 16 asevelvollisesta, joista 15 oli viidennestä arvanheittoalueesta ja yksi kuudennesta.¹⁵²

Myöhemmin myöskään kenraalikuvernöörin ehdottama ylioppilaiden rankaiseminen erottamalla heidät yliopistosta määräjäksi ei ollut mahdollista, koska siitä ei ollut määrätty rangaistusta yliopiston opinto- ja kurinpitösäännöksessä. Asian ratkaisu kuitenkin venyi aina alkuvuoteen 1903 eikä mitään määräystä ylioppilaiden erottamisesta määräjäksi, joka alkuun oli keskusteluissa ollut kolme vuotta - mutta sittemmin lyhennetty vuodeksi - tullut. Ankarilla rangaistuksilla uhkailu oli kuitenkin herättänyt levottomuutta ylioppilaiden keskuudessa. Lopullinen rangaistus oli, ettei kukaan edellisvuoden asevelvollisista voinut saada valtion virkaa, jollei hänellä ollut todistusta siitä, että oli suorittanut asevelvollisuuslaissa määrätyn tehtävän eli ottanut osaa kutsuntoihin. Lopulta kaikki kutsunnoista laittomasti poisjääneet kirjoitettiin nostoväkeen ja ne joilla jo oli valtion tai kunnan virka erotettiin virasta.¹⁵³

Vaikka rangaistukset eivät olleet pelätynlaisia, tuntui rangaistus teosta, joka ei ollut rikos, sellaisenaankin raskaalta. Se pani useat ajattelemaan suhtautumistaan uudestaan ja seuraavina kuukausina armahdusta anoi koko maassa runsaat 3000 asevelvollista, jotka ilmoittivat katuvansa poisjäämistään.¹⁵⁴

---

150 Klinge 1968, 219.

151 KaST K64/21 Saapuneet virkakirjeet v. 1902.

152 KaST K70/3 Kutsunnan toimittamista koskevat asiakirjat v. 1900 - 1904.

153 Hjelt 1920, 92 – 94; Juva 1960, 67.

154 Juva 1960, 67.

Vuoden 1903 helmikuussa asevelvollisten ylioppilaiden pitämässä kokouksessa noin kahdestasadasta ylioppilaasta kymmenen ilmoitti osallistuvansa kutsuntaa. Heitä alettiin kutsua lukunsa mukaisesti ”decemvireiksi” ja he joutuivat lähikuukausina suoranaisen pennalismien eli samanikäisten toverivainon kohteeksi. Siihen riitti se, että he erosivat julkisesti muista ylioppilasta valtavirrasta eroavien poliittisten aatteidensa takia.¹⁵⁵ Samalla he saivat kantaakseen isänmaanpetturin leiman. Ylioppilailta oli edelleen tärkeä asema kutsuntalakoissa, vaikka Hjelt suoranaisesti pyysi ettei ylioppilaita käytettäisi vuoden 1903 kutsunnoissa agitaatiossa kutsuntoja vastaan, järjesti kagaali nytkin erityisen agitaatiokanslian, jonka matka-agentteina toimivat pääasiassa ylioppilaat. Kansliasta matkalle lähtevät agentit saivat toimintaohjeet ja jakoon tarkoitetut lentolehtiset. Lisäksi itse kansliassa pidettiin puheita ja kohotettiin vastarintahenkeä.¹⁵⁶

Kutsuntalakkoaktiivisuus ei kuitenkaan noussut koko maassa edellisvuoden 58 prosentin tasolle, vaan vain 32 prosenttia jätti laittomasti kutsunnat väliin. Oulun seudulla lakkoaktiivisuus jopa romahti edellisvuoden reilusta 94 prosentista aina vajaaseen 34 prosenttiin. Ero muihin alueisiin ei ollut enää merkittävä. Kutsuttuja ylioppilaita alueella oli yhteensä kahdeksan, joista viisi jäi pois, yksi haki opintojen perusteella lykkäystä ja kaksi saapui paikalle, mutta ei kelvannut arvannostoon. Oulun kaupungista heistä oli kuusi, joista yksi sai lykkäystä vuoden 1906 loppuun ja viisi oli poissa ilman laillista syytä. Limingasta ja Oulunsalosta kumpikaan ylioppilas ei kelvannut arvannostoon.¹⁵⁷

Heikosta menestyksestä syytettiin vanhasuomalaisten vasta-agitaatiota. Decemvirien kirjoittama kirjelmä ”Asevelvollisuusikässä oleville tovereille” oli osa sitä, mutta myös pelko rangaistusseuraamuksista sai nuorison osallistumaan

---

¹⁵⁵ Leimu 1985, 248 – 250.

¹⁵⁶ Klinge 1968, 230 – 231. Parmanen 1937, 333.

¹⁵⁷ KaST K70/4 Päiväkirja Oulun läänin 1:seen kutsuntapiiriin kirjoitetuista asevelvollisista v. 1903.

kutsuntoihin.¹⁵⁸ Vanhasuomalaisiin kohdistui kaikki se katkeruus sitä vastaan, ettei koko kansa seisonut yhtenä rintamana ehdottoman vastarintapolitiikan kannalla. Myös ylioppilaiden sisällä vastustettiin vanhasuomalaisia, sillä heitä pidettiin epäisänmaallisina, joten heidän vastustaminen oli isänmaallinen teko. Vanhasuomalaiset joutuivat venäläisiin kohdistuvien aggressioiden sijaiskärsijöiksi.¹⁵⁹

Myös yliopiston johdossa tapahtui muutoksia. Myöntyväisyyspuolueen johtomies J. R. Danielson nimitettiin Helsingin yliopiston sijaiskansleriksi Thiedolf Reinin tilalle huhtikuussa 1903, jotta yliopiston olot ja asevelvolliset ylioppilaat saataisiin osallistumaan vuoden 1903 kutsuntaan. Rein oli jo 1901 kirjoittanut nimensä joukkoadressiin asevelvollisuuskysymyksessä ja liittynyt julkisesti nuorsuomalaiseen puolueeseen, ja hänen epäiltiin antavan ylioppilaiden toiminnalle oma hyväksyntänsä.¹⁶⁰ Rein oli ylioppilaiden keskuudessa pidetty ja erottamisen johdosta järjestettiin Reinille ylioppilaiden puolelta akateeminen juhlailta, sekä Pohjalainen osakunta muun muassa kutsui erotetun sijaiskanslerin kunniajäsenekseen.¹⁶¹ Ennen sijaiskanslerin vaihdosta oli joidenkin radikaaleimpien venäläisten toimesta vaadittu jopa yliopiston sulkemista, koska sen oli todettu olevan vastarinnan ja yllytyksen ahjo. Danielson nimityksestään huolimatta itsekkin uskoi, että suurin osa heistä jäisi edelleen kutsunnasta pois, koska ”yleinen kuuhu” maassa ei ollut edelleenkään rauhoittunut. Kuuhu näkyi myös kutsuntatuloksissa.¹⁶²

Vuoden 1904 lakkoihin osallistui kutsuntoihin Oulun seudulla aiempia vuosia enemmän ylioppilaita. Yhteensä 15 kutsuntaikäisestä ylioppilaasta kymmenen (66 %) osallistui kutsuntoihin, joista lopulta kuusi (40 %) kelpasi nostamaan arvan. Suurin osa ylioppilaista oli Oulun kaupungista. Yhdestätoista kutsutusta

---

¹⁵⁸ Klinge 1968, 230 – 231; KaST K67/4.2 Kutsuntaluettelot v. 1902 – 1903. K70/4 Päiväkirja Oulun läänin 1:seen kutsuntapiiriin kirjoitetuista asevelvollisista v. 1903.

¹⁵⁹ Klinge 1968, 233.

¹⁶⁰ Hjelt 1920, 73.

¹⁶¹ Roiko-Jokela 2007, 29.

¹⁶² Danielson-Kalmari 1954, 66 – 67.

kolme nosti arvan, kolme ei kelvannut ja viisi oli laittomasti poissa. Limingasta molemmat kutsutut saapuivat tilaisuuteen. Vain toinen kelpasi arvannostoon. Utajärven ja Haukiputaan pitäjistä saapui molemmista yksi kutsuttu, kuten asiaan kuului, jotka nostivat arvan.¹⁶³

Tulokset kertovat passiivisen vastarinnan kokoon kuivumisesta ja sen osittaisen uskottavuuden menettämisestä. Osaltaan tuloksiin vaikuttavat vanhasuomalaisten agitaatio ja rangaistusten pelko, sillä olihan vuoden 1903 kutsunnasta poisjääneet asevelvolliset ylioppilaat mahdollista erottaa korkeintaan vuodeksi, kuitenkin siten että yliopiston viranomaiset saattoivat lieventää rangaistuksia. Rangaistusmahdollisuutta sovellettiin, kun polyteknillisen yliopiston oppilaat erotettiin keväällä 1904 kuudeksi kuukaudeksi. Ne johtivat muiden opiskelijoiden lakkoon kyseiseksi ajaksi. Samaa odotettiin varsinaisen yliopiston puolella, mutta vanhasuomalaiset ylioppilaat tekivät työtä sellaiseen lakkoon ryhtymistä vastaan. Yliopiston puolella erotettavia oli lopulta vajaat 80 nimeä. Erottaminen alkoi toukokuun puolivälissä, johon solidaarisuuden nimissä muut ylioppilaat ottivat kantaa kirjoittamalla rehtorille vastalauseen.¹⁶⁴

Valtakunnan tasolla erottamispäätöstä suurempi ja tärkeämpi uutinen oli muutamien yliopiston opettajien, kuten Theodor Homénin ja Ernst Estlanderin karkottaminen maasta. Kyseiset opettajat olivat osaltaan allekirjoittaneet kanslerille kirjeen ylioppilaiden erottamispäätöksen johdosta. Bobrikov halusi heidät vastuuseen teosta käyttämällä oikeuttaan karkottaa heidät maasta. Vaikka maastakarkotukset tapahtuivat vasta Bobrikovin kuoltua, oli niillä ja kevään 1904 tapahtumilla suuri vaikutus kutsuntalakkojen heikkoon menestykseen vuoden 1904 kutsunnoissa. Yliopiston ja varsinkin Pohjalaisen osakunnan vallitsevassa ilmapiirissä suomalainen ryhmittymä hajosi lopullisesti

---

¹⁶³ KaST K70/5 Päiväkirja Oulun läänin 1.seen kutsuntapiiriin kirjoitetuista asevelvollisista v. 1904.

¹⁶⁴ Hjelt 1920, 104 – 108.

ja suomalaisen puolueen aseman valtasi Nuorsuomalaiset Pohjalaiset (N.S.P.).¹⁶⁵ Epävakaat olot yliopiston sisällä ja kuohunta ylioppilaspiireissä huipentui lopulta syksyllä 1904 ylioppilaiden mielenilmaukseen lukukauden avajaisissa sekä ylioppilaiden lakkosuunnitelmiin. Suunnitelma lopulta raukesi, vaikka se saikin salaisessa kokouksessa 200 ääntä lakon puolesta ja 190 sitä vastaan. Lakolla ei ollut varauksetonta kannatusta ja lakkoaikeista luovuttiinkin myöhemmin kokonaan.¹⁶⁶

3.2 Tärkeät työläisagitatorit

Anarkisti-fanaatikko¹⁶⁷ Jean Boldt yritti kesällä ja syksyllä 1901 levittää omakätisesti *Värneplik* – lehtistä, jota ei ollut tarkastettu sensuurissa. Tästä syystä hänet pidätettiin ja häntä sakotettiin. Se oli yhden miehen vastaus uuteen asevelvollisuuslakiin, ja jäi samalla ainoaksi työväenliikkeen kannanotoksi lain antamiseen.¹⁶⁸ Työväenpuolue kannatti Suomen itsemääräämisoikeutta ja halusi autonomian laajentamista. Toisaalta se sai Suomessa toimia kohtalaisen vapaasti, sillä sama toiminta emämaassa oli kiellettyä. Se ei kuitenkaan tähdännyt valtiollisiin vaan ennen kaikkea yhteiskunnallisiin päämääriin.¹⁶⁹

Työväenpuolueen suhtautuminen vuosien 1902 – 1904 kutsuntoihin on Antti Kujalan mukaan jäänyt arvoitukseksi. Jokin kanta puolueella on kuitenkin täytynyt asiasta olla, sillä työväki kansan enemmistönä kantoi asevelvollisuudesta raskaimman taakan. Samalla kun venäläinen hallitusvalta keskittyi ruotsalaisen puolueen heikentämiseen, se ei välittänyt työväenliikkeestä. Samalla täytyi pysyä erossa passiivisesta vastarinnasta, jotta

---

¹⁶⁵ Roiko-Jokela 2007, 31. Pohjalainen osakunta jaettiin lopulta vuonna 1907 Pohjois-Pohjalaiseen- ja Etelä-Pohjalaiseen osakuntaan.

¹⁶⁶ Ks. Hjelt 1920.

¹⁶⁷ Jalava 2005, 303.

¹⁶⁸ Kujala 1995, 184 - 185.

¹⁶⁹ Kujala 2004, 221.

esteetön toiminta voisi jatkua. Näin ei kuitenkaan todellisuudessa ollut. Puoluehallinto ei ottanut asiaan virallista kantaa vaan jätti jäsenilleen vapaat kädet. Ylioppilaat, jotka kantoivat agitoinnista päävastuun, saivat pääsiäislomalla seurakseen myös Arbetaren-lehden päätoimittaja Reino Drockilan organisoimat parikymmentä kutsuntalakkoagitaattoria. Drockila itse toimi agitaattorina Helsingin seudulla. Työväen agitaattoreista ei ole säilynyt tietoja kovinkaan paljon vuodelta 1902, koska silloin heitä ei vielä pidätetty, kuten tehtiin tulevina vuosina.¹⁷⁰

Eräs työväenluokan agitaattoreista Oulussa oli Lumijoella syntynyt Heikki Ahmala¹⁷¹, joka oli ollut mukana keräämässä nimiä jo suureen adressiin. Vuonna 1902 hän piti Limingan tullissa puheita, joilla yritti saada Limingan asevelvollisuusikäiset kieltäytymään kutsunnoista. Seuraavana vuonna hän omien sanojensa mukaan piti myös Rantsilassa kutsuntaikäisille nuorukaisille puheen, jonka poliisi vaati lopettamaan. Koska poliiseja oli vain yksi, oli hän pitänyt puheen loppuun. Poliisi oli ollut lopulta mielissään kun ei ollut ”tarmokkaammin ryhtynyt puhujaa hätyyttämään”. Kuulijakunta oli ollut kertomuksesta päätellen sen verran perustuslaillisella kannalla, että yksi poliisi ei olisi kyennyt lopettamaan puhetta. Niinpä kaikkien kannalta oli parasta antaa Ahmalan pitää puheensa loppuun.¹⁷² Toisaalta tarina myös vahvistaa sitä olettamusta, että kaikki viranomaiset eivät olleet tsaarinvallan kannattajia. Agitaattorien toimintaa saatettiin katsoa läpi sormien, kuten tehtiin myös kielletyn kirjallisuuden osalta vielä ensimmäisinä vuosina.

Oululainen muurari A. Määttä osallistui Oulun maaseurakunnassa syyskuussa 1902 pidettyyn perustuslaillisten kokoukseen. Theodor Heikelin aloitteesta

---

¹⁷⁰ Kujala 1995, 186 – 187, 197; Kujala 2004, 222. Kts. Ehrnrooth 1992.

¹⁷¹ SDP:n kansanedustaja vuosina 1914 – 1917. Toimi aktiivisesti passiivisen vastarinnan ja sittemmin aktivistien liikkeessä myös tulevina vuosina esimerkiksi vuonna 1905 hän esitti rehtori Rosendalin muodostaman puheen Oulun linnasaaren mielenosoituksessa, jonka tarkoituksena oli painostaa kuvernööri Savander eroamaan virastaan. Otti myös ase-laiva John Graftonin lastia vastaan Kemissä, joka matkana päättyi lopulta maanpakoon.

¹⁷² KA SVKLA K2. 1934 – 1935 kirjoitettuja muistelmia.

kokous suositteli, etteivät paikalliset työnantajat palkkaisi venäläisiä sotilaita, koska se vieroitti työväkeä isänmaan asiasta. Saman asian Heikel nosti esiin Oulun työväenyhdistyksen kokouksessa reilua viikkoa myöhemmin, mutta vasta tammikuussa 1903 Haaparannalla pidetyssä peräpohjalaisten kokouksessa Heikel otti kantaa työväen kysymykseen ja piti luonnollisena heidän liittymistään passiiviseen vastarintaan: jos venäläistäminen saadaan aikaan, ei työväen tarvinnut odottaa minkäänlaista valtiollisten oikeuksien laajentamista. Samalla hän hyväksyi työväenliikkeen äänioikeuden laajentamisvaatimuksen. Samana keväänä Oulun työväenyhdistyksen puheenjohtaja Jaakko Kemppainen otettiin Oulun kagaalikomiteaan ja hänestä tuli Oulun johtava työläiskagaali.¹⁷³ Kemppainen joutui pakenemaan alkuvuodesta 1904 Haaparantaan. Häntä vainottiin koska hän ei suostunut valitsemaan lisäjäseniä kutsuntatoimistoon vuonna 1903.¹⁷⁴

Työläiskagaalin toiminta oli epäitsenäistä vuosina 1902 – 1903, mutta työväenliikkeen asiasta kiinnostui myös johtavat kagalistit professori Theodor Homénin johdolla. Lisäksi työväestön panos vuoden 1903 kutsuntalakossa oli ollut yhtä suuri kuin ylioppilaidenkin. Kagaalista tuli riippuvainen työläisistä sillä Suomen maalaisrahvas hyväksyi vain kansanomaisia agitaattoreita. Myös työväenliikkeen asema muuttui 1903 – 1904, kun Bobrikovin hallinto rajoitti Suomen työväenjärjestöjä, joka samalla viimeistään käänsi työväenliikkeen hallitusta vastaan.¹⁷⁵

Vuoden 1904 kutsuntalakkoa varten perustettiin Helsinkiin ns. Castrénin komitea. Se oli ylioppilaiden ja työläisten yhteinen komitea, jonka harteille lakkojen järjestäminen jäi. Kagaalin hallitus otti kutsuntoihin passiivisen, maksajan roolin. Työn toteuttaminen jäi ylioppilaille, työläisille ja paikallisille

---

¹⁷³ Kujala 1995, 198 – 199; KA EPK XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Pöytäkirjoja ja muita asiapapereita.

¹⁷⁴ Roos 1909, 26 – 27.

¹⁷⁵ Kujala 2004, 222; Kujala 1995, 213 – 214.

komiteoille. Vaikka työläisagitaattorit tulivat kagaalille suhteessa kalliiksi, sillä agitoinnista oli tullut osalle elinkeino ja siinä oli omat riskinsä, oli heidän käyttäminen juuri maaseudun rahvaan mukaan saamiseksi välttämätöntä. Kagaali käytti myös tavallisia rivikansalaisia kiertelevinä agitaattoreina. He eivät olleet kuitenkaan niin luotettavia kuin työläistaustaiset virkaveljensä. Osa heistä pakeni rangaistusten pelossa Amerikkaan, mutta kagaalin kannalta pahimmissa tapauksissa kiertelevät agitaattorit ilmiantoivat toimeksiantajansa.¹⁷⁶

Kagaali luovutti varsinaisen työn komitealla, koska keskushallitus ei enää uskonut kutsuntalakon onnistumiseen. Se yritti kutsuntalakkoja vain muodon vuoksi. Komiteat jakoivat koko maan nyt ensi kertaa neljään piiriin, joista neljäs käsitti Vaasan ja Oulun läänit. Oulun läänissä toimi kuitenkin myös oma organisaationsa, koska sen piiri oli käytännössä niin suuri. Kutsuntalakat järjestettiin piirin keskuksista Oulusta ja niitä johti vuonna 1904 metsänhoitaja Theodor August Heikel.¹⁷⁷

Suurin osa kiinni jääneistä agitaattoreista oli työläisagitaattoreita, mikä viittaa siihen, että heitä oli suurin osa myös kiinni jäämättömien joukossa. Kutsuntojen vastaisesta toiminnasta pidettiin runsaat 30 henkilöä. Yhteensä agitaattoreita oli noin 60 henkeä. Työläisten työtä kutsuntalakkojen puolesta vuoden 1904 kutsunnoissa pidetään tärkeämpänä kuin ylioppilaiden, koska he tavoittivat kansan syvät rivit ylioppilasagitaattoreita paremmin. Lisäksi Ernst Estlander arvioi kirjeessään Arvid Neoviukselle jo keväällä että työläiset kykenisivät itsenäiseen vastarintaan, mutta ylioppilaiden piirissä mieliala oli vaisu.¹⁷⁸

Passiivinen vastarinta perustui tosiasialliseen lakiin ja laittoman käskyn rikkomiseen. Oppia julistettiin maaseutujen esitelmämatkoilla. Selitysten

---

¹⁷⁶ Kujala 1995, 219.

¹⁷⁷ Reuter 1930, 199 – 200; Kujala 1995, 219 – 220.

¹⁷⁸ Kujala 1995, 228.

ymmärtäminen oli tavallisesta kansasta vaikeaa.¹⁷⁹ Työväen kirjallinen ja puhuttu propaganda oli huomattavasti suurempaa kuin ylioppilaspropaganda. Esimerkiksi eräässä propagandatekstissä kerrottiin ytimekkäästi, että työväki pitää ainoana oikeana ratkaisuna sitä että jokainen nuorukainen pysyy poissa kutsunnoista: ”muista welvollisuuttasi kansaasi ja maasi lakeja kohtaan ja pysy siis tarkastuksesta poissa”.¹⁸⁰ Myös eräs Mikkelin läänin työläisagitaattori pelotteli kutsuntaikäisiä suoraan väittämällä heille, että heidät viedään tykinruoaksi Japaniin. Siitä oli perinteinen perustuslaillinen lakitematiikka ”jos osallistut kutsuntaan petät maan lait omaksi eduksesi” kaukana. Se ei kertonut kovinkaan paljoa henkilölle, joka hädin tuskin osasi lukea tai kirjoittaa.¹⁸¹

3.3 Papisto, uusi asevelvollisuuslaki ja vastarinta

Senaatin asevelvollisuuslain julkaisemispäätöstä seuraava vaihe oli asevelvollisuuslain kuuluttaminen kirkoissa. Kyseessä oli perinteinen tapa ja uskottiin että laki ei saisi lain voimaa, jos sitä ei kuulutettaisi.¹⁸² Kagaalin perustamiskokouksen jälkimainingeissa syntyi sama ajatus, ja pappeja päätettiin alkaa painostaa asiassa. Olihan se lopulta papiston moraalinen sekä perustuslaillinen velvollisuus Lutherin hengessä¹⁸³ ja se nostaisi ja rohkaisi myös kansalaisia toimimaan laitonta lakia vastaan. Menettelytavoista pappiskagaali julkaisi ohjekirjoituksen, jossa seurakuntalaisia pyydettiin kääntymään papin puoleen, jotta he eivät kuulutettaisi laitonta lakia.¹⁸⁴ Toisaalta, jos pappi ei suostunut, piti selvittää milloin kuulutuspäivä oli ja häiritä papin kuulutusten lukemista esimerkiksi laulamalla virsiä kovaäänisesti kuulutusten

---

¹⁷⁹ Gummerus 1935, 42 – 43.

¹⁸⁰ Kagaalin arkistoa 1939, 560.

¹⁸¹ Kujala 1995, 228; Kagaalin arkistoa 1939, 565.

¹⁸² Todellisuudessa ne oli julkaistu jo vuodesta 1859 asetuskokoelmissa, eikä sillä sen takia ollut todellista käytännön merkitystä.

¹⁸³ Lutherin hengelle tarkoitetaan Lutherin itsensä käymää taistelua katolista kirkkoa ja sen ”laittomuuksia” vastaan eikä kahden regimentin oppia, kuuliaisuutta Jumalaa ja maallista esivaltaa kohtaan, johon vanhasuomalainen papisto vetosi.

¹⁸⁴ Murtorinne 1964, 117.

aikana. Myös papit pyysivät senaatilta lupaa päästä kuulutuksista. Senaatti hylkäsi 60 papin anomuksen päästä kuuluttamasta asevelvollisuuslakia. Osa papeista kieltäytyi kuuluttamasta lakia ja tehtävän otti hoitaakseen ns. matkapapit.¹⁸⁵ Pappien rankaisemisen kuulutusvelvollisuuden laiminlyönnistä hoiti tuomiokapitulit, mutta heidän rankaiseminen ei ollut kovin yksinkertaista.

Suurin osa papeista sekä kirkon ylin johto piispoja myöten piti vastarintaa perusteettomana. Ihmisen tuli kahden regimentin opin mukaisesti totella Jumalan käskyjen lisäksi maallista esivaltaa. Oulun hiippakunnan piispa J. R. Koskimies oli vanhastaan fennomaanien kannattaja, ja asevelvollisuuskiistassa kannatti myöntyvyyslinjaa ja organisoi hiippakuntansa papistoa sen tueksi.¹⁸⁶ Kun taas Theodor Homénin, yhden kagaalin perustajajäsenistä, jo loppuvuodesta 1901 julkaiseman kirjoituksen mukaan Raamatussa esitetyssä kolmessa kohdassa, joissa käsitellään uskollisuutta esivaltaa kohtaan, ei kuitenkaan käsketä olemaan kuuliaisia esivallalle siten, että luovutettaisiin koko esi-isiltä saatu perintö: lait, vapauden ja isänmaan. Siksi olikin tärkeää, että pappeja olisi jo alusta pitäen kehoitettu toimimaan totuuden ja lain puolesta, pelkäämättä mahdollisia rangaistuksia.¹⁸⁷ Uskottiin ettei myöskään papistoa voitaisi joukko erottaa, koska se ärsyttäisi kansaa ja saisi sen liikkeelle. Pappiskagaali¹⁸⁸ olikin aluksi nuorten vastarintamiesten yhteenliittymä, jolta puuttui kunnollinen organisaatio.¹⁸⁹

Uuden asevelvollisuuslain kuuluttamisten jälkeen pappien vaihtoehdoiksi jäi kieltäytyä kuuluttamasta asevelvollisia kirkossa sekä odottamaan kuulutuslistojen kanssa kunnes ajankohta keväällä oli ohitse. Kuitenkin tutkimusalueella hoidettiin kuulutukset vuonna 1902 loppupalvesta kaikissa kirkoissa 1. kutsuntapiirin alueella. Kuulutusten kanssa kuitenkin aikailtiin ja

---

¹⁸⁵ Klinge 1997, 382.

¹⁸⁶ Mustakallio 2009, 340.

¹⁸⁷ Homén, 1906, 33 – 37, 40.

¹⁸⁸ Sen perusti mm. Arne Cederholm, Ernst Estlander ja Jonas Castrén eikä siihen aluksi kuulunut yhtään pappia.

¹⁸⁹ Murtorinne 1964, 112 – 117.

esimerkiksi pastori Uno Wegelius hoiti kuulutukset Kempeleen kirkossa vasta 19. ja 20.4.1902.¹⁹⁰ Osa papeista otti myös aktiivisesti osaa kokouksiin ja toimii perustuslaillisessa hengessä siinä missä muidenkin alojen edustajat. Kansakoulun opettajana sittemmin toiminut Heikki Lamminaho muisti Utajärvellä kirkkoherra Pesosen järjestämän kokouksen vuonna 1902, juuri ennen kutsuntapäivää. Sen tarkoituksena oli saada kutsuntaikäiset palaamaan koteihinsa. Kokous pidettiin Laitilan talon pihalla ja suurin osa kutsuntaikäisistä palasi koteihinsa.¹⁹¹

Pappeihin yritettiin vaikuttaa myös agitaatiomatkoilla. Esimerkiksi Eero Erkki kirjoitti Ouluun Rosendalille joulukuun loppupuolella 1902, että tämän pitäisi Oulun seudulla itse tai Kempeleen apupapin Uno Wegeliuksen kanssa matkustaa Kemiin, Tornioon, Utajärvelle ja Kempeleelle puhuakseen siellä papeille asevelvollisuusluetteloista ja saada heidät allekirjoittamaan kirjallisen sitoumuksen vähintään sadalta papilta. Vastarintapappien allekirjoitukset olisivat helpottaneet uusien nimien keräämistä. Lisäksi tilanne oli siihen otollinen, koska joillekin papeille oli jo puhuttu aiheesta. Keskusteluissa oltiin tultu siihen käsitykseen, että se tulisi olemaan vaikeaa, muttei mahdotonta. Siitä ei ole tietoa, tekikö Rosendal ikinä varsinaisesti ehdotettua matkaa Wegeliuksen kanssa, joka oli yksi Pohjois-Suomen aktiivisimmista passiivisen vastarinnan kannattajista pappissäädystä.¹⁹²

Myös perustuslaillisten kokouksessa käsiteltiin pappien asemaa. Papit oli tarkoitus saada yhtymään kansaan taistelussa laittomuutta vastaan. Pastori Väyrynen kertoi, ettei yhtenäiselle kieltäytymiselle vielä ollut eväitä. Lisäksi olisi pyydettävä, etteivät papit heti antaisi luetteloita. Lopulta kun he sen antavat niin huomattavat tekevänsä sen vuoden 1878 lain perusteella ja vasta kun siihen pakotetaan. Myös pappiadressia väläyteltiin, mutta sen toimeenpanoa pidettiin

---

¹⁹⁰ KaST K64/2.1 Saapuneet virkakirjeet v. 1902.

¹⁹¹ KA SVKLA K1. Tulleet kirjeet 1934. Muistelmia sortovuosilta.

¹⁹² KA EPK XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Kirjeitä.

vaikeana. Sitä varten perustettiin toimikunta, johon valittiin tuomiorovasti Wallin, kirkkoherra Pesonen ja pastori J. Väyrynen. Adressia ei kuitenkaan ikinä saatu kerättyä.¹⁹³

Papiston keskuudessa oli koko maassa vallalla vanhasuomalainen kanta. Murtorinne esitti sen perustuvan perinnäiseen poliittiseen vanhasuomalaisuuteen, jonka rinnalla vaikuttivat teologiset syyt, päällimmäisenä kuuliaisuus esivaltaa kohtaan.¹⁹⁴ Vastarintapappien määrä hallitusvallan kiristymisen ja propagandatoiminnan myötä nousikin koko maassa syksyn 1901 70 papista vuoden 1903 alun sataan. Papiston enemmistö oli kuitenkin myöntäväisyyskannalla loppuun saakka. Pohjois-Pohjanmaallakin osa papeista toimi vasta-agitaattoreina: lukukinkereillä vaativat uuden asevelvollisuuslain noudattamista. Oulun alueella tuli läänintoimistoon ilmoituksia siitä, että kuulutukset oli luettu kirkoissa. Vastarinta murtui vanhasuomalaisten, eritoten kirkkoherra Elis Bergrothin tekemän, Pohjanmaalle suuntautuneen, vasta-agitaatiomatkan, mutta myös muiden pappien painostuksen tuloksena.

Toisenlaisiakin esimerkkejä edelleen oli. Pohjois-Pohjanmaan papit kirjoittivat asiasta valituskirjelmän, jossa he kertoivat toisaalta alistuneensa esivallan käskyyn, mikä oli teologinen kanta. Toisaalta he vaativat silti perustuslaillisen oikeusnäkökohdan mukaan esivallalta oikeudenmukaista toimintaa. Huhtikuun alussa 1903 olivat enää vain aktiivisimmat papit, kuten Utajärven Pesonen ja Kempeleen Wegelius kieltäytyneet antamasta kutsuntaluetteloja. Esimerkiksi Oulun tuomiorovasti Wallin oli aseman käydessä tukalaksi antanut luettelot.¹⁹⁵ Vaikka Wallin pyrki pysyttelemään erossa politiikasta, oli hän kuitenkin valmis tiettyyn pisteeseen asti taistelemaan perustuslaillisen näkökannan puolesta, kunhan se ei tuottanut hänelle itselleen ikävyyksiä.

---

¹⁹³ KA EPK XI. Rehtori M. Rosendalin papereita (antanut L.F. Rosendal).

¹⁹⁴ Murtorinne 1964, 275.

¹⁹⁵ Murtorinne 1964, 221 – 222.

Wallin oli osallistunut Tampereen adressiin, mutta hän ei kuulunut alueen aktiivisiin vastarintamiehiin. Siksi Wallinin maasta karkottaminen hieman Rosendalin jälkeen tuli monelle yllätyksenä. Ilmeisesti siihen riitti se, että Wallin oli seisonut Tampereen adressiasiaissa Rosendalin rinnalla. Kirkon johtomiehet eivät pitäneet karkottamista kuitenkaan hyvänä asiana, sillä se tuki pelkoa siitä, että valtiolta puuttuisi kirkon asioihin. Sen takia Suomen kirkon piispallinen johto piispojen Koskimies ja Johansson johdolla suosittelivat Wallinia tekemään armonanomuksen hallitsijalle. Anomusta Wallin perusteli sillä, ettei ollut enää pitkään aikaan ottanut osaa poliittiseen toimintaan ja hän lupasi pidättyä kaikista vallitsevaa järjestystä vastaan suunnatuista poliittisista hankkeista myös tulevaisuudessa.¹⁹⁶

Kahden ja puolen kuukauden kuluttua Wallin palasi kotimaahansa, mutta entisen virkansa hän sai takaisin vasta tehtyään sitä koskevan uuden anomuksen senaatille. Anomus ei parantanut hänen asemaa oululaisten perustuslaillisten silmissä. Paluu kotimaahan keisarin myöntämän armahduksen perusteella leimattiin perustuslaillisessa mielipiteessä selvästi häpeälliseksi. Oulussa umpikujaan jouduttuaan hän siirtyi vuonna 1905 Tampereen ensimmäiseksi kirkkoher-raksi. Kaikesta huolimatta hän jäi lopulta pappissäädyn ainoaksi maastakarkote-
tuksi edustajaksi.¹⁹⁷

Rosendalin maasta karkottaminen sen sijaan ei vähentänyt hänen asemaansa oululaisten maallisena eikä hengellisenä johtajana. Siitä osoituksena kesäkuussa 1904 Jonas Castrén ehdotti Rosendalille kirjoittamista suomen- ja ruotsinkielellä arkkipiispalle ja muille Suomen piispoille, joissa hän olisi lausunut oman mielipiteensä heistä ja heidän maalleen ”turmiota tuottavasta

---

¹⁹⁶ Murtorinne 1964, 240 – 242; Mustakallio 2007, Walli, Waldemar (1847 - 1925) kirkkoherra, tuomiorovasti, valtiopäiväedustaja, maanpakolainen.

[Http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/8166/](http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/8166/). Viitattu 16.11.2010.

¹⁹⁷ Murtorinne 1964, 240 – 242; Mustakallio 2007, Walli, Waldemar (1847 - 1925) kirkkoherra, tuomiorovasti, valtiopäiväedustaja, maanpakolainen.

[Http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/8166/](http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/8166/). Viitattu 16.11.2010.

kannasta”.¹⁹⁸ Näin ollen ainakin Castrén uskoi Rosendalin mielipiteellä olevan karkottamisesta ja esivallan vastustamisesta huolimatta väliä. Toisaalta kyseessä saattoi olla myös toimettona olevan vastarintamiehen työllistäminen. Elo pakolaisena ei ollut Rosendalille helppoa ja varsinkin kyseiseen aikaan Rosendal oli alakuloinen Suomesta kantautuneiden huonojen uutisten johdosta. Jokin työtehtävä olisi ehkä saanut ajatukset pois kotimaan tilanteesta ja valanut uskoa myös omiin vaikuttamismahdollisuuksiin.

Passiivisen vastarinnan muuttuminen 1904 aktiiviseksi, josta osoituksena olivat muutamat poliittiset murhat, eivät saaneet papiston keskuudessa lainkaan kannatusta. Kyse ei ollut enää perustuslaillisesta toiminnasta, jota voisi omallatunnolla ja oikeudentajulla perustella. Myöskään maanpaossa elävä Rosendal ei varauksetta hyväksynyt Bobrikovin murhaa. Siinä suhteessa hän erosikin valtaosasta perustuslaillisista. Rosendal muisti kyllä *Vapaisiin lehtiin* kirjoittamassaan artikkelissa Schaumania, joka oli ehdottomasti suuri isänmaan ystävä, muttei kyennyt kuitenkaan hyväksymään sen enempää murhaa kuin itsemurhaakaan. Teon oikeutuksesta ja rikoksesta hän kuitenkin muistutti, että historia lopulta lausuisi oman tuomionsa ja arvostelunsa. Ilmeisesti Rosendalin mielipide vastasi myös niiden perustuslaillisten kantaa, jotka eivät julkisesti voineet lausua mielipidettään. Myös kagaali yhtyi lentolehtisessään siihen käsitykseen, että viidennen käskyn laki velvoitti edelleen jokaista kansalaista.¹⁹⁹

Vaikka routavuosien aikana perustuslaillinen suuntaus lisääntyi papiston piirissä, papiston enemmistö pysyi myöntövyyskannassa routavuosien loppuun saakka. Tästä todisteena ovat syksyllä 1904 pidetyt papiston valtiopäivävaalit joissa myöntöväisyyshämmieliset saivat 52 prosenttia annetuista äänistä perustuslaillisten 46 prosenttia vastaan. Aktiiviseen vastarintaan papiston

---

¹⁹⁸ KA EPK XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Kirjeitä.

¹⁹⁹ Murtorinne 1964, 251 – 252, 325 – 326.

asenne oli pidättäytyvä kuten myös vuoden 1905 suurlakkoon, jossa vain Wegelius osallistui aktiivisesti oman alueensa lakkotoimikuntaan.²⁰⁰

4 Suomen asevelvollisen nuorison kutsuntakäyttäytyminen

4.1 Sosiaalinen asema

Kutsuntatilastoihin koottiin paikalle saapuneet kutsuntaikäiset, arvannostoon kelpaamattomat, sekä laittomasti ja laillisella syyllä poissaolleet. Lisäksi kaikki kutsuntaikäiset oli eritelty oman sosiaalisen aseman mukaan. Tässä tutkimuksessa sosiaalisen aseman jakona on käytetty paikallishistorioissa toteutettua jakoa: säätyläiset, tilalliset, tilattomat, josta määrällisesti eriteltynä a) torpparit, b) maatyöväestö²⁰¹, c) palkolliset, käsityöläiset²⁰², alempi virkakunta, merimiehet ja irtolaiset. Torppareita ja muita tilattomia tutkittaessa ei ole tässä tutkimuksessa otettu huomioon esimerkiksi niitä Suomen maatalouden piirissä työskenteleviä torppareiden poikia, jotka ovat merkitty kutsuntaluetteloissa renegeiksi tai työmiehiksi, vaan heidät on siinä tapauksessa erotettu kukin jo edellä nimettyyn kategoriaan, toisin kuin esimerkiksi Eino Jutikkalan tutkimuksessa *Laittomat asevelvollisuus-kutsunnat ja torpparikysymys*. Kaikkien alueiden osalta ei myöskään ole mahdollista turvautua kutsuntaluetteloissa mainittuun ”toimi, käsityö tai ammatti”-sarakeeseen, koska osassa näistä, lähinnä Oulun kaupungin alueella, ei tehty merkintöjä. Tällöin sosiaalisen aseman mittarina on käytetty isän sosiaalista asemaa, mikä saattaa hieman vääristää joitakin suhdelukuja esimerkiksi tilattoman väestön osalta, kun on pestauduttu merille tai lähdetty käsityöläisen oppiin.

---

²⁰⁰ Murtorinne 1964, 326.

²⁰¹ Itselliset, mökkiläiset, loiset ja mäkitupalaiset.

²⁰² Perinteisestä jaosta poiketen tässä ei ole eritelty käsityöläisiä erikseen kaupungissa ja maaseudulla, sillä tutkimusalueella käsityöläisammattaja on eritelty muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta ainoastaan Oulun kaupungin osalta.

Taulukoiden viimeinen luokitus "Ei tiedossa" tarkoittaa sitä, ettei kaikille löydy mitään ammattiin tai asemaan viittaavaa omista tai isän tiedoista. Ei liene yllättävää että juuri kyseinen ryhmä muodostuu suurimmaksi kutsuntoihin osallistumattomaksi ryhmäksi, koska poisjääneitä ei voitu merkitä kutsuntaluetteloihin. Toisaalta vuosina 1903 ja 1904 statuksettomia on ottanut osaa kutsuntoihin, mikä viittaa siihen että kutsuntaluetteloihin merkityjä ammatteja ei ole tarvittu varsinaisen kutsunnan toimittamiseen.

Taulukko 3. Asevelvollisten osallistuminen kutsuntaan vuonna 1902 oman tai isän sosiaalisen aseman mukaan ryhmiteltynä: arvan nostaneisiin (A), palvelukseen kelpaamattomiin (B) ja laittomasti poissa olleisiin (C).

Sosiaalinen asema	A	%	B	%	C	%	Yht.
säätyläiset	0	0	0	0	5	100	5
tilalliset	10	6,3	9	5,7	139	88,0	158
torpparit	2	13,3	1	6,7	12	80,0	15
maatyöväestö	5	2,7	6	3,2	175	94,1	186
palkolliset	0	0	1	2,6	38	97,4	39
käsityöläiset	0	0	0	0	32	100	32
alempi virkakunta	0	0	0	0	10	100	10
opiskelijat	0	0	0	0	6	100	6
merimiehet	0	0	0	0	8	100	8
irtolaiset	0	0	0	0	12	100	12
ei tiedossa	0	0	0	0	136	100	136
yhteensä	17	2,8	17	2,8	573	94,4	607

Lähde: KaST K61/2-3 Kutsuntaluettelot v. 1902. K61/2 I Kutsuntapiiri 1902

Kuten taulukosta näkyy, vuoden 1902 kutsuntoihin osallistuttiin vain tilallisten, torppareiden maatyöväestön sekä palkollisten piiristä. Kuitenkin kaikkien näidenkin ryhmien lakkoprosentti nousi reippaasti yli maan keskiarvon, kun se oli tilallisten ja torppareiden osalta yli 80 prosenttia ja maatyöväestön ja pienen palkollisten joukon osalta yli 90 prosenttia, jolloin vastustuksen voidaan katsoa

olleen alueella lähestulkoon yhtenäistä sosiaalisesta asemasta riippumatta. Tosin esimerkiksi Jutikkalan tutkima torppariväestö, jonka on osoitettu olleen tsaarinvallalle uskollisin väestönosa muualla maassa, nousi tilastoissa esiin olemalla tutkimusalueen uskollisin osa, kun 20 prosenttia kaikista alueiden torppareista alistui kutsuntaa noudattamaan.²⁰³

Maatyöväestö oli lukumääräisesti kaikista suurin väestönosa 186 asevelvollisella, jolloin heidän vastustusprosenttia 94,1 voidaan pitää passiivisen vastarinnan piirissä lähes täydellisenä voittona. Muiden osalta voitto olikin täydellinen.

Säätyläisiä oli vuonna 1902 lukumääräisesti enemmän kuin seuraavina vuosina. Heidän joukossaan oli tuomiorovasti Waldemar Wallinin poika Eliel Wallin, kirkonisäntä Johan Hintzan poika Yrjö Hintza sekä kirkkoherrojen Lindbergin ja Wichmanin pojat Väinö Lindberg ja Knut Wichman. Kukaan heistä ei osallistunut kutsuntoihin.

---

²⁰³ Jutikkala 1977, 184 – 185;KaST K61/2-3 Kutsuntaluettelot v. 1902. K61/2 I Kutsuntapiiri 1902.

Taulukko 4. Asevelvollisten osallistuminen kutsuntaan vuonna 1903 oman tai isän sosiaalisen aseman mukaan ryhmiteltynä: arvan nostaneisiin (A), palvelukseen kelpaamattomiin (B) ja laittomasti poissa olleisiin (C).

Sosiaalinen asema	A	%	B	%	C	%	Yht.
säätyläiset	1	100	0	0	0	0	1
tilalliset	80	51,6	25	16,1	50	32,3	155
torpparit	27	69,2	6	15,4	6	15,4	39
maatyöväestö	109	49,3	43	19,5	69	31,2	221
palkolliset	10	52,6	3	15,8	6	31,6	19
käsityöläiset	4	18,2	3	13,6	15	68,2	22
alempi virkakunta	4	50,0	1	12,5	3	37,5	8
opiskelijat	2	14,3	3	21,4	9	64,3	14
merimiehet	5	50,0	0	0	5	50,0	10
irtolaiset	3	27,3	3	27,3	5	45,4	11
ei tiedossa	20	40,0	12	24,0	18	36,0	50
yhteensä	266	483	99	18,0	186	33,7	551

Lähde: KaST K67/4.2 Kutsuntaluettelot v. 1902 – 1903. K70/4 Päiväkirja Oulun läänin 1:seen kutsuntapiiriin kirjoitetuista asevelvollisista v. 1903

Vuoden 1903 kutsunnoista aktiivisimmat lakkolaiset löytyivät käsityöläisten (68,2), opiskelijoiden (64,3) ja merimiesten (50,0) väestöstä, joissa kaikissa vastustus ylitti reilusti maan keskiarvon, joka oli hieman eri lähteistä laskettuna 32 prosenttia. Lähes kaikki muutkin ryhmät torppareita ja yhtä yksinäistä säätyläistä, kirkkoherran poikaa, lukuun ottamatta ylsivät tai ylittivät maan keskiarvon. Torppareiden lakkoaktiivisuus oli vain 15,4 prosenttia.

Taulukko 5. Asevelvollisten osallistuminen kutsuntaan vuonna 1903 oman tai isän sosiaalisen aseman mukaan ryhmiteltynä: arvan nostaneisiin (A), palvelukseen kelpaamattomiin (B), laittomasti poissa olleisiin (C) ja laillisesti poissa olleisiin (D).

Sosiaalinen asema	A	%	B	%	C	%	D	%	Yht.
tilalliset	93	68,9	26	19,3	14	10,4	2	1,4	135
torpparit	15	57,7	5	19,2	6	23,1	0	0	26
maatöväestö	141	64,1	35	15,9	41	18,6	3	1,4	220
palkolliset	18	78,3	3	13,1	1	4,3	1	4,3	23
käsityöläiset	13	41,9	7	22,6	9	29,0	2	6,5	31
alempi virkakunta	12	60,0	2	10,0	5	25,0	1	5,0	20
opiskelijat	9	42,9	6	28,6	5	23,8	1	4,7	21
merimiehet	3	33,3	1	10,1	4	46,7	1	10,1	9
irtolaiset	0	0	0	0	1	100	0	0	1
ei tiedossa	64	51,6	16	12,9	44	35,5	0	0	124
yhteensä	368	60,3	101	16,6	130	21,3	11	1,8	610

Lähde: KaST K70/3 Oulun läänin 1. kutsuntapiiri. Kutsunnan toimittamista koskevia asiakirjoja v. 1903 – 1904; K70/5 Päiväkirja Oulun läänin 1.seen kutsuntapiiriin kirjoitetuista asevelvollisista v. 1904.

Vuosi 1904 ei enää ollut passiivisen vastarinnan kannalta edellisvuosien tapaan menestyksekkäs. Myös eri sosiaalisten ryhmien sisällä kutsuntoihin taipuminen kavensi niiden välisiä eroja. Lakkoaktiivisuus, paitsi yhtä poissa ollutta irtolaista sekä palkollista lukuun ottamatta, liikkui tilallisten reilun 10 prosentin ja käsityöläisten 29 prosentin välillä, kun mukaan ei lasketa merimiehiä (46,7) ja heitä, joiden sosiaalisesta asemasta ei ole tietoa (35,5). Aktiivisuus on laskenut kaikkien muiden ryhmien osalta paitsi torppareiden, joiden vastustus nousi reilusta 15 prosentista vuoden 1904 kutsuntojen 23,1 prosenttiin. Tämä nosti heidät lakkoaktiivisuustilastoissa häntäpästä joukon keskikastiin.²⁰⁴ Edes

²⁰⁴ Ks. taulukko 4 ja taulukko 5.

opiskelijat, joihin tilastoissa laskettiin ylioppilaiden lisäksi oppikoululaiset/lyseolaiset, metsätalousoppilaiset sekä seminaarilaiset, eivät yltäneet heille totuttuihin lukuihin vaan lakkoaktiivisuus romahti 68 prosentista vajaaseen 24 prosenttiin.

Taulukon 5 mukaan ei vuoden 1904 kutsunnoissa yksikään ryhmä ylittänyt enää 50 prosentin rajaa. Lähimmäs sitä päästiin merimiehissä, joista 46,7 prosenttia oli laittomasti poissa. Se ei kuitenkaan ollut ennenkuulumatonta, sillä he olivat usein merillä komennuksella kutsuntojen aikaan. Esimerkiksi vuoden 1901 kutsunnoissa kymmenestä kutsuntaikäisestä merimiehestä oli laittomasti poissa kuusi. Tässä on kuitenkin paikallaan todeta, että merimiesten poissaoloja selittävät paremmin työolot kuin poliittinen into.²⁰⁵

Oulun seudun osalta ei taulukoiden valossa voida esittää eri ryhmien vaihtaneen politiikkansa suuntaa perustuslaillisesta vanhasuomalaiseen, vaan ne heijastelevat agitaation valtakunnallista tilaa. Työläisagitaattorit tekivät työtä vuoden 1904 kutsuntoihin aktiivisemmin kuin esimerkiksi ylioppilaat, mikä näkyy myös tilallisväestön heikkona lakkoaktiivisuutena, ja toisaalta kaupunkilais-työväestön lakkoaktiivisuuden säilymisenä vuodesta toiseen tilastojen kärkipäässä. Perustuslaillisen toiminnan hiipumiseen johtivat monet edellä esitetyt asiat, mutta tässä on korostettava vielä yhtä tekijää, kansalaisten yleistä taisteluväsymystä. Kun taistelu sortoa vastaan ei johtanut tuntuviin parannuksiin, vaan aiheutti ennemminkin sekaannusta, rangaistusten pelkoa, pakoilua ja pakenemista, menetti edellisvuosien vastarintatyö merkitystään.

---

²⁰⁵ KaST K65/2 Asevelvollisuusluettelo Oulun läänin 1:ssä piirissä v.1901. K67/4.1 Kutsuntaluettelot v. 1901.

4.2 Alueelliset erot

Oulu oli useimpien alueen maaseutukagaalien kotikaupunki. Kustaa Hautala on Oulun kaupungin historiassa esittänyt hypoteesin, jonka mukaan vastarintaa johdettiin kaupungista käsin. Tällöin perustuslaillisten kannatuksen so. tässä lakkoaktiivisuus, pitäisi laskea, mitä kauempana Oulusta oltiin. Näillä regionaalisilla eroilla voidaan siten mitata myös vastarintatyön tuloksia.

Taulukko 6. Kutsuntalakkoaktiivisuus paikkakunnittain vuosina 1902 – 1904 (prosentteissa).

Paikka	1902 / %	1903 / %	1904 / %
Oulu	100	44	37
Oulun maask.	100	29	25
Oulunsalon kap.	100	14	13
Haukipudas	100	35	11
Kiiminki	100	15	12
Ylikiiminki	100	12	7
Liminka	100	26	26
Kempele	100	36	10
Tyrnävä	100	55	19
Temmes	100	12	28
Lumijoki	100	21	27
li	55	20	13
Kuivaniemi	100	67	29
Muhos	90	27	23
Utajärvi	100	54	16

Lähde: KaST K61/2-3 Kutsuntaluettelot v. 1902. K61/2 I Kutsuntapiiri 1902; KaST K67/4.2 Kutsuntaluettelot v. 1902 – 1903. K70/4 Päiväkirja Oulun läänin 1:seen kutsuntapiiriin kirjoitetuista asevelvollisista v. 1903; KaST K70/3 Oulun läänin 1. kutsuntapiiri. Kutsunnan toimittamista koskevia asiakirjoja v. 1903 – 1904. K70/5 Päiväkirja Oulun läänin 1:seen kutsuntapiiriin kirjoitetuista asevelvollisista v.1904.

Vuonna 1902 kaikki muut paikkakunnat litä (55 prosenttia oli lakon kannalla) ja Muhosta (90 prosenttia oli lakon kannalla) lukuun ottamatta olivat passiivisessa

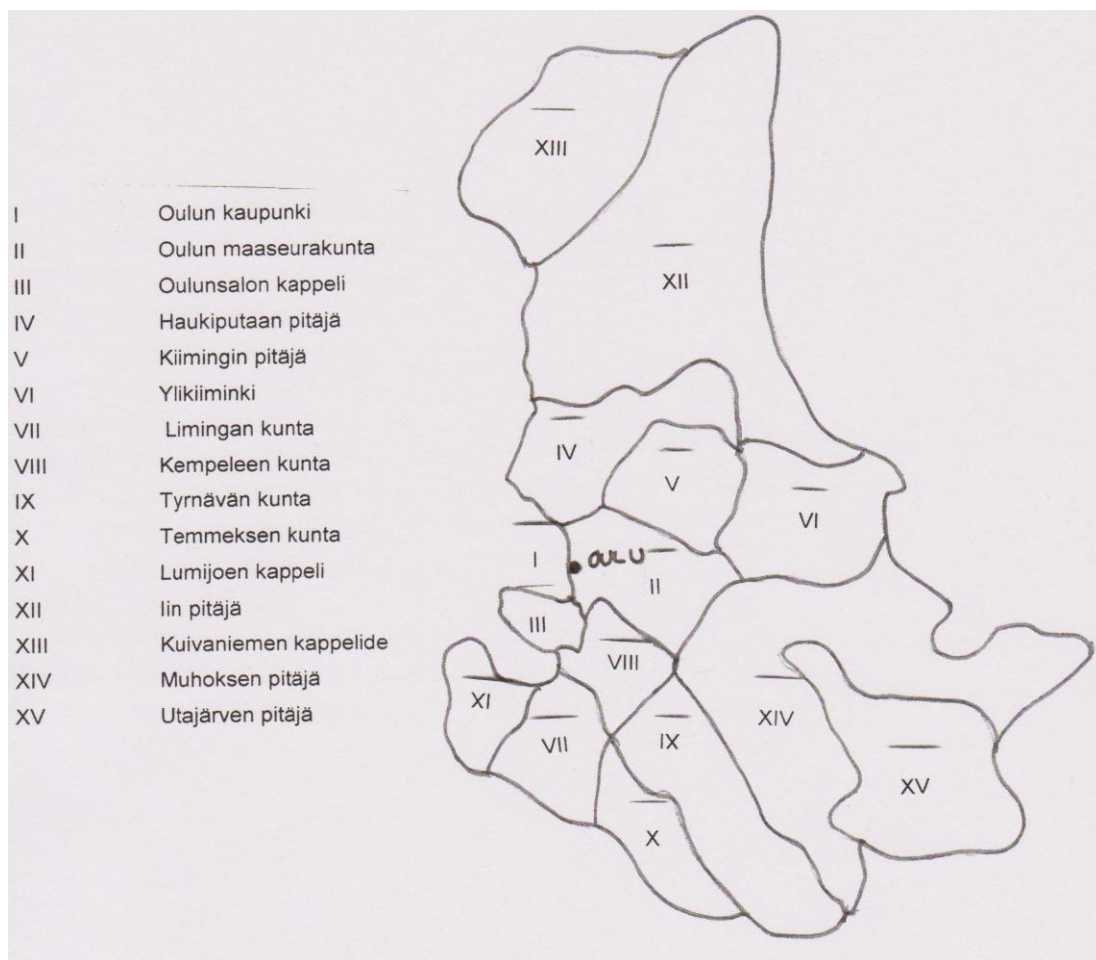
vastarinnassa täydellisiä, kun yksikään asevelvollinen ei saapunut kutsuntapaikalle ainakaan osallistuakseen kutsuntoihin.

Seuraavana vuonna vain Kuivaniemi ylitti 60 prosenttia lakkoaktiivisuudessa, ja vain kaksi kuntaa Tyrnävä ja Utajärvi ylittivät 50 prosenttia. Oulun kaupungissa puolestaan jäätiin 44 prosenttiin, eikä yli 30 prosentin kuntiakaan ollut kuin Kempele ja Haukipudas. Muut kunnat jäivät 20 – 30 prosenttiin, kun huomioon ei oteta Kiiminkiä, Ylikiiminkiä eikä Temmestä. Vuoden keskiarvon, joka oli 33.7 prosenttia, päälle ylsi siis vain kolmannes kunnista.

Vuoden 1904 kutsunnoissa koko alueen keskiarvo oli reilu 21 prosenttia. Vuoden aktiivisin lakkopaikka oli Oulun kaupunki, joka ainoana ylitti 30 prosentin rajan. 20 – 30 prosenttiin päästiin Oulun maaseurakunnassa, Limingalla, Temmeksessä, Lumijoella, Muhoksella ja Kuivaniemellä. Muissa jäätiin alle 20 prosenttiin.

Vuosikeskiarvolla mitattuna koko ajanjakson poliittisesti perustuslaillisin paikka ei suinkaan ollut Oulu; Aktiivisin oli Kuivaniemi. Täytyy kuitenkin muistaa, että Oulun kaupunki kärsi kutsuntalakkoja vastaan suunnatuista toimista kaikkein eniten. Lin pitäjässä, jonka valtiopäivämies P. Aulin oli, ei sen sijaan onnistuttu perustuslaillisessa propagandassa, sillä sen keskiarvo oli kaikkein heikoin. Toisaalta on niinkin, että tulokseen vaikuttaa ensimmäisen vuoden heikko lakkoaktiivisuus.

Kartta 1. Tutkimusalueen kartta paikkakunnittain.

Lähde: Jutikka 1977, 187.

Jos paikkakunnat jaetaan kolmeen (3) alueeseen niiden maantieteellisen sijainnin perusteella, jossa Oulun kaupunki on keskus (1). Toisen alueen muodostavat Oulun kanssa samaan arvanheitoalueeseen kuuluvat kunnat (2). Kolmannen muodostavat kaikkein syrjäisimmät kunnat eli neljännen ja kuudennen arvanheitoalueen kunnat (3).²⁰⁶ Muiden alueiden tilastot verrattuna Ouluun osoittavat, että etäisyys keskuksesta ei näytellyt niin suurta roolia kuin molempien puolueiden asevelvollisuuskutsuntoja koskenut propaganda, jolloin varsinaisia eroja ei lyhyestä maantieteellisestä sijainnista johtuen syntynyt.

²⁰⁶ Ks. Kartta 1. 2. Alueet II – XI. 3. Alueet XII – XV.

Aktiivisuuteen on vaikuttanut agitaation aiemmin käsitellyt toimet, varsinkin kunoeroja ei voida selittää edes paikkakuntien erilaisella sosiaalisella rakenteella.

5 Vastarintatyön seurauksia

5.1 Oululaisten perustuslaillisten maastakarkoitukset 1903

Kesäkuussa Rosendalin oppilas Arvi Järventaus kirjeessään maastakarkotetulle opettajalle:

”Jumala suokoon, että koittaisi pian se päivä, jolloin saisimme teidät keskellämme nähdä ja puristaa kättänne. Minä en sitä silloin saanut kun te läksitte – toiset olivat minua onnellisempia – mutta minä kuitenkin näin Teidät ja siitäkin minä olen kiitollinen”.²⁰⁷

Keväällä 1903 Bobrikov sai diktatuurivaltuudet, jotka antoivat hänelle mm. oikeuden puuttua kuntien asioihin sekä karkottaa ihmisiä maasta. Samaan aikaan Oulun kuvernööri Otto Savander, entinen vanhasuomalainen, käytti Bobrikovin valtaoikeuksia hyväkseen. Hän esimerkiksi vaihtoi perustuslailliset virkamiehet sopiviin. Savander, joka oli siirtynyt vähitellen venäläisen virkavallan kannattajaksi, myös hankki Bobrikovilta luvan Rosendalin ja senaattori Lennart Gripenbergin karkottamiseen. Liberaali senaattori oli jo helmikuun manifestin aikaan vaatinut manifestin todellisten seurausten selvittämistä. Samalla yhtenäinen rintama rapistui, ja jako vanhasuomalaisiin myöntöväisyyismiehiin ja ruotsalaisiin sekä nuorsuomalaisiin perustuslaillisiin tapahtui. Perustuslaillisuus oli liberaalille senaattorille itsestään selvä valinta.²⁰⁸

Eroa Gripenberg pyysi kesällä 1900 annetun kielimanifestin jälkeen, sillä senaatin oli turha yrittää vastustaa sitä. Manifestin tarkoituksena oli muuttaa

---

²⁰⁷ KA EPK XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Kirjeitä.

²⁰⁸ Gluschkoff 2008, 245-248.

venäjän kieli asteittain maan virkakieleksi. Gripenberg ei halunnut olla mukana tilanteessa, jossa senaatti päättäisi sen julkaisemisesta. Samoin toimi myös yksitoista muuta senaattoria. Helsingissä senaattorina ollessaan Gripenberg oli pysytellyt täysin kagaalin ulkopuolella. Ouluun muuttaessaan järjestön toiminta oli jo käynnissä, mutta työkiireet oululaisen nahkatehtaan veljekset Åhströmin toimitusjohtajana estivät osallistumisen. Gripenberg yrittikin pysytellä erossa politiikasta, eikä hän omien sanojensa mukaan edes ottanut erityisen aktiivisesti osaa liikkeen toimintaan.²⁰⁹

Hänen poliittinen aktiivisuutensa perustui käytännössä kirjoituksiin *Fria Ordissa*, mutta hän kiersi myös Pohjois-Pohjanmaalla kansalaiskokouksissa ja toimi esimerkiksi Oulussa pidetyssä perustuslaillisten kokouksessa joulukuussa 1902 puheenjohtajana, vaikka paikalla oli myös Rosendal, jolle tehtävä useimmiten itseoikeutetusti lankesi.²¹⁰ Kokouksissa Gripenberg esiintyi eritoten rehellisenä ja suoraselkäisenä miehenä, joka painotti perustuslaillista näkökulmaa, ja silti oli aina kansan puolella. Esimerkiksi yhdessä Oulun kokouksessa kokouksessa keskusteltiin seuraavan vuoden arvannostosta. Esitettiin, että kutsuntaikäiset eivät jättäisi minkäänlaisia vapautus- tai huojennus – hakemuksia, eivätkä ottaisi osaa kutsuntaankaan. Gripenberg halusi kuitenkin huomauttaa, että on käytettävä laillisia keinoja: nuorisolle ei saa valehdella, että jos kaikki jäävät pois siitä ei seuraa mitään rangaistusta.

”Vaikuttimet poisjääntiin täytyy tapahtua vakaumuksesta ettei laittomuuksiin tule alistua eikä väkivaltaan tai vakuutuksiin.”²¹¹

---

²⁰⁹Gluschkoff 2008, 245-248,254,261.

²¹⁰KA EPK XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Sähkösanomia ja kirjeitä.

²¹¹KA EPK XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Sähkösanomia ja kirjeitä.

Vaikka Gripenberg esiintyikin maltillisesti oululaisten kokouksissa, ei se jäänyt kuitenkaan Helsingissä huomaamatta, vaan Gripenbergin toiminta oli Bobrikoville viimeinen pisara.²¹²

Bobrikov oli laatinut karkoitettavien ehdokaslistan jo Kämpissä pidetyn salaisen kansalaiskokouksen jälkeen, jolloin Gripenbergin nimi oli liitetty siihen muun muassa. Rosendalin ja muiden, kuten Leo Mechlelinin, joukossa. Rosendal siis karkotettiin yleisen vastarintatoiminnan lisäksi, koska hän oli ottanut osaa ja toiminut puheenjohtajana marraskuussa 1902 Helsingin Kämpin hotellissa pidettyssä kagaalin kokouksessa. Marraskuun alussa oli Rosendal saanut Erkolta kirjeen, jossa hänet kutsuttiin Kämpin hotellissa pidettävään kokoukseen marraskuun 12. päivänä: ”sinä tietysti itse tulet – pidän sitä aivan välttämättömänä”. Samalla Erkko mainitsi kutsuneensa myös muut Oulun vastarintamiehet, kuten Lennart Gripenbergin, Pekka Aulinin ja Jaakko Pikkaraisen. Samalla Rosendal sai neljä tyhjää kutsukorttia, jotka hän saattoi täyttää sellaisten henkilöiden nimillä, joiden läsnäolon katsoi välttämättömäksi.²¹³

Rosendal piti illallisen jälkeen niin vaikuttavan puheen, että sen nimetöntä referaattia suunniteltiin julkaistavaksi Vapaissa lehdissä. Lisäksi kokouksessa keskusteltiin ”valtiollisen ja kansallisen itsenäisyyden pelastamiselle välttämättömästä passiivisesta vastarinnasta kaikilla aloilla”. Kansaa oli valistettava passiivisen vastarinnan välttämättömyydestä. Luennot ja kirjallisuuden levittäminen olivat tarpeen, vaikka vaara uhkaisikin. Myös jokaisella oli velvollisuus selvittää vastarinta-asiaa naapureilleen ja kylänmiehille. Lisäksi työväenasia oli muidenkin kansalaisten kuin työväestön asia, koska kansan piti olla yhtenäinen, jotta se saattoi puolustaa kalleimpia oikeuksiaan. Kunnallisiin ja muihin luottamustehtäviin oli valittava luotettavia,

---

²¹² Gluschkoff 2008, 263.

²¹³ KA EPK XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Kirjeitä.

lain ja oikeuden kannalla pysyviä henkilöitä. Papiston piti pysyä totuuden ja oikeuden tiellä. Kokouksessa myös tunnustettiin se tosiasia, että jos virkamiehet pysyvät oikealla tiellä, tullaan heitä todennäköisesti erottamaan viroista, jolloin heitä oli tuettava ja autettava mahdollisuuksien mukaan.²¹⁴

Kokouksen seurauksena Rosendal sai tammikuussa 1903 aluksi Yrjö-Koskiselta kirjeen, jossa häneltä tiedusteltiin, oliko hän ottanut osaa kyseiseen kokoukseen. Tähän Rosendal vastasi myöntävästi, minkä jälkeen pyydettiin kouluhallitukselta virallista selvitystä. Rosendalin selvityksessä vedottiin siihen, että kyseessä oli epävirallinen, yksityinen seurustelu, johon Suomen laissa kansalaisilla oli oikeus. Rosendalin erotettiin Oulun suomalaisen lyseon virasta, ja kesällä hänet karkotettiin maasta.²¹⁵

Tällöin Rosendal oli kesäasunnollaan Muhoksella, kun hänet pyydettiin puhelimeen naapuriasunnolle. Puhelimessa hän sai viestin pojaltaan, että hänen kesäkotinsa tarkastettaisiin ja että tarkastusta seuraisi karkotus. Rosendal lähti Ouluun kaupunkiasunnolleen, kerättyään ensin kaikki puolueelle ja tovereille mahdollisesti vahingolliset paperit yhteen. Samaan aikaan Lauri Rosendal ylioppilasystävineen kokosi papereita kaupunkiasunnolla. Ensimmäiseksi virkamiehet tulivat kuitenkin tarkastamaan kesäasuntoa ja matkalla Ouluun heitä vastaan tuli kruununvouti Matias Lindner ja muita poliiseja, ja heidät käännytettiin takaisin kesäasuntoon, missä Rosendalille ojennettiin karkotusmääräys. Rosendalin oli poistuttava maasta seitsemän päivän sisällä.²¹⁶

Maastakarkotuksesta oli liikkunut huhuja jo keväästä lähtien. Tuolloin kuvernööri Savander oli vihjannut miehille, että he ehtisivät matkustaa maasta

---

²¹⁴ KA EPK VII. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Erilaisia hektografeeratulla monistettuja kiertokirjeitä y.m. papereita.

²¹⁵ Hautala 1974, 602; Oravala, 1922, 137 – 139.

²¹⁶ Oravala 1922, 147 – 148.

ennen virallista ilmoitusta. Virallinen kenraalikuvernöörin ilmoitus saapui Gripenbergille toukokuun 20. päivän aamuna. Siinä vahvistettiin Gripenbergin ja Rosendalin maastakarkottaminen hallitukselle vihamiehisen toiminnan vuoksi. Savander oli vastuussa siitä, että miehet poistuvat maasta viiden päivän sisällä. Myöhemmin Tukholmassa Gripenberg sai kuulla, että karkotus oli ollut Savanderin suunnittelema, koska se helpotti hänen omia ponnisteluja Oulun läänin pitämiseksi rauhallisena.²¹⁷

Erityisesti Rosendalin karkotus Oulusta johti kuvernööri Savanderin murhan suunnitteluun. Savander oli kuopiolaisen sepän poika, joka oli noussut myöntyväsyssenaatin virkamieheksi ja Oulun läänin kuvernööriksi, kun entinen kuvernööri Edvard Furuhjelm oli jättänyt eroanomuksensa. Eroanomus johtui Bobrikovin lähettämästä kiertokirjeestä kuvernööreille, jossa hän moitti kuvernöörejä virkavelvollisuuden laiminlyömisestä, kun eivät olleet riittävän tarmokkaasti toimineet kutsunnan onnistumiseksi lääneissä. Toisaalta Furuhjelmin kirjoittamassa vastineessa hän myöntää epäonnistumisensa kutsuntalakkojen suhteen, mutta huomauttaa myös, että uusi asevelvollisuuslaki ei ole kansan vakaumuksen mukaan lainvoimainen. Jos se sen sijaan olisi ratkaistu säätyjen hyväksymän lain nojalla, Pohjanmaan nuoriso täyttäisi velvollisuutensa yhtä hyvin kuin vuoden 1878 ollessa voimassa. Tämän vastineen kenraalikuvernööri esitti keisarille, minkä jälkeen hän lähetti tammikuun alussa kirjeen, jossa esitettiin että keisarin mielestä kuvernööri oli aika poistaa toimestaan, ja Furuhjelmillä oli seitsemän vuorokautta aikaa erota. Samankaltaisen kohtelun jakoivat myös kuvernöörit Munck, von Kraemer ja Björnberg, jonka vastinetta oletettavasti Bobrikov ei ollut uskaltanut näyttää keisarille, koska hänellä oli hyvät suhteet hoviin.²¹⁸

Uuden kuvernöörin salamurhasuunnitelmasta syytettiin Arvi Hälforsia, mutta syytöksistä jouduttiin luopumaan, kun koulun uusi rehtori S. A. Vesterlund

---

217 Gluschkoff 2008, 263 – 264.

218 Parmanen 1937, 213 – 219.

kuulusteli asiasta muutamia syytettyjä. Kuulusteluissa kävi ilmi, että Hällfors sekä toinen syytetty Jussi Tuokkola olivat olleet sairaina kyseisenä päivänä. Vastarinta alkoi muuttua passiivisesta vastarinnasta aktivismiksi myös koulupoikien keskuudessa.²¹⁹ Samoin kävi myös Helsingissä, jossa Arvi Nikolaisen johtama lyseolaispoikien joukko, Verikoirat, siirtyi vandalismista²²⁰ vakavasti otettavan aktivismin reserviksi. He hankkivat itselleen käsiaseita ja suunnittelivat kenraalikuvernööri Bobrikovin murhaamista. Kansanliike oli jakautumassa passiivisen ja aktiivisen vastarinnan kannattajiin.²²¹

5.2 Vastarintatoiminta maanpaossa

Tukholmasta muodostui karkotettujen uusi kotikaupunki kevään ja kesän 1903 aikana.²²² Toimielias ja työntäyteinen elämä muuttui hetkessä ajantappamiseksi vieraassa maassa. Luonnollisesti karkotetut seurustelivat keskenään ja heidän yhteiseksi dilemmaksi nousi se, miten he voisivat vaikuttaa kotimaansa asioihin. Heidän oli vanhempien vastarintamiesten mukaan vältettävä kuitenkin ottamasta aktiivista johtajan roolia, koska he eivät karkotettuina voineet myöskään vierittää heidän tekemisistään vastuuta niille, jotka teoista kärsisivät. Sallituksi työmuodoksi katsottiin lentokirjasten kirjoittaminen ja Vapaiden sanojen, jonka päätoimittajana Rosendal oli Tukholmassa asuessaan, toimittaminen.²²³

---

²¹⁹ KA EPK X. 66 Fil.Maisteri Kaupunginjohtaja Arvi Hällforsin, Turku, 16/XII 1934 antamia haastattelutietoja. Lopulta syksyllä 1905 pojat perustivat aktivistisen kerhon nimeltä kahdeksan, jonka ehkä suurin käytännön työ liittyi vapaiden sanojen jakamiseen Oulussa sekä itsenäisyyspropagandan harjoittaminen eri koulujen oppilaiden keskuudessa.

²²⁰ Pojat esimerkiksi suunnittelivat vaihtavansa Nikolai II muotokuvan lyseon seinältä Eetu Iston Hyökkäykseen.

²²¹ Keskisarja 2010, 93 – 94.

²²² Erkko kirjoitti Rosendalille kuultuaan karkotuksesta, kun oli itse käymässä Amerikassa. Hän vakuuttui siitä että suomalaiset viihtyisivät siellä jos heitä olisi tarpeeksi, koska viljelysmaa oli hyvää ja ilmasto mukava – kyseessä oli oikea luvattu maa! Kirjeessä hän ehdottikin että Rosendal lähtisi heidän papiksi ja henkiseksi johtajaksi ja saisi sieltä oman pappilan, jonka maasta tuloja tulisi arviolta 1200 dollaria vuodessa. Rosendal ei kuitenkaan tarttunut tarjoukseen.

²²³ Gripenberg 1913, 61 – 65.

Syyskuussa 1903 karkotetut ja muutama Suomesta vierailulle saapunut vastarintamies järjestivät Tukholmassa ns. Tukholman valtiopäivät, jonka ohjelman laatimiseen muiden muassa Rosendal osallistui. Tarkoituksena oli pyrkimys löytää jonkinlainen yhteisymmärrys myöntäväsyyksien kanssa, jotta koko kansan rivit saataisiin yhtenäiseen taisteluun, ja neuvotella yhteisistä menettelytavoista.²²⁴

Oulun aluetta koskeva kokous järjestettiin keväällä 1904, kun karkotetut perustuslailliset järjestivät Pohjois-Ruotsin Bodeniin kokouksen, johon osallistui maanpakolaisia kuten kokouksen puheenjohtaja Rosendal, Lennart Gripenberg, von Born, von Troil, Castren, Niemi, sekä Suomesta kutsuttuja henkilöitä, kuten Kyösti Kallio Nivalasta sekä Heikel, Heikkinen että Lauri Rosendal²²⁵ Oulusta. Työväenliikkeestä paikalle olivat saapuneet Yrjö Mäkelin sekä oululaiset Kempainen ja Määttä. Jo aiemmin keväällä Rosendal oli määrännyt Väinö Kokon ja Väinö Malmivaaran tapaamaan kokoukseen kutsuttuja henkilöitä. Malmivaaran oli kierrellyt Itä-Suomessa ja Kokko Länsi-Suomessa ja Pohjanmaalla. Kokko matkusti Ouluun, jossa tapasi Theodor Heikelin, joka puolestaan kävi Kallion sekä Pohjanmaan kerettiläisten luona. Matkalla noudatettiin äärimmäistä varovaisuutta, mistä osoituksena oli se, että vasta käyntipaikassa sai tietää kenen luokse seuraavaksi tuli matkustaa.²²⁶

Bodenin kokousta varten Vihtori Niemi oli varannut palokunnantalon.²²⁷ Kokouksen aluksi Jonas Castren esitelmöi Venäjä teollistumisesta ja sen työväestöstä sekä Venäjän ja Japanin välille syttyneestä sodasta. Tämän jälkeen keskusteltiin kokouksen tärkeimmästä aiheesta,

---

²²⁴ Parmanen 1937, 540 – 542.

²²⁵ Lauri itse teki propagandaa laittomia asevelvollisuuskutsuntoja vastaan vuonna 1901 ja 1903 Vuoden hän oli 1902 opintomatalla ranskassa. Tukholmassa auttoi isäänsä Vapaiden lehtien toimittamisessa v. 1904 ja teki muutaman ”kagaalimatkan” ainakin Haaparannalle, Kokkolaan ja Pietarsaareen.

²²⁶ KA EPK III. Pankinjohtaja, maisteri Väinö Kokko, Hangö, antaa haastattelussa 21/VIII 1931 Bodenin kokouksen alkuvalmisteluja koskevia tietoja.

²²⁷ KA EPK XXVI. Maanviljelijä, ent. kauppiaan Anton Vihtori Niemen antamia haastattelutietoja.

joukkomielenosoituksista. Castren ehdotti satojen ja tuhansien kokoontuvan tiettyinä hetkenä eri kaupungeissa yhteen julistamaan kansan todellista mielialaa, joka oli kuvauksien mukaan painunut kovin matalalle. Jaakko Kemppainen arveli sen ainakin Oulussa onnistuvan. Kallio puolestaan ehdotti ensin suoraa valittamista senaattiin, Castren tyrmäsi ajatuksen, koska ei uskonut lähetystöllä olevan mitään vaikutusta senaattiin. Myös Gripenberg tuki joukkomielenosoituksia, mutta muistutti että osa ensimmäisenä marssivista voidaan vangita, eikä kenellekään saanut väittää ettei ketään voida vangita, koska se ei ollut totta.²²⁸

Asevelvollisuuskysymys nousi kokouksessa myös esille. Poliisivoimaa vastaan oli tehtävä jyrkkää vastarintaa. Nyt myös asevelvollisten vanhemmat tuotiin mukaan keskusteluun ja esitettiin, että vanhempien oli estettävä lapsiaan menemästä kutsuntaan. Lisäksi painettiin lehtinen kutsuntaikäisille. Siinä selitettiin, että venäläisiin ei ollut luottamista, vaikka kyseisenä vuonna olikin tarkoitus ottaa vain 190 palvelukseen sotaväkeen. Kallion mukaan kansalta ei voinut kuitenkaan odottaa liikoja, ja sille olisi pitänyt tässä tapauksessa olla takeet siitä, ettei kansa olisi joutuva vainojen kohteeksi. Keskustelussa Heikel nosti myös esiin, että kansan pitäisi ottaa laki omiin käsiin ja kurittaa virkamiehiä ja poliiseja, jotka panevat toimeen laittomuuksia sekä uhkailevat kuntia rangaistuksilla. Osa vastusti, mutta ehdotus otettiin jotenkin kuitenkin mielihyvällä vastaan.²²⁹ Tässä vaiheessa suoraa, aktiivista toimintaa ns. laittomuuksia vastaan ei enää nähty yhtä vakavana asiana kuin vielä muutamaa vuotta aikaisemmin. Kotimaasta saapuneiden tehtäväksi jäi mielenosoitusten järjestäminen ja mielenvirkeyden kohottaminen kotimaassa – kansalaiset piti saada luottamaan valoisaan tulevaisuuteen.

---

²²⁸ KA EPK XXVII. L.F. Rosendal. Maunu Rosendalin papereita. Bodenin kokouksen pöytäkirja 1904.

²²⁹ KA EPK XXVII. L.F. Rosendal. Maunu Rosendalin papereita. Bodenin kokouksen pöytäkirja 1904.

Sen sijaan Bodenin kokous oli Lauri Rosendalin mukaan isälle kova pettymys, koska kotimaasta tulleet lausunnot kuvasivat kansan mielialan alas painuneeksi. Myöskään itse mielenosoitukset, jotka oli tarkoitus järjestää 5. kesäkuuta venäläistä sortovaltaa vastaan, eivät onnistuneet. Ne olivat jääneet Kempvaisen hoidettavaksi. Niihin ei kuitenkaan saatu kuvernööri Savanderin eikä poliisimestari Demidovin lupaa.²³⁰

Mielenosoituksesta Jonas Castrén kirjoitti Rosendalille kahdessa eri kirjeessä kesäkuussa. Työmiesten ja kansalaisten oli järjestettävä uusi mielenosoitus, koska edellinen oli ollut heikko. Mielenosoitusta piti Castrénin mukaan mainostaa Rosendalin, Aulinin sekä hänen omalla nimellä. Näin siksi, että kansalaiset ottaisivat mielenosoituksen tosissaan ja osallistuisivat siihen. Talonpoikien oli osallistuttava, koska ilmassa oli pelkoa siitä, että suomalaiset parhaat miehet lähetettäisiin Venäjän joukko-osastoihin palvelukseen.²³¹

Mielenosoituksen tarpeellisuus oli huomattu myös Oulussa, mutta sen toteutusta epäiltiin. Eräässä kirjeessä Liina Aulin kirjoitti Rosendalille, etteivät olot Oulussa tuntuneet hyvälle, koska vakoilijoita ja kyselijöitä vilisi kaupungissa, eivätkä ihmiset voineet enää täysin luottaa toisiinsa. Osittain tämä johtui siitä, että myöntövyörylinjan kannattajilla oli väylä nousta sosiaalisessa hierarkiassa toisten kustannuksella. Oulun ongelmista tuli Rosendalille toinenkin kirje, jossa viitattiin venäläisten santarmien kasvaneeseen määrään sekä vaikeuksiin saada edes tavallisille kansalaisille passeja.²³²

---

²³⁰ Kujala 1995, 232 – 233.

²³¹ KA EPK XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Sähkösanomia ja kirjeitä.

²³² KA EPK XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Kirjeitä.

5.3 Asevelvollisten armonanomuksia

Kalle Perttunen anoi elokuussa 1903 armahdusta kenraalikuvernööriltä, koska ei ollut nostanut arpaa Oulun kaupungin kutsuntatilaisuudessa 1902. Syynä siihen oli ollut kaupungissa vallinnut kiihotus, jolle Perttunen antoi periksi. Tätä hän piti hairahduksena ja anteeksi annettavana tekona. Perttunen ei ollut suinkaan jäänyt ainoaksi, sillä useat muutkin syyttivät kutsuntatilaisuuksissa vallinnutta kiihotusta. Armonanomukset muotoiltiin kaikki samanlaisiksi. Useimmissa anomuksissa syyksi mainittu kiihotus sai muutamissa myös kasvot. Matti Kallionkoski, Johan Pyhänniska ja Fredrik Rönkkö Oulun kaupungista anoivat armahdusta ja lisäsivät vielä, että arvannostaminen jäi ”korkeammalla sivistysasteella olevien tilaisuuteen saapuneiden sivuhenkilöiden houkuttelemisen johdosta tekemättä”.²³³ Tarkkaa armonanomusten määrää ei tutkimusalueen osalta ole tiedossa. Kaikkiaan kutsuntaluetteloihin oli merkitty armahdettuja vuoden 1902 kutsuntojen jälkeen yhteensä 77. Vuoden 1903 laittomasti poissaolleita armahdettiin yksi ja vuoden 1904 kutsutuista kolme. Eniten armonanomuksia saapui Ylikiimingistä, joista 28 poissa olleesta 17 pyysi armahdusta ja sai sen. Samoin Oulun kaupungista armahdettiin joulukuun lopussa 1903 yhteensä 25 kutsuttua. Ylikiimingissä oli vuoden 1902 kutsunnoista poissa 28 joista 17 armahdettiin vuoden 1903 lopulla.²³⁴

Jos joku ”hairahtuneista” ei osannut anomusta itse laatia, kirkkoherrat kirjoittivat henkilön puolesta. Kuvernööri oli myös luvannut armahtaa ne, jotka sitä ”hairahdusta” vilpittömästi ja nöyrimmästi katuivat.²³⁵

Armahdukset johtivat anomusten lisääntymiseen. Ne innoittivat myös toisia kutsunnasta esteettömästi poisjääneitä, kuten talokkaanpoika Juho Ukkolaa Muhokselta ja renkiä Jaakko Terskaa Oulusta.²³⁶

---

²³³ KaST K64/2.2 Saapuneet virkakirjeet v. 1903 – 1904.

²³⁴ KaST K61/2-3 Kutsuntaluettelot v. 1902; K61/2 I Kutsuntapiiri 1902; K65/3 Yleinen asevelvollisuusluettelo vllle 1902 Oulun läänin 1:ssä kutsuntapiirissä.

²³⁵ KaST K64/2.2 Saapuneet virkakirjeet v. 1903 – 1904.

Armonanomukset jatkuivat vuonna 1904. Nyt armoa anoivat niin vuoden 1902 kutsunnasta kuin edellisvuoden kutsunnastakin poissa olleet. Ehtona oli, että kutsunnasta esteettä poissa olleet ilmoittautuivat Oulussa kutsuntatoimistolle, josta he saisivat todistuksen, jota ennen armonanomusta ei voinut tehdä ja armahdusta saada. Vuonna 1904 syntyi keisari Nikolai II perheeseen perintöruhtinas, minkä syntymän takia annettiin elokuussa armollinen armahduskirje ”Perintöruhtinaan syntymän johdosta”. Ilmoitus innosti monia anomuksiin Näin toimi esimerkiksi Jaakko Ollikainen, joka oli vuonna 1902 ollut kutsuntapaikalla lissä, mutta oli monen muun kanssa jättänyt arvan nostamatta, koska silloiset vastarintamiehet ”kielsivät nostamasta”, mitä hän sitten ”ymmärtämättömyydessään totteli”.²³⁷

Kuivaniemeläinen Kalle Halttu oli poikkeustapaus. Hän oli ollut, ainakin omien sanojensa mukaan, Amerikassa vuoden 1903 arvannoston aikaan, mutta palannut takaisin kotiseudulle. Sen takia Halttu ilmottautui kunnan nimismiehelle ja kysyi miten armahdusta saattoi anoa. Kaava oli sama ja Halttu armahdettiin.²³⁸

Armonanomuksissa oli helppo syyttää ylioppilaita ja työväenagitaattoreita, jotka olivat kiihottaneet tai käskeneet olemaan nostamatta arpaa. Joukon painostus, väkivallan uhka tai suoranainen väkivalta eivät myöskään olleet täysin tuntemattomia. Esimerkiksi Uksilan kertoman mukaan laittomia kutsuntoja vastustettiin etenkin koulunuorison, ylioppilaitten ja työväestön keskuudessa. Kun maaseudulta saapui nuoria miehiä Ouluun, missä kutsunnat pidettiin, pitivät maalaiset arpalippuja hatuissaan osoittaakseen aikomuksensa osallistua

---

²³⁶ KaST K64/2.2 Saapuneet virkakirjeet v. 1903 – 1904.

²³⁷ KaST K64/2.3 Saapuneet virkakirjeet v. 1904.

²³⁸ KaST K64/2.3 Saapuneet virkakirjeet v. 1904.

kutsuntoihin. Siihen vastasivat heitä vastassa olleet ylioppilaat ja koulunuoriso hakkaamalla heidät ja ajaen Oulun tullista ulos.²³⁹

Toisaalta vieläkin synkempiä tapauksia oli. Väinö Kokko muisti erään kutsuntaikäisen talonpoikaisnuorukaisen taistelun Kälviällä. Hän ei ollut päässyt varmuuteen siitä miten asevelvollisuusasian suhteen piti menetellä, mutta muiden ikätoverien painostuksesta jätti osallistumatta kutsuntaan. Jälkeenpäin nuorukainen katui valintaansa, meni heinälatoon, sytytti sen ja siten tappoi itsensä.²⁴⁰

5.4 Passiivisesta vastarinnasta kohti aktivismia

Muutaman vuoden passiivisen vastarinnan tulokset osoittivat, etteivät passiiviset keinot olleet tarpeeksi tehokkaita lopettamaan sortotoimia. Päinvastoin emämaan ote Suomen suuriruhtinaskunnasta vain kiristyi. Nuorempien, etenkin ruotsinkielisten vastarintamiesten mukaan passiivisesta vastarinnassa oli luovuttava. Tilalle oli otettava aktiivinen vastarinta. Perustuslaillinen vanha johto pysyi kuitenkin passiivisen vastarinnan kannalla.

Aseellisesta vastarinnasta tai ainakin niiden hankkimisesta oli Oulussa puhetta ensimmäisen kerran Oulujoen kansakoululla pidetystä kokouksesta kesäkuussa 1902. Silloin Rosendal oli saanut toimekseen kysyä kiväärien hankkimisesta ja ampumisurheilun kehittämisestä. Keskusteluun osallistuivat maanviljelijä Pikkarainen, valtiopäivämies Pekka Aulin, kansakoulun opettaja Kokko ja maanviljelijä Tuohino. Kunnassa oli perustettu ampumayhdistys toimikuntineen. Aseiden hankkimista ja ampumaurheiluun osallistumista Aulin ja Kokko vastustivat, koska pelkäsivät sellaisen toiminnan johtavan kauaksi passiivisesta

---

²³⁹ KA EPK II. Syksyllä 1931 saadut haastattelut ym.

²⁴⁰ KA EPK III. Laittomat asevelvollisuuskutsunnat. Pankinjohtaja, maisteri Väinö Kokon Hangössä 21/VIII 1931 haastattelussa antamia tietoja.

vastarinnasta ja laillisuuden periaatteesta, eikä malttia saanut kadottaa. Pikkarainen perusteli aseiden hankkimista sillä, että ampumakilpailuja oli ennenkin pidetty, kun kotimaiset joukot oli hajotettu ja ampumataidon vähentyminen aiheuttaisi vahinkoa. Tuohinon mukaan yhdistykset voisivat herättää liian suurta huomiota, joten harjoittelun piti tapahtua kaikessa hiljaisuudessa. Aulin ei vastustanut ajatusta, mutta sitä ei saanut missään tapauksessa liittää passiiviseen vastarintaan, ettei kukaan pääse väittämään että se valmistaa aktiiviseen vastarintaan.²⁴¹

Samalla kun kenraalikuvernöörin ote vei voiton passiivisesta vastarinnasta, synnytti sen ajama politiikka uusia radikaalimpia liikkeitä. Lopulta venäläistämistoimien yllyttyä perustuslaillisten omaksuma passiivinen vastarinta ei enää riittänyt kaikille, vaan alettiin vaatia voimakkaampia vastarintatoimia. Syksyn 1903 Tukholman valtiopäivillä enemmistö oli maltillisen linjan kannattajia, mutta vähemmistö, johon kuuluivat muun muassa Konni Zilliacus, Arvid Mörne, Herman Gummerus ja Almar Fabritius, kannatti jyrkemmän, aktiivisen vastarintalinjan omaksumista. Syksyn kuluessa ensimmäiset aktivistit kokosivat joukkojaan ja päätyivät keskittämään voimansa kenraalikuvernööri Bobrikovin murhaamiseen.²⁴²

Bobrikovin salamurhasuunnitelmasta Rosendalkin kuuli vuoden 1904 alkupuolella. Rosendalin luona Uppsalassa vierailleet Arvid Mörne ja Almar Fabritius, esittivät suunnitelman Bobrikovin murhaamiseksi. Mörnestä tuli aktiivisen vastarintaliikkeen johtoportaan jäsen sen perustamisesta syyskuusta 1904 alkaen. Hän oli Suomessa kuuluisa suomenruotsalaisen kansallisuusliikkeen sekä sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen kannattaja.²⁴³ Fabritius puolestaan toimi Loviisassa 1900-luvun alkuvuosina pankinjohtajana, viljeli maatilaa Lapinjärvellä

---

²⁴¹ KA EPK XI. Rehtori M. Rosendalin papereita (antanut L.F. Rosendal).

²⁴² Zetterberg 1986, 232.

²⁴³ Wrede 2005, Mörne, Arvid (1876 - 1946) runoilija, kotimaisen kirjallisuuden dosentti, kansanvalistaja, poliitikko.[Http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/3565/](http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/3565/). Viitattu 10.11.2010.

sekä osallistui paikkakunnalla laittomien asevelvollisuuskutsuntojen vastustamiseen. Hän muun muassa kieltäytyi Lapinjärven kuntakokouksen puheenjohtajana nimeämästä jäseniä kutsuntalautakuntaan, minkä takia hänet karkotettiin maasta, ja hän siirtyi Tukholmaan, missä osallistui Suomen aktiivisen vastustuspuolueen perustamiseen ja toimitti yhdessä Zilliacuksen kanssa *Fria Ord* -aktivistilehteä. Fabritius pääsi palaamaan Suomeen vuoden 1905 suurlakon jälkeisissä vapautuneissa oloissa.²⁴⁴

Esitetyssä suunnitelmassa oli Lennart Hohenthalin, jolle oli salamurhaa varten vuokrattu asunto vinosti vastapäätä kenraalikuvernöörin taloa, tarkoitus heittää pommi vihatun Bobrikovin päälle hänen kävellessä Fabianin kadulla tai vastavasti ampua hänet mauserillaan. Teolle haluttiin Rosendalin moraalinen kannatus, jota hän ei kuitenkaan voinut antaa²⁴⁵. Suunnitelma kuitenkin paljastui ennen kuin hanketta ehdittiin toteuttaa ja Mörneä kuulusteltiin asiasta, mutta hänet vapautettiin.²⁴⁶

Bobrikov oli myös Helsingin suomalaisen reaalilyseon poliittisen aktivistikoplan ”Verikoirien” ensimmäisenä kohteena. Puhe Bobrikovin murhasta oli ollut satojen päihtyneiden ylioppilaiden huulilla, joten ei ole yllättävää että lyseolaispojatkin puhuivat siitä. Suunnitelman toteuttamiseksi tarvittiin pommi, joka aiottiin heittää Bobrikovin jalkoihin Uspendskin katedraalissa kesken ortodoksi jumalanpalveluksen. Toinen helpompi tapa olisi ollut heittää pommi kirkon ulkopuolella. Lopulta suunnitelmasta, kirkkoon tehdyistä tiedusteluretkistä huolimatta, jouduttiin luopumaan, koska kukaan lyseolaisista ei osannut valmistaa kyseistä pommia.²⁴⁷

---

²⁴⁴ Uola 2003, Fabritius, Almar (1874 - 1953) eduskunnan pikakirjoituskanslian päällikkö, aktivisti, jääkärikapteeni. [Http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/5460/](http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/5460/). Viitattu 10.11.2010.

²⁴⁵ KA EPK XXVII. L.F. Rosendal. Maunu Rosendalin papereita. Bodenin kokouksen pöytäkirja 1904.

²⁴⁶ Zetterberg 1986, 233.

²⁴⁷ Keskisarja 2010, 95 – 96.

Useista salamurhasuunnitelmista huolimatta Bobrikovin ampui lopulta kouluylivaltuutuksen apukamreeri Eugen Schauman senaatin portaikossa 16.6.1904, minkä jälkeen hän ampui itsensä. Schauman kuoli tekonsa jälkeen välittömästi, mutta Bobrikov ei. Hänet vietiin aluksi kotiin, missä hänet leikattiin. Hän eli vielä seuraavaan yöhön asti, jolloin hän siirtyi ”Kalman kuvernementtiin”. Schaumanista tuli kansan sankari, vaikka murhan vaikuttimet eivät olleet pelkästään poliittisella pohjalla, vaan kansalle kriittisellä hetkellä hän pettyi peruuttamattomasti rakkaudessa.²⁴⁸ Uhrautumisensa hän näki ainoaksi vaihtoehdoksi maassa, jossa ei enää elänyt Runebergin sankareiden ja isäin henki, mihin hänet oli synnyinkodissaan kasvatettu.²⁴⁹

Yleisesti kuviteltiin sarron olleen jo niin voimakasta, ettei se olisi voinut enää siitä voimistua, ja Bobrikovin murhan jälkeen Helsingin kadut ja kahvilat olivatkin täynnä elämää. Karkotetut Rosendal, Aulin ja Niemi asuivat perheineen huoneistossa Hernösandissa, jonne tieto ampumisuutisesta sähkötettiin. Aluksi joukossa syntyi vilkas keskustelu siitä, että Bobrikov, ”Suomen katkerin vihollinen”, on vihdoinkin kuollut. Kuitenkin uutinen leikkauksesta sai vastarintamiehet levottomaksi. Asiasta lähdettiin joukolla kertomaan myös vapaaherra Eric von Troilille. Seuraavana päivänä Lontoosta saapui vihdoin odotettu sanoma, jossa ilmoitettiin Bobrikovin kuolemasta. Pian suomalaiset kokoontuivat Strandparkenin ravintolaan, missä vietettiin juhla, ja ravintolan soittokunta soitti suomalaisista kappaleista Maamme laulun ja Porilaisten marssin.²⁵⁰

Hallituspuolueen näkökulmasta tilanne ei tunnetusta helpotuksesta huolimatta ollut yhtä suoraviivainen. Murha merkitsi hallitukselle avointa haastetta, jonka takia lähetettyjen surunvalittelujen yhteydessä korostettiin murhan olleen yksityisen henkilön teko, josta ei voinut saattaa koko kansaa vastuuseen.

---

²⁴⁸ Zetterberg, 1986, 247 – 250; 258 – 259.

²⁴⁹ Keskisarja 2010, 97 – 98.

²⁵⁰ KA EPK XXVI. Maanviljelijä, ent. kauppiaan Anton Vihtori Niemen antamia haastattelutietoja.

Venäläiset hallituspiirit reagoivatkin uutiseen eri tavoin. Keisari Nikolai II lähetti surunvalittelunsa leskelle, ministerivaltiosihteeri von Plehwe ei uskonut teon johtavan politiikan muutokseen, vaan epäili jopa Suomen maltillisen aineksen lähentyvän hallitusta, kun taas Witte ajatteli murhan helpottavan yleistä sovinnon tekemistä ja olojen rauhoittamista. Myös Helsinki pysyi ulkonaisesti rauhallisena, vaikka kaupungin venäläiset pelkäsivät suomalaisten aloittavan laajamittaisen kapinaliikkeen. Kaikkiaan Venäjän reaktio jäi odotettua lievemmäksi, sillä keisarikunnan päähuomio kiinnittyi Japanin kanssa käytyyn sotaan ja maassa kasvavaan vallankumousliikkeeseen.

Suomen uudeksi kenraalikuvernööriksi nimitettiin ruhtinas Mihail Obolenski, jonka tehtäväksi tuli rauhoittaa kansan mielialaa, pitäen kiinni politiikan periaatteellisesta linjasta. Käytännössä politiikan linja oli kuitenkin muuttunut. Muutama viikko kenraalikuvernöörin murhan jälkeen ministerivaltiosihteeri Plehwe sai surmansa sosialistivallankumouksellisten pommiattentaatissa. Tästäkin saapui sähkösanoma Tukholmaan, jossa ilmoitettiin että Plehwe on luultavasti kuollut ampumiseen²⁵¹. Näin poistui kesällä 1904 kaksi Venäjän Suomen-politiikan keskeistä vaikuttajaa näyttämöltä.²⁵²

Marraskuussa 1904 lopulta perustettiin Suomessa Suomen Aktiivinen vastustuspuolue, johon kiinnittyi terroristista ohjelmaa ajava vallankumouksellinen seura. Sen välitavoite oli hallinnon lamauttaminen attentaateilla ja uhkailuilla. Passiivisen vastarinnan aika alkoi olla loppuillaan, vaikka aktivismi tavoitti vain murto-osan väestöstä. Työväenyhdistykset kasvoivat ja radikalisoituivat kaupungeissa, mutta valtiollinen asema ei liikuttanut renkejä, piikoja taikka torppareita. Talolliset puolestaan ymmärsivät myöntöväisyyksiä varovaisuutta: mitä siitä seuraisi, jos kaksi miljoonainen kansa totisesti ärsyttäisi Venäjän monimiljoonaista imperiumia. Kun

---

²⁵¹ KA EPK XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Sähkösanomia ja kirjeitä.

²⁵² Polvinen 1984, 329 – 333.

maantieteellinen ja sosiaalinen pohja ei riittänyt joukkoliikkeeseen, kuten asevelvollisuuslakkojen kuivuminen kasaan osoitti, jatkoi suomalaisten enemmistö töitään entiseen tapaan, vaikka kaupungeissa valistuksen ja kiihotuksen sijaan käytiin suoraan toimintaan. Terrorismista tuli teon propagandaa.²⁵³

---

²⁵³ Keski-sarja 2010, 100 – 101.

6 Pohdinta

Uudesta vuoden 1901 asevelvollisuuslaista käynnistynyt yhteiskunnallinen polemiikki johti suomalaisen puolueen välirikoon, jakoon perustuslaillisuuden kannattajiin ja myöntövyölinjan kannattajiin. Vanhasuomalaisten senaattoreiden kannettua yksin hallitusvastuun ryhtyivät perustuslailliset, jotka koostuivat pääosin nuorsuomalaisista, ruotsinkielisistä ja liberaaleista, lain soveltamisen estämiseksi konkreettisiin toimiin perustamalla salaisen vastarintajärjestön kagaalin vuoden 1901 elokuussa. Kagaalin keskushallitus toimi Helsingissä, josta annettiin ohjeet, tarvittavat agitaatiomateriaalit sekä rahoitus pienemmille piireille niin kutsutuille maaseutukagaaleille. Alkuvuosina maa oli jaettuna 45 piiriin, joita johtivat paikalliset perustuslaillisuuden kannattajat. Heidän apunaan toimi useita satoja paikallisia agitaattoreita, naisia, työläisiä ja opiskelijoita aina lyseolaisista ylioppilaisiin. Näiden tärkeimmäksi tehtäväksi muodostui propagoiminen asevelvollisuuslakia vastaan. Perustuslaillisessa propagandassa pidettiin puheita, kuljetettiin ja jaettiin agitaatiotoimintaan tarvittavaa kiellettyä kirjallisuutta sekä kierrettiin kutsunnan toimittamisen kanssa tekemisissä olevien virkamiesten kotona ja lopulta siirryttiin heihin joita uusi laki kosketti eniten, asevelvollisuusikäisiin.

Oulun kagaalipiirin johtomiehiin kuuluivat alusta asti Oulun suomalaisen yhteiskoulun rehtori Mauno Rosendal, joka oli yksi Pohjanmaan herännäisyysliikkeen johtajista ja kunnioitettu paitsi Pohjanmaalla myös muualla Suomessa, sekä lin valtiopäivämies Pekka Aulin. He olivat myös suunnittelemassa ja toteuttamassa lakia vastaan kerättyä ns. Oulun/Tampereen adressia. Adressiin kerättiin noin 90 000 nimeä ennen maanlaajuista ns. suurta adressia, jossa nimiä oli runsas 470 000.

Vastarintaan tarvittiin edustajia kaikista yhteiskuntaluokista. Vastarintaan liittyikin opettajia, maanviljelijöitä, työväestöä, ylioppilaita, papistoa, naisia, opiskeli-

joita sekä yksi entinen senaattori. He olivat osa yhteistä vastarintaverkostoa, jonka jokaisella eri osa-alueella oli omat työnsä ja niiden taitajat. Käytännössä Rosendal ja Aulin kävivät kirjeenvaihtoa helsinkiläisten edustajien kanssa, joilta tulivat toimintatavat ja kehys vastarintatyön järjestämiselle. Itse työ oli kuitenkin paikallista. Oulussa järjestettiin kansalaiskokouksia, joihin kutsuttiin ihmisiä kuu-
lijoiksi ympäri Pohjois-Suomea sekä mahdollisia puhujia tunnettujen vastarinta-
miesten keskuudesta. Kokouksien järjestäminen oli paikallisten johtajien tehtä-
vä. He kävivät kirjeenvaihtoa muiden lähimpien piirien johtohenkilöiden kanssa. Kokouksissa kuunneltiin eri puhujien alustuksia vastarinta-asiasta. Oulun seu-
dulla taitavana puhujana kunnostautui metsänhoitaja Theodor Heikel, josta al-
kuperäisen johdon paettua Ruotsiin tuli piirin uusi johtaja. Kokouksissa myös
keskusteltiin eri asevelvollisuusasian aina kullekin ajanjaksolle ajankohtaisista
aiheista, kuten aseiden hankkimisesta, sotilasvalasta, perustuslaillisten eroista
myöntövyölinjan kannattajiin ja yleisestä vastarintatyön toteuttamisesta kansa-
laisten keskuudessa.

Kokoukset olivat demokraattisia, puheenjohtajalla ei ollut sen enempää
periaatteellista valtaa kuin muillakaan kokouksen edustajilla. Sellaisista asioista
ja toimintatavoista, joista ei päästy yksimielisyyteen, kysyttiin keskushallituksen
näkemystä ja toimintaohjeita. Verkostoon kuului myös perustuslaillisia
kunnallislautakunnan jäseniä, kuten Oulun maalaiskunnan kunnallislautakunnan
esimies Jaakko Pikkarainen. Kunnallislautakuntien jäsenillä oli tärkeä rooli, kun
kutsunnan toimittamiseen tarvittavia lisäjäseniä valittiin, sekä
kutsuntaluetteloiden tarkastamisessa. Kutsuntaluettelot tuli lähettää
kutsuntatoimistoille tiettyyn päivämäärään mennessä, jotta kaikki asevelvolliset
saisivat tiedon kutsunnoista. Tiedottamiseen tarvittiin papistoa, joka oli Oulun
seudulla koko Suomen mittakaavassa perustuslaillisempaa kuin suurimmassa
osassa muuta maata, ja heidän edustajiaan osallistui säännöllisesti
perustuslaillisten kokouksiin. Myös koko Suomen ainoa pappissäädyn
maastakarkotettu edustaja oli Oulun tuomiorovasti Waldemar Wallin. Tosin
myöhemmin Wallin katui poliittista aktiivisuuttaan ja armahdettiin.

Propagandatyössä kielletty kirjallisuus näytteli merkittävää roolia. Sitä painettiin Suomen lisäksi Ruotsissa ja salakuljetettiin joko vesiteitse tai maata pitkin Haaparannasta Tornion kautta Pohjois-Suomeen. Joukko aktiivisia perustuslaillisia oululaisnaisia erikoistui kielletyn kirjallisuuden levittämiseen. Heistä merkittävin oli Rosendalin sihteeri, Elin Nylander, jonka tehtävänä oli Vapaiden sanojen ja sen ruotsinkielisen painoksen *Fria Ordin* levittäminen ja asiamiesverkoston luominen Suomeen. Kirjallisuutta saattoi noutaa asianomaisten kodeista, mutta sitä myös lähetettiin postitse muille paikkakunnille. Asiamiesverkkoon tarvittiin rivikansalaisia. Näiden kodit valjastettiin jakelupisteiksi, ja jopa nuoret pojat osallistuivat joissain perheissä lähetysten hoitamiseen. Riskit jäädä kiinni kirjallisuuden levittämisestä kasvoivat kuitenkin vuosi vuodelta viranomaisten otteen tiukentuessa.

Puhuttuun agitaatioon osallistui jokaisen perustuslaillisuuden kannattajan lisäksi erinäisiä kagaalin alaisuudessa toimivia, kuten ylioppilas- ja työväenagitaattoreita. Heidän tehtävään oli kiertää maaseuduilla ja kaupungeissa asevelvollisuusikäisten kodeissa sekä heille varatuissa tiloissa, joissa he pitivät puheita kutsuntalakkosten puolesta. Propagandassa vedottiin laittomalla asetuksella annettuun lakiin. Sitä piti vastustaa, jos haluttiin säilyttää kansan itsemääräämisoikeus. Myös asevelvollisia peloteltiin mahdollisella Venäjän armeijan rappiolla, kuten juopottelulla, ja myöhemmin sotavuonna 1904 sillä, että asevelvolliset raahattaisiin Aasian aroille tykinruoaksi. Viimeiset propagandakoitokset järjestettiin kutsuntatilaisuuksissa. Niissä kehoitettiin suoraan jäämään pois kutsunnoista. Jos puhuttu propaganda ei auttanut, jäi jäljelle kutsuntatilaisuudessa väkivallalla uhkailu tai suoranainen fyysinen väkivalta.

Passiivisen vastarintaverkoston agitaation tuloksia mitattiin lopulta asevelvollisuusikäisten lakkoaktiivisuudella. Mitä suurempi osa jäi laittomasti kutsunnoista pois, sitä suurempi voitto se oli perustuslaillisille. Oulun seudulla ensimmäinen kutsuntalakkovuosi 1902 sujui perustuslailliselta kannalta katsoen

erittäin hyvin. Tuolloin kutsunnoissa noudatettiin vanhaa järjestelmää. Yli 94 prosenttia kaikista asevelvollisuusikäisistä jäi pois kutsunnoista. Seuraavina vuosina tulokset laskivat: vuoden 1903 kutsunnoista, jotka järjestettiin ensimmäistä kertaa uuden lain mukaan ja joissa vannottiin ensimmäistä kertaa uusi sotilasvala, jäi pois laittomasti enää vajaa 34 prosenttia; sotavuoden 1904 kutsunnoista laittomasti poissa oli vain 21 prosenttia ja laillisellakin syyllä vajaat kaksi prosenttia.

Kutsuntakäyttämiseen ei ole yhtä yksiselitteistä syytä. Eri vuosien lakkoaktiivisuuden laskeva on seuraus useista eri toimenpiteistä. Perustuslaillisten agitaatiotyö vaikeutui huomattavasti ensimmäisen lakkovuoden jälkeen. Hallitus aloitti oman vasta-agitaatiokampanjansa, kenraalikuvernööri kiristi otettaan vaihtamalla venäläisvastaiset tai perustuslailliset virkamiehet toisiin tai lopulta karkottamalla maasta perustuslaillisten johtajia. Poisjääneitä asevelvollisia uhattiin lisäksi erilaisilla rangaistuksilla, kuten kolmen vuoden asepalveluksella venäläisissä joukko-osastoissa. Tämä vaikutti ratkaisevasti vuoden 1903 heikkoon tulokseen. Maastakarkotukset olivat Oulun seudulla suurin yksittäinen syy laskeneeseen lakkoaktiivisuuteen viimeistään vuonna 1904; Oulusta karkotettiin tai pakenivat vuoden 1903 keväästä lähtien lähes kaikki perustuslaillisten johtajat, Rosendal, Aulin, Gripenberg, Wallin ja Kemppainen. Kun Oulun kagaalin terävin kärki katkaistiin, ei kagaalin työn korvaajaksi löytynyt tarpeeksi vahvoja henkilöitä, Heikeliä lukuun ottamatta. Taistelua asevelvollisuusaseman puolesta ei voitu Ruotsista karkotettujen puolelta jatkaa, koska toiset olisivat joutuneet kärsimään heidän päätöksistään. Siksi riskit jäivät kotimaahan jääneiden henkilöiden pääosin itsensä kannettaviksi.

Vuoden 1904 kutsunnoissa kagaalin rakennetta muutettiin siten, että maa jaettiin enää kolmeen piiriin. Kagaalin keskushallitus jätti lakkojen järjestämisen ylioppilaiden ja työläisagitaattoreiden vastuulle. Näin keskushallitus vastasi ainoastaan kustannuksista. Ylioppilaiden sisäinen hajaannus ja yliopiston sisällä ta-

pahtuneet henkilövaihdokset, kuten sijaiskanslerin vaihtaminen, sekä muutami-
en kagaaliprofessoreiden maastakarkotukset, vaikuttivat ylioppilasliikkeen tais-
telumuotojen muuttumiseen. Asevelvollisuuslakkojen sijasta ylioppilaat alkoivat
suosia yliopiston sisäistä taistelua. Työläisagitaattorit sen sijaan pysyivät vaaral-
lisesta työstään huolimatta kohtalaisen tehokkaina. Tosin osa heistä joutui jät-
tämään kotimaansa rangaistusten pelossa.

Kutsuntalakoilla oli seurauksensa. Osa kutsuntaikäisistä pakeni rangaistusten
pelossa Amerikkaan, kun taas osa anoi armahdusta kenraalikuvernööriltä ja
keisarilta. Tarkkoja lukuja ei voi esittää, mutta oletettavasti noin 80
asevelvollisuusikäistä armahdettiin. Armahdetuista suurin osa oli vuoden 1902
kutsunnoista laittomasti poissa olleita. He pitivät itseänsä agitaation uhreina,
syy jota tukee myös se että ne jotka ymmärsivät täysin mistä asiassa oli kyse,
eivätkä olleet vain muun joukon johdateltavissa, olivat poissa perustuslaillisen
aatteensa takia, muut toisten painostuksesta tai yleisestä tavasta. Tosiasiassa
varsinaiset rangaistustoimenpiteet koskivat vain ylioppilaita. Lisäksi
asevelvollisuustodistuksesta tehtiin pakollinen kaikille yli 21 -vuotiaille naimisiin
aikoville, ja valtion sekä kunnan virkoja hakeville.

Asevelvollisten sosiaalisella statuksella tai paikkakunnan sijainnilla suhteessa
Oulun kaupunkiin ei ole suoraa yhteyttä lakkoaktiivisuuteen. Sivistyneistön
edustajat, säätyläiset ja ylioppilaat olivat selvästi perustuslaillisimpia, torpparit
eivät niinkään. Merimiesten osallistumista taasen määrätti enemmän oman pes-
tin pituus kuin kansallinen politiikka. Kun ensimmäisenä vuotena vastustus oli
lähes täydellistä asemasta riippumatta, laskivat luvut yleisen agitaatiotilan mu-
kaan lähes jokaisessa ryhmässä.

Taulukot osoittavat, että jotkin paikkakunnat, kuten Oulun kaupunki ja
Kuivaniemen kappeli olivat vuodesta toiseen lakkoaktiivisuuden kärkipäässä.
Muissa tutkimusalueen paikkakunnissa luvut vaihtelivat. Tilastoista näkyy se,
että toiset paikkakunnat olivat perustuslaillisempia kuin toiset. Tilastot eivät

kuitenkaan tue ajatusta Oulun kaupungista alueen keskuksena, josta lakkoaktiivisuus maantieteellisen sijainnin suhteen laskisi periferiassa. Tämä johtuu siitä, etteivät välimatkat ole kyllin pitkiä keskukselta periferiaan, jolloin kaikilla alueilla on ollut tasavertaiset mahdollisuudet agitaation suhteen.

Passiivista vastarintaa seurasi myös voimistuva aktivismi, kun passiiviseen vastarintaan tyytymättömät henkilöt vaativat voimakkaampia vastarintatoimia. Aktivistit suorittivatkin venäläisten virkamiesten salamurhia. Bobrikovin murha – olkoonkin, ettei se varsinaisesti aktivistin teko ollut - johti vähittäiseen politiikan linjan muutoksen Suomen ja emämaan Venäjän välisissä suhteissa.

Suurin osa kansasta jatkoi elämäänsä kuten ennenkin politiikasta välittämättä. Kuitenkin tulevia vuoden 1905 kutsuntoja käytiin vastustamaan vielä kerran samoin toimin kuin aiempinakin vuosina. Lakot eivät kuitenkaan koskaan toteutuneet, koska Suomen kansallinen armeija korvattiin vuonna 1905 sotilasmiljoonilla. Näin suomalaisia, ei enää tarvittu rajojensa puolustamiseen. Puolustamisen hoitivat venäläiset joukko-osastot vuotuista korvausta vastaan. Passiivisessa vastarinnassa eli kuitenkin se laajoja kansanjoukkoja yhdistävä siemen, joka sai ihmiset liittymään yhteen vuoden 1905 suurlakossa. Siihen he saivat toimintamallin asevelvollisuuslain muutoksesta lähteneestä prosessista, joka huipentui monivuotisiin kutsuntalakkoihin.

7 LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

I Alkuperäislähteet

Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste (KaST), Helsinki

K61/2 I Kutsuntapiiri 1902.

K61/2-3 Kutsuntaluettelot v. 1902.

K62/9 Oulun läänin 1.sen kutsuntapiirin pohjapöytäkirja.

K64/2.1 Saapuneet virkakirjeet v. 1902.

K64/2.2 Saapuneet virkakirjeet v. 1903 – 1904.

K64/2.3 Saapuneet virkakirjeet v. 1904.

K65/2 Asevelvollisuusluettelo Oulun läänin 1:ssä piirissä v.1901.

K65/3 Yleinen asevelvollisuusluettelo v. 1902 Oulun läänin 1:ssä kutsuntapiirissä.

K66/1.2 Lisätyn kutsuntatoimiston pöytäkirjat v. 1901.

K66/1.2 Lisätyn kutsuntatoimiston pöytäkirjat v. 1901, 1903 ja v. 1905.

K67/4.1 Kutsuntaluettelot v. 1901.

K67/4.2 Kutsuntaluettelot v. 1902 – 1903.

K70/3 Oulun läänin 1. kutsuntapiiri. Kutsunnan toimittamista koskevia asiakirjoja v. 1903 – 1904.

K70/3 Kutsunnan toimittamista koskevat asiakirjat v. 1900 - 1904.

K70/4 Päiväkirja Oulun läänin 1:seen kutsuntapiiriin kirjoitetuista asevelvollisista v. 1903.

K70/5 Päiväkirja Oulun läänin 1:seen kutsuntapiiriin kirjoitetuista asevelvollisista v. 1904.

Kansallisarkisto (KA), Yksityiskokoelmat

Eino I. Parmasen kokoelma (EPK)

I. Naiset kielletyn kirjallisuuden salakuljettajina ja levittäjinä sortovuosien aikana.

II. Syksyllä 1931 saadut haastattelut ym.

III. Pankinjohtaja, maisteri Väinö Kokko, Hangö, antaa haastattelussa 21/VIII 1931 Bodenin kokouksen alkuvalmisteluja koskevia tietoja.

III. Laittomat asevelvollisuuskutsunnat. Pankinjohtaja, maisteri Väinö Kokon Hangössä 21/VIII 1931 haastattelussa antamia tietoja.

V. 11 Senaattori Lennart Gripenberg, painotuotteita, eri henkilöiden kirjoituksia, monistuksia Yrjö Koskisen kirjeestä ym.

VII. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Erilaisia hektografeeratulla monistettuja kiertokirjeitä y.m. papereita.

X. 66 Fil.Maisteri Kaupunginjohtaja Arvi Hällforsin, Turku, 16/XII 1934 antamia haastattelutietoja.

XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Kirjeitä.

XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Pöytäkirjoja ja muita asiapapereita.

XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Erilaisia painotuotteita.

KA EPK XI. Maisteri L.F. Rosendalilta, Oulu, saatuja, hänen isävainajansa, rehtori Maunu Rosendalin jälkeensä jättämiä papereita. Sähkösanomia ja kirjeitä.

XI. Rehtori M. Rosendalin papereita (antanut L.F. Rosendal).

XXVI. Maanviljelijä, ent. kauppiaan Anton Vihtori Niemen antamia haastattelutietoja.

XXVII. L.F. Rosendal. Maunu Rosendalin papereita. Bodenin kokouksen pöytäkirja 1904.

XXXVI. Elin Nylander muistelmia.

Sortovuosien kutsuntalakkolaisten toimikunta (SVKLA)

K1. Tulleet kirjeet 1934. Muistelmia sortovuosilta.

K2.1934 – 1935 kirjoitettuja muistelmia.

K2. Naispropagandistien kirjeitä 1935 – 1938.

II Painetut alkuperäislähteet

"Kagaalin" arkistoa: kokoelma vuosina 1899 - 1905 ilmestyneitä poliittisia lentolehtisiä, julistuksia, kiertokirjeitä y.m. (1939) Helsinki : Eduskunnan kirjasto.

III Tutkimuskirjallisuus

Cederholm, Arne (1920), Kagalens uppkomst och andra episoder. Helsingfors : Privat tr. Akad. bokh., distr.

Danielson-Kalmari, J.R. (1954), Muistiinpanoja sortokaudelta. Teoksessa: Kaikuja Hämeestä XI (toim.) Hetemäki, Eero & Pekka Suvanto. Tampere: Tampereen kirjapaino-osakeyhtiö.

Ehrnrooth, Jari (1992), Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905 – 1914. Jyväskylä: Gummerus.

Gluschkoff, Jaana (2008), Murtuva säätyvalta, kestävä eliitti. Senaattori Lennart Gripenbergin sukupiiri ja sääty-yhteiskunnan muodonmuutos. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Gripenberg, Lennart (1913), Muutamia muistelmia vuodelta 1903. Teoksessa: Murrosajoilta. Muistoja ja kokemuksia I. Porvoo: WSOY.

Gummerus, Herman (1935), Aktiivisilta taisteluvuosilta. Helsinki: Kustannus Oy Sanatar.

Hautala, Kustaa (1974), Oulun kaupungin historia IV 1856 – 1918. Oulu: Kaleva.

Hjelt, Edvard (1920), Vaiherikkailta vuosilta. Muistelmia osa I. Toiminta yliopistossa ja senaatissa routavuosina. Helsinki: Otava.

Homén, Theodor (1906), Passiivinen vastarintamme. Poliittisia kirjoituksia 1899 – 1904. Helsinki: Otava.

Jalava, Marja (2005), Minä ja maanmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealisisessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800 – 1914. Helsinki: SKS.

Jussila, Osmo (2004), Suomen suuriruhtinaskunta: 1809 – 1917. Helsinki: WSOY.

Jutikkala, Eino (1977), Laittomat asevelvollisuuskutsunnat ja torpparikysymys. Teoksessa: Historiantutkijan sana. Maisterista akateemikoksi (toim.) Rantanen, Tuula. Forssa: Forssan Kirjapaino Oy.

Juva, Einar W. (1960), Laiton asevelvollisuuslaki, kutsuntalakko ja virkamiesten erottamiset. Teoksessa: Venäläinen sortokausi Suomessa (toim.) Tommila, Päiviö. Porvoo: WSOY.

Kalela, Jorma (1976), Historian tutkimusprosessi: metodinen opas oman ajan historiaa tutkiville. Jyväskylä: Gummerus.

Keskisarja, Teemu (2010), Vääpeli T:n tapaus ja muita kertomuksia suomalaisesta terrorista. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy.

Klinge, Matti (1968), Ylioppilaskunnan historia. Kolmas osa 1872 – 1917. Porvoo: WSOY.

Klinge, Matti (1997), Keisarin Suomi. Espoo: Schildt.

Korkiakangas, Pirjo (1999), Muisti, muistelu, perinne. Teoksessa: Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin (toim.) Lönnqvist, Bo, Kiuru Elina & Eeva Uusitalo. Helsinki: SKS.

Kujala, Antti (1995), Venäjän hallitus ja Suomen työväenliike 1899 – 1905. Helsinki: Historiallisia Tutkimuksia 194.

Kujala, Antti (2004), Suomen työväenliike, Venäjä ja venäläiset 1899 – 1914. Teoksessa: Venäjän kahdet kasvot. (toim.) Vihavainen, Timo. Helsinki: Edita.

Laitinen, Kari & Arto Nokkala (2005), Suomalainen asevelvollisuus – historiaa, haasteita ja tulevaisuutta. Puolustusministeriön julkaisuja 1/2005. Saarijärvi: Gummerus.

Leimu, Pekka (1985), Pennalismien ja initiaatio suomalaissotilaselämässä. Teoksessa Kansatieteellinen arkisto 33 (toim.) Juhani U. E. Lehtonen. Jyväskylä: Gummerus.

Luntinen, Pertti (1984), Sotilasmiljoonat. Jyväskylä: Gummerus.

Mickelsson, Rauli 2007: Suomen puolueet. Historia, muutos ja nykypäivä. Tampere: Vastapaino.

Murtorinne, Eino (1964), Papisto ja esivalta routavuosina 1899 – 1906. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.

Mustakallio, Hannu (2009), Pohjoinen hiippakunta. Kuopion–Oulun hiippakunnan historia 1850 – 1939. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino Oy.

Oravala, Auk. (1922), Mauno Rosendal. Elämäkerta. Porvoo: WSOY.

Paasikivi, Juho Kusti (1957), Paasikiven muistelmia sortovuosilta I. Porvoo: WSOY.

Parmanen, Eino I. (1936), Taistelujen kirja. Kuvauksia itsenäisyystaistelumme vaiheista sortovuosina I osa. Routakauden puhkeaminen ja sen ensimmäiset vuodet. Porvoo: WSOY.

Parmanen, Eino I. (1937), Taistelujen kirja. Kuvauksia itsenäisyystaistelumme vaiheista sortovuosina II osa. Sorron kiristyminen. Aika suurlakkoon saakka. ”John Grafton”. Porvoo: WSOY.

Polvinen, Tuomo (1984), Valtakunta ja rajamaa. N. I. Bobrikov Suomen kenraalikuvernöörinä 1898 – 1904. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.

Pänkälä, Martti (1990), Arvalla armeijaan. Alavuden 11. reservikomppania 1883 – 1902. Alavus Seura ry: Viiskunta Oy.

Reuter, J. N. (1928), "Kagalen": ett bidrag till Finlands historia 1899 – 1905. Osa I. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Reuter, J. N. (1930), "Kagalen": ett bidrag till Finlands historia 1899 – 1905. Osa II. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Roiko-Jokela, Heikki (2007), Ylioppilas-Maakunta-Isänmaa. Pohjois-Pohjalainen Osakunta 1907 – 2007. Hämeenlinna: Karisto Oy.

Rommi, Pirkko (1964), Yrjö-Koskisen linja. Myöntövyösuunnan hahmottuminen suomalaisen puolueen toimintalinjaksi. Lahti: Lahden kirjapaino- ja sanomalehti osakeyhtiö.

Roos, Sigurd (1909), Sortovuodet ja suurlakko v. 1905. Oulun kaupungissa ja läänissä. Oulu: Oulun kirjapaino-osakeyhtiö.

Rytkönen, Raili (1989), Suur-lin historia 1870 – 1925. Kajaani: Kainuun Sanomain Kirjapaino Oy.

Saaritsa, Sakari & Kari Teräs (2003), Verkostot työväenhistoriassa. Teoksessa: Työväen verkostot (toim.) Saaritsa, Sakari & Kari Teräs. Vaasa: Ykkös-Offset.

Syrjö, Veli-Matti (1994), Sotiin ja puolustuslaitokseen liittyvät asiakirjat. Teoksessa Orrman, Eija & Elisa Pispala (toim.) 1994: Suomen historian asiakirjalähteet. Porvoo: WSOY.

Tommila, Päiviö (1999), Suuri adressi. Porvoo, Helsinki, Juva : WSOY.

Tuomi, Jouni & Anneli Sarajärvi (2003), Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Gummerus.

Ukkonen, Taina (2000), Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Hakkapaino Oy.

Zetterberg, Seppo (1986), Viisi laukausta senaatissa. Eugen Schaumanin elämä ja teko. Keuruu: Otava.

Zilliacus, Konni (1920), Sortovuosilta: poliittisia muistelmia. Porvoo: WSOY.

IV Painamattomat lähteet

Manninen, Ari (1985), Asevelvollisten vastarinta Etelä-Pohjanmaalla vuosien 1902 – 1904 kutsunnoissa. Jyväskylä. Opinnäyte: pro gradu –työ, Jyväskylän yliopisto: Historian laitos.

Sirkka, Aino (1961), Vuoden 1902 laittomat kutsunnat Pohjois-Savossa. Opinnäyte: pro gradu –työ, Helsinki: Helsingin yliopisto.

Röppänen, Santeri (1983), Vuoden 1901 asevelvollisuuslaki passiivisen vastarinnan kohteena Viipurin läänissä vuosina 1901 – 1902. Opinnäyte: pro gradu –työ , Helsinki: Helsingin yliopisto.

Tulokas, Ilmari (1966), Kutsuntalakot Jämsän ja Hollolan kihlakunnissa 1901 – 1902. Opinnäyte: pro gradu –työ, Helsinki: Helsingin yliopisto.

V Internet lähteet

Mustakallio, Hannu (2007), Walli, Waldemar (1847 - 1925) kirkkoherra, tuomiorovasti, valtiopäiväedustaja, maanpakolainen. Kansallisbiografia-

verkkojulkaisu. Studia Biographica Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (viitattu 16.11.2010) <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/8166/>.

Uola , Mikko (2003), Fabritius, Almar (1874 - 1953) eduskunnan pikakirjoituskanslian päällikkö, aktivisti, jääkärikapteeni. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (viitattu 10.11.2010). Saatavissa <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/5460/>.

Wrede, Johan (2005), Mörne, Arvid (1876 - 1946) runoilija, kotimaisen kirjallisuuden dosentti, kansanvalistaja, poliitikko. Kääntänyt Heli Alanko. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (viitattu 10.11.2010). Saatavissa <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/3565>.